

Πρακτικά Συνεδρίου

ΔΗΜΟΣ ΛΕΜΕΣΟΥ

Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 1974

Λεμεσός, 2015

© Εταιρεία Λογοτεχνών Λεμεσού "Βασίλης Μιχαηλίδης", 2015
All rights reserved

ΧΟΡΗΓΟΣ: ΑΡΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ ΛΕΜΕΣΟΥ: "ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ"

Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 1974

Πρακτικά Συνεδρίου

Ημερίδας, που πραγματοποιήθηκε στο Δημοτικό Μέγαρο Λεμεσού,
το Σάββατο 13 Μαρτίου 2010

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Γράφει ο Γιώργος Πετούσης
Πρόεδρος της Εταιρείας Λογοτεχνών Λεμεσού
"Βασίλης Μιχαηλίδης" (*)

Η διοργάνωση μιας ημερίδας με θέμα: "Η Κυπριακή Λογοτεχνία μετά το 1974", ήταν για την Εταιρεία Λογοτεχνών Λεμεσού, από την αρχή της ίδρυσής της, το 2003, ένα οφειλόμενο χρέος προς όλους τους λογοτέχνες - δημιουργούς του τόπου μας, ένα χρέος του οποίου, ένα μέρος προσπαθούμε να εκπληρώσουμε σήμερα με την πραγματοποίηση αυτής ακριβώς της ημερίδας.

Έχουμε την άποψη ότι από τη χρονική στιγμή του 1974, μια που έχουν ήδη περάσει τριανταέξι χρόνια από τότε, ότι είναι περίοδος ικανή, για να επιχειρήσει κανείς μια πρώτη σοβαρή αποτίμηση της όλης λογοτεχνικής παραγωγής, αυτής της όντως τόσο σημαντικής και ζωτικής περιόδου. Ήδη παρατηρούμε ότι άρχισαν, από ορισμένους εδώ και στην Ελλάδα, να τίθενται αυτά τα ζωτικής σημασίας ερωτήματα και έγκυρα ελλαδικά λογοτεχνικά περιοδικά, όπως πρόσφατα και το περιοδικό "Διαβάζω", έχουν επιχειρήσει σε ειδικά αφιερωματικά τεύχη, μία τέτοια αποτίμηση. Με ορισμένους μελετητές, αν και επαινούμε και σεβόμαστε κατά απόλυτο λόγο την προσπάθειά τους, δεν το κρύβουμε πως με τα γραφόμενά τους για τις απόψεις, τις παραλείψεις τους, εσκεμμένες ή μη, αλλού συμφωνούμε και αλλού διαφωνούμε, έντονα μάλιστα, μαζί τους. Εμείς, προσδοκούμε σε μια και σε βάθος, τίμια και πιο αντικειμενική έρευνα και αποτίμηση του έργου του κάθε Κύπριου δημιουργού. Δεν επιλέγουμε ορισμένους και άλλους, ενώ έχουν ήδη γράψει σημαντικό και αξιόλογο έργο, τους αφήνουμε στη λήθη.

(*) Πηγή: Χαιρετισμός του Προέδρου κατά την εκδήλωση της Ημερίδας: «Η Κυπριακή Λογοτεχνία μετά το 1974», 13 Μαρτίου, 2010.

Τολμούμε, για όλους τους πιο πάνω λόγους και βάζουμε σήμερα στην ημερίδα μας, ουσιώδης και καυτό, το ερώτημα: γράφτηκαν ή δε γράφτηκαν, μετά την προδοσία και τη συμφορά που δέχθηκε ο τόπος, αξιόλογα και σημαντικά έργα στην Ποίηση, στην Πεζογραφία και στο Θέατρο; Έργα τα οποία μπορούν να σημαδέψουν, να σφραγίσουν, να επηρεάσουν, να εμβολιάσουν και αυτήν την ευρύτερη σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία; Ένα γεγονός, που ας μην ξεχνάμε, συνέβη στο παρελθόν με τον ελληνισμό της Αλεξάνδρειας που κατάφερε και μας έδωσε έναν Κωνσταντίνο Καβάφη αλλά και με τον Μικρασιατικό Ελληνισμό του 1922. Με όλη τη σωρεία δημιουργών που ανέδειξε, όπως ο Ηλίας Βενέζης, ο Φώτης Κόντογλου, η Διδώ Σωτηρίου και ασφαλώς ένα Γιώργο Σεφέρη που μας έδωσε με την ποίησή του, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, περίπου σαράντα χρόνια μετά τη χρονική στιγμή του βιαίου εκτοπισμού και της συμφοράς, το πρώτο στον Ελληνισμό, Νόμπελ Λογοτεχνίας.

Τονίζουμε τη χρονική στιγμή: Σαράντα χρόνια μετά τη Μικρασιατική συμφορά. Είναι εξόχως συγκινητικό το γεγονός ότι από τη χρονική στιγμή της Μικρασιατικής Καταστροφής το 1922, αν και έχουν περάσει ενενήντα χρόνια, παρατηρεί κανείς ότι αρκετοί συγγραφείς, παιδιά ή εγγόνια όσων βίωσαν στο πετσί τους τα γεγονότα, οι επίγονοί τους, εξακολουθούν να γράφουν ακόμα βιβλία που αφορούν τον Ελληνισμό που έζησε και δημιούργησε, από τα πανάρχαια χρόνια, "στις αμμουδιές του Ομήρου". Βιβλία σημαντικά που εκδόθηκαν και εξακολουθούν να εκδίδονται μέχρι τις μέρες μας.

Από τη χρονική στιγμή του 1974, μέχρι σήμερα, έχουν ήδη περάσει τριάντα-έξι χρόνια. Η Κύπρος έχει ήδη δώσει στον κόσμο της Λογοτεχνίας, ένα Βασίλη Μιχαηλίδη, ένα Δημήτρη Λιπέρτη, έναν Ανδρέα Παστελλά και έναν Κώστα Μόντη, για να αναφερθούμε σε ορισμένους από τους πιο παλιούς. Τι όμως στ' αλήθεια σημαντικό και ανάλογο έχει δώσει μετά το 1974 η κυπριακή λογοτεχνία; Υπάρχουν ή δεν υπάρχουν τα ανάλογα λογοτεχνικά αναστήματα, ποιητών και πεζογράφων μας, τα οποία μέσα από τη γραφή

τους μπορούν να σημαδέψουν, με αξιόλογα έργα, την ευρύτερη Ελληνική ή Παγκόσμια - γιατί όχι - Λογοτεχνία; Το ίδιο και στη Θεατρική γραφή. Αυτό, κυρίως, είναι το θέμα της ημερίδας μας και το αντικείμενο της έρευνάς μας. Υπόψη ότι όσα λεχθούν σήμερα από τους εισηγητές και από τους συνέδρους, θα καταγραφούν σε ένα καλαίσθητο τόμο και θα γίνει προσπάθεια σύντομα να εκδοθούν, ώστε να μην είναι όσα λεχθούν "έπεια πτερόεντα".

Μέσα, λοιπόν, στα περιορισμένα χρονικά πλαίσια της σημερινής ημερίδας, κάνουμε την απόπειρα με εισηγητές τρεις εκλεκτούς πανεπιστημιακούς και άλλους εισηγητές, τους οποίους ιδιαίτερα ευχαριστούμε.

Με την ευκαιρία αυτή, χαιρετίζουμε τα όσα είπε ο Υπουργός Παιδείας στον χαιρετισμό του στην τελευταία απονομή των Κρατικών Βραβείων Λογοτεχνίας. Ότι η σταθερή προσπάθεια του Υπουργείου είναι η όσο το δυνατόν πιο δίκαιη, αξιολογική και αντικειμενική προβολή του έργου των Λογοτεχνών της Κύπρου στον ευρύτερο και όχι μόνο Ελλαδικό χώρο, πράγμα το οποίο πιστεύω θα βρίσκει σύμφωνους όλους εμάς τους δημιουργούς.

Η όμορφη και αγαπημένη μας πόλη, η Λεμεσός, κοιτίδα πολιτισμού, με τη θάλασσα και το μεγάλο λιμάνι της να είναι πόλη με διάπλατα ανοικτή και ολόχαρη αγκαλιά, υποδέχεται σήμερα και καλωσορίζει, ειδικά τους δύο εξ Ελλάδος εισηγητές μας. Τον Καθηγητή Ερατοσθένη Καψωμένο, γέννημα Χανίων Κρήτης και τον επτανήσιο φίλο Αναπληρωτή Καθηγητή, Θεοδόση Πυλαρινό, που με χαρά και προθυμία αποδέχθηκαν και οι δύο την πρόσκλησή μας και ήρθαν για χάριν αυτής της ημερίδας. Στην πόλη μας επίσης υποδεχόμαστε και άλλους δύο εισηγητές, τη λίαν αγαπητή κυρία Ανδριανή Ηλιοφώτου, Πρόεδρο της Εθνικής Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών Κύπρου, καθώς και τον φίλο εκ Τριμίκληνης Λεμεσού ορμώμενο, συμπολίτη μας Χρίστο Χατζήπαπα, Πρόεδρο της Ένωσης Λογοτεχνών Κύπρου καθώς

και άλλους φίλους ομότεχνους εισηγητές και μελετητές, μέλη της Εταιρείας μας: τον Ανδρέα Μακρίδη, τον Παντελή Γεωργίου και όλως ιδιαίτερα τον ακαταπόνητο φίλο Πανεπιστημιακό Μίμη Σοφοκλέους. Σε όλους και για να μας αναπτύξουν, ένας έκαστος την εισήγησή του, η επίσημη πόλη, ο Δήμος της πόλης, προσφέρει το πιο επίσημο βήμα στην αίθουσα στην οποία συνεδριάζει και παίρνει τις αποφάσεις του, το Δημοτικό Συμβούλιο. Εδώ καλημερίζουμε και καλωσορίζουμε και όλους τους Συνέδρους, ειδικά αυτούς που μπήκαν στον κόπο και ήρθαν από τις άλλες πόλεις, για να μας τιμήσουν.

Πριν κατεβώ από το βήμα, θα ήθελα να ευχαριστήσω πρώτα το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού και τις Πολιτιστικές Υπηρεσίες του ιδίου Υπουργείου και πιο ξεχωριστά τον Προϊστάμενό τους, φίλο κύριο Παύλο Παρασκευά, οι οποίες ηθικά και οικονομικά στηρίζουν αυτήν τη μεγάλη μας προσπάθεια. Ο κύριος Παύλος Παρασκευά, λόγω απουσίας του στο εξωτερικό, μας τιμά με εκπρόσωπό του. Με την κυρία Νάντια Στυλιανού, η οποία και θα μας απευθύνει χαιρετισμό. Τέλος ευχαριστούμε θερμά και τον Δήμο της πόλης μας, τον Δήμαρχό μας, ο οποίος λόγω ανειλημμένων υποχρεώσεων και παρά τη θέλησή του, απουσιάζει. Στην ημερίδα μας όμως επάξια τον αναπληροί, ο φίλος Αντιδήμαρχος κύριος Γιάννος Δανιηλίδης, τον οποίο καλημερίζουμε και ιδιαίτερα ευχαριστούμε.

Τελειώνοντας, θα παρακαλούσα τους εισηγητές, να τηρήσουν πιστά τον χρόνο που τους έχει παραχωρηθεί, ώστε, στις 13:30 ακριβώς, ει δυνατόν, σεβόμενοι τον χρόνο όλων, να έχουμε περατώσει τις εργασίες αυτής της ημερίδας. Εάν τυχόν υπάρχουν ερωτήσεις, παρακαλούμε να είναι σύντομες και γραπτές και να απευθύνονται ονομαστικά σε συγκεκριμένο ή συγκεκριμένους εισηγητές. Προς τον σκοπό αυτό φροντίσαμε και υπάρχουν στον φάκελο που πήρατε με την εγγραφή σας ως σύνεδροι, ειδικό έντυπο γι' αυτές τις ερωτήσεις.

Σας καλωσορίζω, σας καλημερίζω και σας ευχαριστώ όλους και εύχομαι, σε περίπτωση που θα υπάρξουν έντονες αντιθέσεις, με κοσμιότητα και απόλυτο σεβασμό, να ακουστούν και να καταγραφούν όλες οι αντίθετες απόψεις.

Ο Πρόεδρος της Εταιρείας (2010) χαιρετίζει την έναρξη της Ημερίδας. Ξεχωρίζουν από αριστερά στην πρώτη σειρά, η Νάντια Αναξαγόρου, πολιτιστικός λειτουργός του Δήμου, ο αντιδήμαρχος Γιάννος Δανιηλίδης, οι φιλόλογοι, μέλη της Εταιρείας Λογοτεχνών Ανδρέας Μακρίδης και Ανδρέας Παστελάς, και η λογοτέχνις Έλλη Παιονίδου. Στην πίσω σειρά φαίνονται οι καθηγητές Θεοδόσης Πυλαρινός και Ερατοσθένης Καψωμένος, του Ιονίου Πανεπιστημίου και του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων αντίστοιχα. Στη θέση της γραμματείας, η Άντρη Μερκή.

«ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΟ ΧΡΕΟΣ»

Γράφει ο Γιώργος Πετούσης στις 13 Αυγούστου 2015

Από τη χρονιά που πραγματοποιήσαμε αυτή την ημερίδα «Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 1974», το Σάββατο 13 Μαρτίου 2010, και με αρκετή και αδικαιολόγητη, θα έλεγα, καθυστέρηση μερικών χρόνων, προβαίνουμε, το 2015, στην έκδοση των Πρακτικών του Συνεδρίου. Η μελέτη, σε βάθος, της σύγχρονης Κυπριακής Λογοτεχνίας, παρόλο που έχει εκδοθεί σε ογκώδη τόμο εννιακόσιων εξήντα σελίδων, με τίτλο, «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ», από τους Γιώργο Κεχαγιόγλου και Λευτέρη Παπαλεοντίου, έκδοση Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου, Λευκωσία 2010, η πλημμελής και αμφιλεγόμενα αντικειμενική, κατά την άποψή μου, έρευνα, του δεύτερου ερευνητή Λευτέρη Παπαλεοντίου, αφήνει πίσω ένα μεγάλο αριθμό δημιουργών, πεζογράφων και ποιητών που είτε δεν έχουν αναφερθεί, είτε απλώς αναφέρθηκαν, χωρίς ουσιαστική προβολή του έργου τους. Ένα μεγάλο κενό παραμένει το οποίο άλλοι αντικειμενικότεροι ερευνητές οφείλουν, με άλλες επιστημονικές εργασίες τους να συμπληρώσουν.

Μέσα σ' αυτή την προσπάθεια συνδρομής προς αυτή την κατεύθυνση, κατατάσσομε και τα όσα σημαντικά έχουν λεχθεί από Πανεπιστημιακούς δασκάλους και άλλους εισηγητές, που μίλησαν και μας παρέδωσαν τις εισηγήσεις τους στην πιο πάνω ημερίδα. Η λογοτεχνική δημιουργία, είτε ποιητική, είτε πεζογραφική, είτε δοκιμιακή ή θεατρική, ανεξάρτητα ιδεολογίας του δημιουργού, ουδέποτε πρέπει να κρίνεται με σκοπιμότητα, κομματικών ή άλλων κριτηρίων αλλά με καθαρή αισθητική κριτική σκέψη. Ο συγγραφέας μιας Ιστορίας της Λογοτεχνίας ενός τόπου οφείλει και έχει χρέος να γνωρίζει σε βάθος το έργο όλων των δημιουργών και να μην παραλείπει το σημαντικό έργο δημιουργών.

Σε αυτό το σημείο διευκρινίζουμε ότι οι εισηγήσεις των Πανεπιστημιακών δασκάλων και εισηγητών, στην εν λόγω ημερίδα, έγιναν με βάση το λογοτεχνικό έργο που είχαν υπόψη τους. Η μη αναφορά στο αξιόλογο έργο αρκετών λογοτεχνών, μερικοί των οποίων τυγχάνουν να είναι μέλη της Εταιρείας Λογοτεχνών Λεμεσού «Βασίλης Μιχαηλίδης», δεν έχει να κάνει με την αξία και τη σημασία του λογοτεχνικού τους έργου το οποίο είναι εγνωσμένης αξίας και σε πολλές περιπτώσεις έτυχε διάκρισης και βράβευσης σε πανελλήνιο επίπεδο.

Τελειώνοντας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον νέο Πρόεδρο της Εταιρείας μας Δρα Κρίστη Χαράκη, ο οποίος ευγενώς εισηγήθηκε στο παρόν Δ.Σ. ότι ως ο Πρόεδρος της Εταιρείας μας, που το 2010 πραγματοποίησε την ημερίδα, θα έπρεπε να προλογίσω αυτή την τόσο σημαντική έκδοση.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΒΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Η επιλογή του θέματος που θα έχω την τιμή να σας εκθέσω, στηρίζεται σε μια διαπίστωση: από το χρονικό του Μαχαιρά ως τη λογοτεχνική παραγωγή των ημερών μας, η Ιστορία αποτελεί μια από τις κύριες πηγές της κυπριακής λογοτεχνίας¹. Απ' αυτήν τη διαπίστωση ξεκινά η προβληματική που ορίζει την προσέγγισή μας. Η αντίληψη της ιστορίας είναι ένα ασφαλές κριτήριο, για να διαγνώσουμε το γενικό προσανατολισμό και την αυτοσυνειδησία της κουλτούρας. Ποια είναι λοιπόν η αντίληψη της ιστορίας που ορίζει τον χειρισμό της ιστορικής ύλης και πώς η αντίληψη αυτή συναρτάται με το κοσμοείδωλο και τα αξιακά πρότυπα των έργων;

Μ' αυτό το κριτήριο θα μελετήσουμε τα κείμενα, προκειμένου να ανιχνεύσουμε τις σημειωτικές δομές που ορίζουν το πολιτισμικό πρότυπο της κυπριακής λογοτεχνίας. Και θα επιλέξουμε το πεδίο όχι της πεζογραφίας αλλά της ποίησης, όπου το ιστορικό βίωμα παρουσιάζεται πιο σύνθετο και η ερμηνευτική παρέμβαση πιο αναγκαία. Θα αρχίσουμε με μια απόπειρα ταξινόμησης, η οποία, παρ' ότι σχηματική, μας βοηθά να έχουμε μια εποπτεία του ερευνητικού πεδίου. Ξεχωρίζουμε λοιπόν, μέσα στην κυπριακή ποίηση, τρεις βασικούς τρόπους χειρισμού της ιστορικής ύλης.

α) Την υποδειγματική αφήγηση, όπως θα ονομάζαμε την αφηγηματική προοπτική, όπου το ιστορικό παρελθόν καθορίζει το περιεχόμενο και τις αξίες του παρόντος, κατά το σχήμα πρότυπο vs μίμηση.

β) Την "αντικειμενική συστοιχία", όπου το παρελθόν προτείνεται ως κλειδί για την κατανόηση του παρόντος, κατά το σχήμα *ιστορικό παρελθόν = κώδικας* → *ιστορικό παρόν = ερμηνεία*.

γ) Το ιστορικό βίωμα, όπου το ιστορικό παρελθόν ενυπάρχει, δυνάμει στη συνείδηση του παρόντος, κατά το σχήμα: *στιγμή = αιωνιότητα*.

Υποδειγματική αφήγηση.

Για τον κλασσικό τρόπο "σημείωσης", όπου η ερμηνευτική προοπτική τού αφηγητή σημασιοδοτεί την ιστορική πράξη έτσι που να προσφέρεται ως παράδειγμα προς μίμηση (ή προς αποφυγή), θα χρησιμοποιήσουμε τον όρο "υποδειγματική αφήγηση" ²Σ' αυτόν τον αφηγηματικό τρόπο, το ιστορικό γεγονός είναι το κύριο θέμα και το αντικείμενο αναφοράς του ποιήματος. Σύμφωνα μ' αυτόν τον κώδικα, η συνείδηση και το αξιακό σύστημα ενός λαού προσδιορίζεται κατά βάση από το ιστορικό παρελθόν του. Το ιστορικό παρελθόν ως πρότυπο ορίζει το περιεχόμενο της αυτοσυνειδησίας των ανθρώπων. Η λειτουργία του κώδικα ελέγχεται τόσο θετικά όσο και αρνητικά. Ένα παράδειγμα θετικής εφαρμογής από την παλιότερη παράδοση, είναι ο τρόπος που χειρίζεται ο Βασίλης Μιχαηλίδης την ιστορική ύλη στα ιστορικά του ποιήματα ("*Η εννάτη Ιουλίου του 1821 εν Λευκωσία*", "*η Χιώτισσα εν Λεμεσώ κατά το 1821*"): παράδειγμα προς μίμηση.

Ο ίδιος κώδικας ορίζει τη συνείδηση της ιστορίας και στα κείμενα των σύγχρονων Κυπρίων ποιητών, με τη διαφορά ότι συχνά εμφανίζεται "αντεστραμμένος" ως παράδειγμα προς αποφυγή:

"Κύπριοι 2000 μ.Χ."

Μότο:] "*και τώρα πώς εξέπεσαν; πώς έγιναν να ζουν και να ομιλούν Βαρβαρικά βγαλμένοι - ώ συμφορά - απ' τον ελληνισμό*" Κ.Π. Καβάφης, "*Ποσειδωνιάται*".

Είμαστε οι θλιβεροί απόγονοι
κάποιων πάλαι-πότε
περήφανων και δουλευτών βρακάδων.
Ευνουχισμένοι, δυστυχείς
και αηδείς πανταλονάδες,
(Αντριάνα Κρητικού, *Πάλι και πάλι*, Λεμεσός, 2010)
κι ούτε μια πόλη ελληνική πια δε μένει.

Οι Έλληνες,
γεννήθηκαν όλοι Σκύθες.
(Άντης Ροδίτης, "Σκύθες". Εφαλήριο, Λευκωσία, 2007:30)
Χαλάστηκε νωρίς ο μύθος [...]
Μίκρανε η γενιά μας.
Κυριάκος Χατζηλουκάς, *Αρμοί Σταλαγμίτες*, Λευκωσία, 2004)³

Στα παραπάνω κείμενα καταγράφεται μια επανερχόμενη βασανιστική αυτοκριτική για τη διάρρηξη του ιστορικού συμβολαίου, την οποία οι ποιητές αποδίδουν στην αδυναμία των επιγόνων να σταθούν αντάξιοι του προτύπου που τους υπαγορεύει η ιστορική παράδοση. Πόσο ισχυρός είναι αυτός ο κώδικας στη συνείδηση των Κυπρίων δημιουργών το μαρτυρεί το ακόλουθο κείμενο, που αντιπαραθέτει με οξύτητα τη θετική προς την αρνητική συμπεριφορά:

Το φως έπηξε στ' ακρόκεραμα των βωμών
αίφνης περικυκλώθηκα από αποστάτες δημαγωγούς
αυτοί κι αν φεύγουν για τα Σούσα. Απρόσωποι
συναυτουργοί Αμερικανολάγνοι και κρυπτό-
φίλαγγλοι ή κοινώς ατομοκεντρικοί γραικύλοι!
Κατασκευαστές του πόνου και μικροπαγαπόντες
της επαγγελματικής πολιτικής.
Αντικρύ ο Μαύρος Ιούλιος και τα στίφη του σαρκάζανε
την εθνική μου αυτοπεποίθηση.
Έχουμε φως για εξαγωγή χιλίων χρόνων τους φώναξα
όμως δεν ήξερα στ' αλήθεια ποιους να φοβάμαι περισσότερο...
τους ξένους τους έκραζαν Απίλεις ή τους δικούς μας Εφιάλτες;....
(Ανδρέας Μακρίδης, "Η πίσω όψη της φρίκης": *Τα Θήτα του Θάμβους*,
2009: 59) ⁴

Όπως είναι φανερό, ο κώδικας αυτός συναρτάται μ' ένα άλλο χαρακτηριστικά νεοελληνικό θέμα, αυτό της πολιτισμικής αλλοτρίωσης, που τροφοδοτεί, εδώ και δύο σχεδόν εκατονταετίες (με αφητηρία τη "nationalita" του Σολωμού), έναν επίμονα επανερχόμενο διάλογο για την ελληνική πολιτισμική ταυτότητα. Σ' αυτόν τον διάλογο, τον ένα πόλο κατέχει η "ελληνικότητα", τον άλλο η "αλλοτρίωση". Το θέμα είναι αξιοσπουδαίο και θεωρούμε ακρισία τη σπουδή ορισμένων να καταγγέλλουν αυτό το διάλογο, καταλογίζοντας στον ένα πόλο την ακυρολεξία του "εθνικισμού". Πρώτα απ' όλα να πούμε ότι αυτός ο διάλογος είναι κατά βάση ενδοελληνικό ζήτημα και δε στρέφεται εναντίον κανενός. Στη νεοελληνική ιστορία των ιδεών εμφανίζεται ως πρόβλημα πολιτισμικό, όχι πολιτικό. Και συνδέεται με το αίτημα αυτοσυνειδησίας ενός ιστορικού λαού, ο οποίος, αντιμετωπίζοντας τον κίνδυνο της αλλοτρίωσης, αγωνίζεται να σηκώσει, ως νέος Σίσυφος, το βάρος μιας μεγάλης και παγκόσμια σεβαστής πολιτισμικής κληρονομιάς και ν' ανταποκριθεί στον πνευματικό ρόλο που του επιβάλλει. Οι ανατάσεις και οι πτώσεις σε μια προσπάθεια χωρίς τέλος, όπου τα μεγάλα οράματα προσκρούουν στην αδυναμία αντάξιων πραγματώσεων, ορίζουν, κατά τον ποιητή Γιώργο Σεφέρη, την τραγική μοίρα του νέου ελλητισμού. Το φαινόμενο έχει βαθιές ιστορικές ρίζες, που φτάνουν ως την ύστερη βυζαντινή περίοδο και συνδέονται με τη διαπάλη των πολιτισμών σε μια περιοχή στρατηγικής σημασίας όπως η ανατολική λεκάνη της Μεσογείου. Μιλούμε για τη μακροχρόνια - από τον καιρό μέσα σε δύο διαφορετικούς κόσμους και πολιτισμούς, στην ανερχόμενη δύναμη των "Φράγκων" και στην παρακμάζουσα ελληνική Ανατολή. Στον ελλαδικό χώρο, όπως είπαμε, η παλαιά αυτή σύγκρουση έχει στην εποχή μας συρρικνωθεί σε έναν ενδοελληνικό διάλογο για την ελληνική πολιτισμική ταυτότητα, η οποία ωστόσο, στο μέτρο που διχάζει τον ελλητισμό, αποκτά τα χαρακτηριστικά μιας ελληνικής τραγωδίας: από τη μια οι πολιτικοί εκπρόσωποι της κατεστημένης τάξης και οι δυτικόφρονες "διανοούμενοι- εργαλεία" επείγονται να ολοκληρώσουν και να επικυρώσουν σε θεσμικό και ιδεολογικό επίπεδο την πολιτική και πολιτιστική κυριαρχία της Δύσης· από την άλλη, ο λαός στην

πλειοψηφία του αντιστέκεται στην απαίτηση της πλήρους αφομοίωσης και με τη φωνή των ποιητών του, υπερασπίζεται τα πολιτισμικά του πρότυπα, που θεωρεί πως έχουν δικαίωμα τουλάχιστον να συνυπάρχουν με τα αλλότρια, αν όχι και να συμμετέχουν, υπό συνθήκες γενικευμένης κρίσης του δυτικού πολιτισμού, στη διεθνή διαλεκτική των αξιών, προσφέροντας εναλλακτικά πολιτισμικά πρότυπα, ιστορικά καταξιωμένα.

Σ' αυτό το πεδίο, η κυπριακή λογοτεχνία παρουσιάζει σαφή στοιχεία διάκρισης από την ελλαδική, όχι ως προς την ουσία, αλλά ως προς τη διαβάθμιση των φαινομένων. Για λόγους ιστορικούς ευανάγνωστους, οι Κύπριοι ποιητές παρουσιάζουν μια πολύ διαυγή συνείδηση του πολιτισμικού προβλήματος και των πολιτικών του διαστάσεων και μια πιο στερεή εμμονή στις σημειωτικές δομές και τους αξιακούς κώδικες που ορίζουν, κατ' αντιδιαστολή προς τα δυτικά πρότυπα, την ελληνική πολιτισμική ιδιοσυστασία. Όπως έδειξαν τα παραδείγματα, το ιστορικό παρελθόν ορίζει κυριαρχικά την αυτοσυνειδησία του ποιητικού υποκειμένου. Το ανάλογο θα διαπιστώσουμε και στη συνέχεια της μελέτης μας.

Η αντικειμενική συστοιχία των εποχών

Υπάρχει κι ένας άλλος τρόπος χειρισμού της ιστορίας, φαινομενικά ταυτόσημος με τον προηγούμενο:

Το ιστορικό γεγονός ή πρόσωπο ή πράξη είναι κι εδώ το βασικό θέμα και το επίκεντρο της αφήγησης: με μια ουσιώδη διαφορά: η ιστορική πράξη χρησιμοποιείται ως κύριο θέμα προσχηματικά, για να προσφέρει, μέσω μιας υποδηλούμενης αντικειμενικής συστοιχίας των εποχών, ένα κλειδί για την ερμηνεία και κατανόηση του παρόντος, που αυτό στην ουσία αποτελεί το πραγματικό αντικείμενο αναφοράς. Είναι μια τεχνική που δίδαξε με τις "ιστορικές μάσκες" του ο Καβάφης και την οποία επεξεργάστηκε, ποιητικά και θεωρητικά, ο Σεφέρης, ο οποίος στις Δοκιμές του τη συσχετίζει με τη "μυθική μέθοδο" και την "αντικειμενική συστοιχία" του Έλιοτ.⁵

Χαρακτηριστικό παράδειγμα από την κυπριακή ποίηση προσφέρει το έργο του Κυριάκου Χαραλαμπίδη, που καλλιέργησε συστηματικά αυτήν την τεχνική στις τελευταίες του συλλογές, *Μεθιστορία* (1995), *Δοκίμιν* (2000), *Κυδώνιον μήλον* (2006) ⁶

Ας δούμε ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, το ποίημα "Η παράδοση της Κερύνειας" (*Μεθιστορία*, 1995: 47-49). Αντικείμενο αναφοράς είναι ένα ιστορικό γεγονός, η χωρίς αντίσταση παράδοση της Κερύνειας στους Τούρκους από τον Βενετό διοικητή Gian Maria Mudazzo, στις 14 Σεπτεμβρίου 1570, λίγες μέρες μετά την άλωση της Λευκωσίας. Σύμφωνα με το σχετικό σχόλιο του Χαραλαμπίδη, το ποίημα στηρίζεται στα ιστορικά δεδομένα, όπως περιγράφονται στο βιβλίο του Άγγελου Γάττου, "*Διήγησις της Τρομεράς Πολιορκίας και Αλώσεως της Αμμοχώστου κατά το έτος 1571*". Θα επισημάνομε πρώτα ότι τα συμφραζόμενα της συγκεκριμένης πράξης αφορούν μια αποφασιστική καμπή στην ιστορία του νησιού, την κατάκτηση της Κύπρου από τους Τούρκους (1570-1571), η οποία συνδέεται με κορυφαίες ηρωικές και τραγικές στιγμές, που προσφέρονταν πολύ περισσότερο για ποιητική αξιοποίηση: την άλωση της Λευκωσίας λ.χ. και τη σφαγή που ακολούθησε ή τη θαυμαστή αντίσταση της Αμμοχώστου. Γιατί ο ποιητής επιλέγει, αντί γι' αυτά τα λαμπρά παραδείγματα, ένα περιθωριακό και ιστορικά ασήμαντο επεισόδιο; Πίσω από την ανορθόδοξη επιλογή αναγνωρίζουμε έναν κώδικα της ποιητικής τέχνης και τεχνικής του Χαραλαμπίδη - την υπαινικτική αναφορά σε κάποιαν άλλη, σύστοιχη προς αυτήν - εδώ συμπεριφορά, όπου η αμαχητί παράδοση της Κερύνειας - αντίθετα από το ιστορικό αντικείμενο αναφοράς (1570), όπου ο πόλεμος κρίθηκε αλλού (Λευκωσία, Αμμόχωστο) - αποτέλεσε μείζονος σημασίας ιστορικό γεγονός. Ποια είναι τα στοιχεία που συνθέτουν το ιστορικό πλαίσιο του επεισοδίου;

1ο) παράδοση από τους Τούρκους·

2ο) παράδοση χωρίς αντίσταση·

3ο) παράδοση από τη Διοίκηση, όχι από τη στρατιωτική φρουρά, που, σύμφωνα με τα συμφραζόμενα, ⁷δηλώνει διά του φρουράρχου έτοιμη και ικανή να υπερασπίσει το κάστρο

4ο) ο Διοικητής, σε πλήρη αντίθεση προς τον ισχύοντα κώδικα τιμής, "χαμερπώς ηνέωξε τας πύλας εις τον πασάν της Κιλικίας". ⁸ Λέει ο Διοικητής:

Τα πτώματα όλων των γενναίων της ιστορίας, δεν κάνουν έστω ζωντανό ένα γύφτο.

5ο) ο αφηγητής δίνει έμφαση στο γεγονός ότι ο Διοικητής, που αποφασίζει να παραδώσει το κάστρο χωρίς μάχη, δεν είναι ντόπιος:

Καλύτερα το κάστρο να βιαστώ
να παραδώσω στον πασά της Κιλικίας
πριν λάβουμε το γράμμα που ανιμένουμε.
Όποιος φυλάγει το μισό βασίλειό του
το χάνει ευτυχώς πολιτισμένα.
Τέτοια ο Mudazzo - Εχ! Τι να σου κάνει
ένας κοπρίτης Βενετσιάνος, ένας ξένος
που δεν αγάπησε ποτέ τον τόπο.
(Κ. Χαραλαμπίδης, 1995: 49)

Η συστοιχία των εποχών και των γεγονότων είναι ευανάγνωστη. Πολλοί από τους παρευρισκομένους γνωρίζουν καλύτερα από τον ομιλούντα σε ποιο βαθμό οι υπερασπιστές της Κερύνειας ήταν έτοιμοι και ικανοί να αντιμετωπίσουν την τουρκική απόβαση του 1974 και από πού έρχονταν οι εντολές να υποχωρήσουν χωρίς αντίσταση· όπως και ποιες ήταν οι συνέπειες αυτής της υποχώρησης. Ιδού λοιπόν το πραγματικό αντικείμενο ιστορικής αναφοράς. Το επεισόδιο και οι συμπεριφορές του 1570 δεν είναι παρά ο κώδικας για την ανάγνωση των αντίστοιχων συμπεριφορών του 1974.

Τόπος και Ιστορία. Ο ρόλος της μνήμης

[η λήθη είναι θάνατος / και η μνήμη πάντα αθάνατος
Ανδρέας Μακρίδης, *Τα Θήτα του Θάμβους*, 2009: 53]

Μιλώντας, σε άλλη ευκαιρία, για το ιστορικό βίωμα στην κυπριακή λογοτεχνία, σημειώναμε ότι το βίωμα αυτό, στο θεματικό πεδίο, οριοθετείται από δύο εννοιολογικές κατηγορίες, του τόπου και της ιστορίας. Θα συμπληρώσουμε εδώ ότι η κατηγορία του τόπου συντίθεται από πολλαπλές ομόλογες αναφορές, που καλύπτουν όλο το εννοιολογικό πεδίο της εντοπιότητας, όχι μόνο στη γεωγραφική αλλά και στην κοινωνική και την πολιτισμική της διάσταση. Μέσα απ' αυτήν τη σύζευξη ο ιστορικός χρόνος συγχωνεύεται σε μια ενότητα με το γεωγραφικό χώρο και αποτελεί μαζί του τον ενιαίο χωρόχρονο του ποιητικού σύμπαντος. Τα δύο μαζί, αεχώριστα, συνθέτουν το περιεχόμενο της αυτογνωσίας του ανθρώπου:

Τοπίο στον αγέρα
και Ιστορία μες απ' το χώμα
η ψυχή σου,
(Ανδρέας Νεοφυτίδης, "Παλαίπαφος", *Κυπρουτοπία*, 2008:29)

Μια πόλη φάντασμα εγκαταστάθηκε μέσα μου
επιδιώκοντας όλους τους θεούς. Πνίγομαι στην
αλληλουχία αναρίθμητων άδικων κολάσεων όμως
λευκαίνομαι όταν ξεσπάει απάνω της το φως
που προελαύνει από τις θάλασσες.
(Ανδρέας Μακρίδης, "Της Αμμοχώστου", *Τα Θήτα του Θάμβους*, 2009: 57)

Σε οδηγεί ο δρόμος κι εσύ ανεπαισθήτως ταξιδεύεις
πλάι στη θάλασσα και δεξιά βουνά άσπρα
να λάμπουν στο φεγγαρόφως σαν τον ασβέστη.
Χωρίς μεταμέλεια είναι σαν να βυθίζεις το σώμα σου
στην Ιστορία που δεν μπορείς ν' αποφύγεις.
(Α. Νεοφυτίδης, "Προς Πάφον", *Κυπρουτοπία*, 2008:25)

Είναι χαρακτηριστική η εξίσωση πάνω στην οποία βασίζεται η ποιητική ιδέα σ' αυτά τα παραθέματα: τοπίο - χώμα = Ιστορία = η ψυχή σου, θάλασσα - βουνά - φεγγαρόφως = Ιστορία - το σώμα σου.

Εδώ η Ιστορία πυκνώνει και γίνεται γήινη ύλη. Η διαχρονία χιλιετιών συμπυκνώνεται σ' ένα υλικό σώμα, που είναι παρόν, απτό και συναιρεί το παρόν με το παρελθόν. Ένα τοπωνύμιο: η Πέτρα του Ρωμιού, μια πόλη-φάντασμα: η Αμμόχωστος, δύο κίονες, ένα αρχαίο θέατρο, ένα ξωκλήσι, ένα μοναστήρι, ένα σπίτι πίσω από τα εχθρικά φυλάκια, ένα δέντρο, ένα όνομα: Ελένη, ένα σπάραγμα αρχαίου στίχου " παρά θίν αλός" γίνονται τα σήματα που οριοθετούν το ιστορικό βίωμα:

η πόλη της θαλάσσης είναι
και του βυθού ανάγλυφα
τα λιμάνια, τα μουράγια και οι αποθήκες
παρά θίν αλός λίγοι κίονες
της Ιστορίας οριοθετώντας το αόρατο
εκμαυλίζουν τον θάνατο.

μαρμάρων ευπρέπεια και αγαλμάτων ήθος
αποκαλύπτει υποχωρούσα η άμμος.
Μεσ' από τα χαμηλά δέντρα ένα θέατρο αναδύεται
ανυποψίαστο καθώς Ιστορία.

(Α. Νεοφυτίδης, *Κυπρουτοπία*, 2008:11 ["Αμαθούς"], 53 ["Σαλαμίνα Ι"]) ⁹

Η μνήμη του γεωγραφικού χώρου είναι ένας κοινός τόπος στην κυπριακή ποίηση. Ο τόπος, τα δέντρα, η θάλασσα είναι φορείς της ιστορικής μνήμης. Στην έκφραση "Θάλασσα συσσωρευμένη μνήμη" ¹⁰ συμπυκνώνεται μια διπλή ιδέα: ότι το πεδίο (κι ένας από τους παράγοντες) της ιστορικής δράσης είναι ο γεωγραφικός χώρος και αυτός είναι που διατηρεί τα ίχνη και ενεργοποιεί τη μνήμη των γεγονότων. Από τα παραδείγματα αυτά αναδειχνεται και ανακαταφάσκει ένα θεμελιώδες αξίωμα της ελληνικής πολιτισμικής παράδοσης, η σχέση αρμονίας του πολιτισμού προς τη φύση: οι αξίες του

πολιτισμού δεν είναι αντίπαλες, αλλά σύμμετρες προς τις φυσικές αξίες. Η αρχή αυτή εξηγεί και την οργανική συνάρτηση τόπου και ιστορίας.¹¹

Μια σημαντική παράμετρος σ' αυτό το πλέγμα σχέσεων είναι η μνήμη. Ο τόπος εμφανίζεται ως φορέας της ιστορικής μνήμης. Αυτό πάει να πει ότι ο τόπος ενεργοποιεί τη μνήμη και η μνήμη είναι που συνδέει το παρόν με το χώρο και την ιστορία, μετασχηματίζοντας τα σε άμεσο, ζωντανό, κυρίαρχο βίωμα του παρόντος. Η ατομική και συλλογική ιστορία γίνεται βίωμα και το βίωμα ορίζει τη συνείδηση.

Χαρτογράφησα το χρόνο στο σώμα μου μέσα
για να 'χεις δρόμους να ταξιδεύεις.
Ελένη Κεφάλαια, *Μνήμη και Παραλλαγές*, I, 2007:20

Χαρακτηριστική είναι και η έκφραση "ενσαρκώθηκα τη μνήμη σου" (στο ίδιο, 2007:42), καθώς και οι τίτλοι που επιγράφουν ποιητικές συλλογές (λ.χ. Ελένης Κεφάλαια, *Μνήμη και Παραλλαγές*, 2007) ή ποιητικές ενότητες: Ποίηση και μνήμη, Όνειρο και μνήμη, Έρωτας και μνήμη, Ταξίδι και μνήμη, Ψυχή και μνήμη, Δέντρα και μνήμη (Μόνας Σαββίδου, *Το περίσσευμα της σιωπής*, 2003). Μέσα από τη μνήμη συντίθεται ο χρόνος της ιστορίας με τη γη της πατρίδας, σε ενιαίο χωροχρόνο.

Η ταύτιση της στιγμής με την αιωνιότητα.

Υπάρχει μια σημαίνουσα ιδιομορφία στη μετά το 1974 κυπριακή ποίηση. Ενώ η τραγωδία της τουρκικής εισβολής και κατοχής του νησιού προσφέρει κατ' αρχήν πλούσια θεματική ύλη για αφηγηματική εκμετάλλευση, έχουμε ιστορία χωρίς αφήγηση, χωρίς χρονική διαδοχή γεγονότων, καταστάσεων, πράξεων. Εδώ είναι φανερό, έχουμε να κάνουμε με μια άλλη αντίληψη της ιστορίας, που δε βασίζεται στην περιπτωσιολογία, που δεν έχει ανάγκη από τη ροή του χρόνου, για να συλλάβει το νόημα του κόσμου, που δε συνδέει απαραίτητα τη χρονική διαδοχή των γεγονότων με την αιτιοκρατία. Η ιστορία

δεν εκδηλώνεται ως ακολουθία γεγονότων και δράσεων, αλλά ως συστατικό της φυσιογνωμίας του τόπου. Πρόκειται για ένα διαφορετικό χειρισμό της ιστορικής ύλης, που υπερβαίνει τη διχοτομία παρελθόν - παρόν και ενσωματώνει την ιστορική διαχρονία στην παρούσα στιγμή. Είναι η εκδοχή που κωδικοποιούμε στην ταυτότητα: στιγμή = αιωνιότητα. Εδώ μιλούμε για ιστορικό βίωμα ή ιστορική συνείδηση, όχι για ιστορική θεματική. Η ιστορική μνήμη μετασχηματίζεται σε παροντική ενέργεια, γίνεται η ζώσα συνείδηση του υποκειμένου. Πρόκειται για ένα συλλογικό βίωμα που, ξεπερνώντας τις διαφορές ποιητικής γραφής, τεχνοτροπίας, θεματολογίας, ιδεολογίας, καλύπτει όλο το φάσμα της νεότερης κυπριακής ποίησης, από το *Χώρο διασποράς* του Ανδρέα Παστελλά (1970) ως τα *Θηλυκά πράσινα* του Ανδρέα Μακρίδη (1990) και ως την *Κυπρουτοπία* του Ανδρέα Νεοφυτίδη (2008). Η τεχνική αυτή είναι από τις πιο προσφιλείς στους Κύπριους ποιητές και δεν εκφράζεται μονότροπα: έχει πολλές παράλληλες εκφάνσεις, διακριτές στην τυπολογία τους αλλά ομόλογες στη σημασία τους. Ο αφηγητής κυκλοφορεί σ' ένα σύμπαν, όπου παρελθόν, παρόν και μέλλον συναποτελούν μια μυθική συγχρονία. Ομηρικοί θεοί και ήρωες, ιστορικά πρόσωπα της κλασικής και μεταγενέστερης αρχαιότητας, βυζαντινός και φραγκοκρατούμενος κόσμος, συνυπάρχουν με τις σύγχρονες τραγικές εμπειρίες της τουρκικής εισβολής, με τους απόντες - παρόντες αγνοουμένους:

Η ποίηση είναι μια θλιμμένη αδελφή που [...] κλαίει χωρίς δάκρυα στην όχθη του Σκαμάνδρου τη χαμένη νιότη του Έκτορα που από χρόνια τώρα πολεμάει σ' όλα τα μέτωπα του κόσμου κι όλες τις μάχες του τις χάνει και τ' όνομά του συχνά στις στήλες των αγνοουμένων είναι.

[Ανδρέας Παστελλάς, *Χώρος διασποράς*, 1970=Ανθολόγιο ποίησης και πεζογραφίας λογοτεχνών Λεμεσού, 2007:64]

Το ιστορικό "αρχέτυπο", η χαμένη νιότη του Έκτορα, ταυτίζεται με τη χαμένη νιότη των αγνοουμένων του 1974, παράγοντας μια ευανάγνωστη

συνδήλωση, που καταγγέλλει ένα έγκλημα πολέμου: τη δολοφονία από τον τουρκικό στρατό κατοχής πολλών (αγνοουμένων) αιχμαλώτων.

Είναι η ίδια αίσθηση της συστοιχίας των εποχών που σε άλλες περιπτώσεις ταυτίζει τους αρχαίους με τους σημερινούς μας νεκρούς:

Ο Ονήσιλος νεκρός στην πεδιάδα της Σαλαμίνας κι ο αδερφός
μου νεκρός κι αυτός στο
νεκροτομείο της Λεμεσού
μ' ένα τραύμα κι οι δυο βαθύ στο ίδιο ακριβώς σημείο του στήθους
(Γιώργος Πετούσης, *Ο αδερφός μου Ονήσιλος, Ποιήματα*, Λεμεσός, 1989: 5) ¹²

Το ποιητικό εύρημα του θανάσιμου τραύματος στο ίδιο σημείο συναιρεί τους δύο ήρωες, τον αρχαίο και το σημερινό, σ' ένα πρόσωπο: ο βασιλιάς της Σαλαμίνας Ονήσιλος γίνεται τώρα "Ο αδερφός μου Ονήσιλος". Και η ταύτιση αυτή τροφοδοτεί, με τη σειρά της, εικόνες όπου οι αρχαίοι γίνονται σημερινοί:

Την Αμαθούντα πολιορκεί
αιώνες τώρα ο Ονήσιλος
κι οι Πέρσες
πληρώνουν πάλι ακριβά
όσους τα Σούσα προσκυνήσουν.
Οι Μήδοι - αρχαίοι και νέοι - εκστρατεύουν πάντα στην Ελλάδα [...]
(Γ.Πετούσης, *Ο αδερφός μου Ονήσιλος*, 11-13)

Και αντίστροφα, οι σημερινοί γίνονται αρχαίοι:

Κι εγώ χωρίς περιστροφές [...]
επίσημα σου δηλώνω:
Έλλην
κάτοικος Κύπρου
εδώ και τριάντα αιώνες
(Γ. Πετούσης, *Ο αδερφός μου Ονήσιλος*, 1989:&) ¹³

Το παρόν γίνεται διαχρονία και η διαχρονία παρόν:

Φεύγομε για το μέτωπο. Τι να κάνουμε
Μανώλη τρεις χιλιάδες χρόνια φεύγομε

για το μέτωπο. Η εθνική αντίσταση
συνεχίζεται...

(Α.Μακρίδης, Τα Θήτα του Θάμβους, 2009:54)¹⁴

Το ιστορικό υποκείμενο παίρνει ένα διαχρονικό χαρακτήρα, είναι ταυτόχρονα αρχαίος και σύγχρονος και βυζαντινός:

Εγώ όμως είμαι Έλλην και γνωρίζω καλά γιατί
εγκατέλειψα το Δωδεκάθεο
για το Χριστό.

Γνωρίζω καλά γιατί εχάθη η πατρίδα μου...

(Αντής Ροδίτης, 2007:33)¹⁵

Αυτή η συγχρονία παράγει κάποτε χαριτωμένους και πολύσημους αναχρονισμούς:

Ο Κύπριος ποιητάρης διευμπάνιζε τους στίχους
του με κίτρινο χωνί
καθώς ο τυφλός Όμηρος
διεσχίζε επί όνου τον σηκό του πολύχρωμου αμπελιού.

(Ανδρέας Μακρίδης, "Σαλαμίνα", Βυθισμένες θάλασσες, 2005:33)

Υπάρχει φυσικά πάντα η πιθανότητα

να τά 'χει διαβάσει όλα αυτά ο Φράγκος
και ο Σπαρτιάτης να περιμένει το Σαρακηνό
στις Θερμοπύλες.

(Ελένη Κεφάλια, Δωρικό [χφ.] σελ. 41)

Είναι εντυπωσιακή αυτή η εμμονή των Κυπρίων ποιητών στην ελληνική διαχρονία, ως συστατικό στοιχείο της ιστορικής τους μνήμης, ως πεμπτουσίας της πολιτισμικής τους αυτοσυνειδησίας.

Κίνηση και δράση ασφαλώς υπάρχει κι εδώ, αλλά δεν έχει σχέση με την αιτιοκρατική λογική, δεν εκτίθεται ως χρονική διαδοχή πράξεων με αιτιώδη

συνάρτηση προϋπόθεσης - συνέπειας. Στα παραδείγματα που ακολουθούν απουσιάζει η αντίληψη της διαδοχής ιστορικών γεγονότων ή δράσεων:

η θέα υπερίπταται της θάλασσας
στο αρχαίο θέατρο της Ιστορίας του
- πριν απ' το χάραμα της Ιστορίας ξυπνούν
τα πουλιά και συναρμολογούνε ήχους
(Α. Νεοφυτίδης, *Κυπρουτοπία*, 2008:9 ["Κούριον"] και 15 "Μέσα Ποταμός")

είναι ο χρόνος
χωρίς άλλη διάσταση
καθώς κατεβαίνει η γυναίκα
και αφήνει το βρέφος
πλάι στη δίφυλλη πόρτα
κάτω απ' την υδρορροή
όπου στάζει αίμα
και ρέει στην κρύπτη
(Λ. Ζαφειρίου, *Η θλίψη του απογεύματος*, 2006:30)

Εδώ η ιστορική πράξη δε γίνεται αφηγηματική πολυλογία. Μετασχηματίζεται σε ζωντανό βίωμα, πάντοτε παρόν και ενεργό. Δεν είναι χωρίς σημασία ότι η αντίληψη αυτή υποβαθμίζει την κίνηση του χρόνου και την αιτιοκρατική λογική του ιστορικισμού. Σε μια πνευματική παράδοση που κουβαλεί τη σοφία χιλιετιών η μονογραμμική αιτιοκρατία του ιστορικισμού φαντάζει απλοποιητική και γι' αυτό υποκείμενη σε ιδεολογικές σκοπιμότητες. Εκείνο που ξεχωρίζει την παραδοσιακή ελληνική αντίληψη της ιστορίας από τον ιστορικισμό είναι η θεωρητική αρχή των πολλαπλών αιτίων και η βιωματική αρχή της ενότητας του νυν με το αιέν, της στιγμής με την αιωνιότητα. Ειδικότερα, η ταυτότητα του νυν με το αιέν συνδέεται με μια στοχαστική ή οραματική σύλληψη του κόσμου, που υπερβαίνει τη χρονικότητα των φαινομένων κι ωστόσο έχει την ένταση και τη διάυγεια αισθητηριακής εμπειρίας.¹⁶ Η ποιητική σπουδή στην Ιστορία που αναδείξαμε με τα παραθέματα των Κυπρίων ποιητών δεν είναι φαινόμενο περιθωριακό,

είναι, θα λέγαμε, τυπικό. Η έμφαση δεν είναι στη συνέχεια όσο στη διάρκεια (Κλείτος Ιωαννίδης, "Συνέχεια").¹⁷ Αυτή η λεπτή διαφορά ανάμεσα στις σημασιακές αποχρώσεις της συνέχειας, που υπονοεί διαδοχή γενεών, και της διάρκειας, που δηλώνει αδιάλειπτη παρουσία του ίδιου ιστορικού υποκειμένου, αξεχώριστου από το γενέθλιο χώρο, απομνημειώνεται με ενάργεια στο ακόλουθο ποίημα:

Αναλλοίωτος / με αναλλοίωτο πεύκο
νερό της βροχής / νερό της θάλασσας / πικρόλιθο και ανδεσίτη
αυτοπαρατηρούμενος παρατηρητής
ακόμα κι όταν / ξαστοχούσα
εκλαμβάνοντας διερχόμενο / εμένα τον ίδιο
ήμουν εκεί / ήμουν εκεί
ακόμα και στο κενό / ανάμεσα Χοιροκοιτία και Σωτήρα
ακόμα κι όταν εκμηδενισμένος
πρόσπεφτα στα πόδια κραταιών / βαρβάρων αυτοκρατόρων
προσφέροντας δήθεν / γην και ύδωρ
ήμουν εκεί / ως οδηγός / ως βοηθός/ ανιχνευτής / μεσάζων,
γραμματικός του αντιστράτηγου επί των μετάλλων,
δραγουμάνος, / φοροεισπράκτωρ με το 'να χέρι,
και με τ' άλλο κτίστης εκκλησιών
επιστάτης / του Εγγλέζου/ φονεύς αυτού
στην κρεμάλα κρατώντας σφιχτά στο στήθος
τον Ύμνο.
(Αντης Ροδίτης, "Ήμουν εκεί", *Το Εφαλήριο*, Λευκωσία, Αιγαίον, 2007:21)

Αυτή η βίωση της διαχρονίας μέσα σε κάθε στιγμή είναι από τα διακριτικά στοιχεία της ελληνικής πολιτισμικής ιδιοσυστασίας. Μέσα στο πνεύμα μιας παράδοσης που τείνει διαρκώς σε μια υπέρβαση της χρονικότητας, η ροή του χρόνου καθαυτή δεν υπολογίζεται ως αποφασιστικός παράγοντας του γίγνεσθαι (άνω τελεία) ο χρόνος κι αυτόνομη λειτουργία του αμφισβητείται. Κάποτε μάλιστα σημασιοδοτείται αρνητικά: "χρόνος-φαρσέρ", "χρόνος-καταπακτή", "χρόνος-θάνατος".¹⁸ Αυτό είναι πιθανόν να ξενίζει ένα

ρασιοναλιστικής παιδείας αναγνώστη, εθισμένο στην απλοποιητική λογική της μονογραμμικής αιτιότητας. Χρειάζεται, για να γίνει κατανοητό, να αναγάγομε τις κατηγορίες του χώρου και του χρόνου σε μια τυπολογία των πολιτισμικών φαινομένων.

Πολιτισμοί του χώρου και πολιτισμοί του χρόνου

Ένα έγκυρο τυπολογικό κριτήριο για τη διάκριση των πολιτισμικών συστημάτων είναι η αντίληψη που έχει μια ανθρώπινη κοινωνία για το χώρο και το χρόνο και τη μεταξύ τους σχέση. Σύμφωνα μ' αυτό το κριτήριο, διακρίνομε *πολιτισμούς του χώρου και πολιτισμούς του χρόνου*, που αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικές πολιτισμικές κατευθύνσεις, ιστορικά υπαρκτές και αντίπαλες.¹⁹

Οι πολιτισμοί του χώρου χαρακτηρίζονται από την προτεραιότητα που παίρνει μέσα στο κοσμοείδωλο της αντίστοιχης κοινωνίας ο τόπος, η γενέθλια γη. Και η συνείδηση ταυτότητας του ανθρώπου διαμορφώνεται σε συνάρτηση με τον τόπο και την τοπική κοινότητα. Η αντίληψη του χρόνου είναι κυκλική, σύμφωνη με την εμπειρία της εναλλαγής μέρας και νύχτας και με την αέναη επαναφορά του κύκλου των εποχών, εμπειρία που υποβιβάζει τον παράγοντα χρόνο.

Οι πολιτισμοί του χρόνου, αντίθετα, χαρακτηρίζονται από την εμμονή στην προτεραιότητα του χρόνου, η οποία εκφράζει με τη συνεχή μετακίνηση, την αποδημία, τη μεταβολή, τη φυγή προς τα εμπρός. Στους πολιτισμούς αυτούς απουσιάζει ο σύνδεσμος με ένα γενέθλιο τόπο. Στη μυθολογία τους η παρουσία της γης συρρικνώνεται στο μέγιστο βαθμό και οι φυσικές αξίες υποβιβάζονται. Η αντίληψη του χρόνου είναι γραμμική, σε διαρκή ροή, και συναρτάται με την ιδέα της συνεχούς εξέλιξης και τελείωσης του ανθρώπου. Η αντίληψη του θείου διαμορφώνεται κατ' αντιδιαστολή προς τη φύση και τις

αξίες της. Κι αυτό ευνοεί τη μετάθεση του κέντρου βάρους στην εσωτερική ζωή του ανθρώπου και στην υποκειμενική αντίληψη των αξιών.

Ανάμεσα σ' αυτά τα δύο αντίπαλα πρότυπα διακρίνομε μια τρίτη εκδοχή εξισορρόπησης και σύνθεσης των βιωμάτων του χώρου και του χρόνου, σε μια ενιαία αντίληψη του *χώρο-χρόνου*. Στην αντίληψη αυτή, που καταγωγικά συνδέεται με τους πρωτογενείς πολιτισμούς του χώρου, η κοινή τοπική καταγωγή γίνεται ο κυριότερος παράγοντας συγγένειας και κοινωνικής συνοχής. Στο πρότυπο αυτό, που, κατ' αντιδιαστολή προς τα προηγούμενα, βασίζεται στην ισορροπία των αντιθέτων, η σχέση με τον τόπο δεν είναι ούτε σχέση εξάρτησης ούτε σχέση αποκλεισμού, αλλά σχέση οικειότητας και αρμονίας του ανθρώπου με τη φύση και το σύμπαν. Στη μυθολογία αυτών των πολιτισμών η αντίληψη του θείου είναι ενδοκοσμική (ο θεός είναι μέσα στη φύση). Για να διακρίνομε αυτήν την εκδοχή από την πρωτογενή κουλτούρα του χώρου, την ονομάζομαι *"πολιτισμό της εντοπιότητας"*.

Από τους μεγάλους ιστορικούς πολιτισμούς, ο εβραϊκός πολιτισμός αντιπροσωπεύει τον τύπο της κουλτούρας που χαρακτηρίζεται από την προτεραιότητα του χρόνου και της κίνησης, ενώ ο ελληνικός αντιπροσωπεύει τον τύπο της κουλτούρας που χαρακτηρίζεται από την αντίληψη του ενιαίου χωροχρόνου. Σύμφωνα με μια ερμηνευτική άποψη, ο δυτικοευρωπαϊκός πολιτισμός, στη βιομηχανική φάση του, απομακρύνθηκε σταδιακά από το αρχαίο ελληνικό πρότυπο και προσχώρησε στο μοντέλο των πολιτισμών του χρόνου. Ακραία εκδοχή αυτού του μοντέλου αποτελεί η κουλτούρα της παγκοσμιοποίησης.

Με βάση τη μελέτη που προηγήθηκε δεν είναι δύσκολο να αναγνωρίσομε ποιο πολιτισμικό πρότυπο εκφράζει η κυπριακή ποιητική παράδοση. Διαπιστώσαμε μια σειρά φαινόμενα: την αντίληψη του ενιαίου χωροχρόνου, όπου ο γεωγραφικός χώρος και η ιστορική μνήμη, η φύση και τα μνημεία του πολιτισμού, το παρόν και το παρελθόν, η ιστορική διαχρονία και η παρούσα

στιγμή συναποτελούν οργανική ενότητα· η γνώση του παρελθόντος γίνεται το κλειδί για την κατανόηση του παρόντος, το ιστορικό πρότυπο διαμορφώνει καθοριστικά την αυτοσυνειδησία και το αξιακό σύστημα του ανθρώπου. Κι όλα αυτά συναρτώνται με την ιδέα της κυκλικής πορείας της ιστορίας και μετασχηματίζονται σε δημιουργική και ζώσα λειτουργία, μέσω της άγρυπνης μνήμης. Σε αναλογία με την κυκλική πορεία της Ιστορίας, η μνήμη επανέρχεται επώδυνη, σε μια συνεχή διαλεκτική μνήμης - λήθης. Ίδού ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα:

Μέσα από τη λήθη αναδύονται οι λίθοι
κτισμένοι κυκλικά. Και σκάβοντας
και σκάβοντας το χώμα
όλα γυρίζουν πίσω στην αρχή του κύκλου
της Ιστορίας που σε κλείνει στο άφατο κενό του.
Μια πέτρα είσαι κι εσύ που αν μπορείς
εξαγοράζεις το κενό
με τα νοήματα.

- Ιστορία μη με πάρεις απ' το χέρι ξανά
μες τα ερείπιά της να με σεριανίσεις.
Να μελετώ δε θέλω άλλο το αρχαίο της σώμα.
Σαν τη συνείδηση ασήκωτη η ραγισμένη της φωνή
η άφατη γραφή της.
(Α. Νεοφυτίδης, "Χοιροκοιτία", 2008:39, "Εγκωμη", 2008:57)

όταν κλείσει της
μυθοπλασίας μας ο κύκλος θα
μου το πάρεις το ξεροκέφαλο,
που τόσους αιώνες ακατάσχετα
μνημορραγεί...

(Ελένη Κεφάλα, "Κομμός", 2007:23)²⁰

Δύο στοιχεία αξίζει να σχολιάσουμε. Το ένα είναι η άγρυπνη και βασανιστική λειτουργία της μνήμης, όπως εύγλωττα αποδίδεται με το

νεόπλαστο "μνημορραγεί". Το άλλο είναι ο κλοιός του άφατου κενού, που παραπέμπει στην ιδέα της παγίδευσης. Το άφατο κενό, η άφατη γραφή, το ανυποψίαστο της Ιστορίας δηλώνουν την έμμεση αλλά σαφή απόρριψη της ιστορικής τελολογίας. Κατ' αντίθεση προς την ιδέα της συνεχούς εξέλιξης, προβάλλεται η αντίληψη ότι η Ιστορία συγκροτείται από έναν ατέρμονο κύκλο ανατάσεων και πτώσεων, που υποδηλώνει την τραγικότητα ως συστατικό της δομής του κόσμου. Είναι γνωστό πως η ελληνική παράδοση απορρίπτει ως παιδαριώδη αφέλεια το δυναμοκεντρικό μοντέλο της συνεχούς εξέλιξης προς την τελειότητα. Η αντίληψη της ιστορίας στην ελληνική παράδοση είναι κυκλική (ή, για τους νεοπλατωνικούς, σπειροειδής). Οι καθοριστικές νομοτέλειες της ζωής, όπως η νομοτέλεια της κίνησης από τη γέννηση στο θάνατο, επανέρχονται αέναα. Ο θάνατος προαγγέλλει μια νέα γέννηση.

Στα συγκεκριμένα παραθέματα η αντίληψη του κυκλικού χρόνου υποδηλώνει την αντιστοιχία προς τον κλοιό της μοίρας, που παραπέμπει στην αντίληψη του τραγικού. Είναι πολύ εύγλωττη η αλληλοσυνάρτηση ιστορικής μνήμης και τραγωδίας, που υποσημαίνεται στον "Πίνακα Ανάγνωσης" της συλλογής Μνήμη και παραλλαγές: *Πάρδος - Επεισόδιο I - Στάσιμο I - Επεισόδιο II - Στάσιμο II - Επεισόδιο III- Στάσιμο III- Έξοδος* (Ελένη Κεφάλια, 2007: 9-11).²¹

Απόσταγμα αυτής της αντίληψης είναι ορισμένες επιγραμματικής λιτότητας εικόνες που συμπυκνώνουν την κυπριακή τραγωδία:

Αν ποτέ βγεις απ' το κενό της Ιστορίας σου
πόλη καταζητούμενη εσύ
(Α. Νεοφυτίδης, "Αμμόχωστος", Κυπρουτοπία, 2008:51)

Κι οι σκοτωμένοι τόποι μας
με τις ταφόπλακες προτεταμένες
διεκδικούν την κοίμησή τους
(Αντριάνα Κρητικού, "[Οδύσσειας] λ": {· Νέκυια},

Ποιήματα Περιθωρίου, Ακτή, 2002:33

η ξεριζωμένη γη μας

(Κλείτος Ιωαννίδης, "Συνέχεια". Ποιήματα, 2007:14)

οι εσταυρωμένοι ζέφυροι

(Α.Μακρίδης, "Σπουδή πατριδογνωσίας", *Βυθισμένες Θάλασσες*, 2005:49)

Είμαι ένας άνθρωπος

που επιστρέφει συνεχώς από μια εκπρόθεσμη μνήμη

όπου το τέλος προηγείται αενάως της εκκίνησης.

(Ελένη Κεφάλα, *Μνήμη και παραλλαγές II*, Αθήνα, Πλανόδιον, 2007:40)

Κι όμως μας τους έφερε η θάλασσα της Κερύνειας.

Κι όμως μας τους έφερε η αγαπημένη θάλασσα της Κερύνειας.

(Ε. Κεφάλα, *Μνήμη και παραλλαγές X*, 2007:87)²²

Όπως διαπιστώνουμε, το ιστορικό δράμα της τουρκικής εισβολής και κατοχής αντιμετωπίζεται με την ήρεμη αποδοχή της τραγικότητας του κόσμου, όπου ο προσωρινός ξεριζωμός εξισορροπείται από το βίωμα της διαιώνιας διάρκειας, η επιβολή των τετελεσμένων εξουδετερώνεται από τη συνείδηση της κυκλικής πορείας της Ιστορίας και η βαθιά οδύνη της απώλειας επικαλύπτεται από την "ελληνική γαλήνη". Όπως λέει ο ποιητής, "Δεν είναι λίγο πράγμα να 'χεις τους αιώνες με το μέρος σου!" Καταλήγοντας θα σταθούμε σε δύο διαπιστώσεις: το ιστορικό βίωμα εκφράζει με έμφαση τη συνείδηση της ιστορικής διάρκειας του ελληνισμού και τη στερεή βούληση του να επιβιώσει μέσα στις πιο δυσμενείς συνθήκες. Διερμηνεύοντας την ελληνική πνευματική παράδοση, η σύγχρονη κυπριακή ποίηση ταξινομείται στους πολιτισμούς της εντοπιότητας και μ' αυτά τα χαρακτηριστικά αντιπροσωπεύει μια από τις πιο διαυγείς εκφράσεις του μεσογειακού πολιτισμικού προτύπου. Η παρούσα εργασία δε βασίζεται σε εξαντλητική έρευνα. Ο γραφών χρησιμοποίησε τα βιβλία που έτυχε να έχει στη διάθεσή του και όσα μπόρεσε να συγκεντρώσει μέσα στα χρονικά όρια που διέθετε. Συνεπώς, ενδεχόμενες απουσίες ή κενά δεν είναι αποτέλεσμα επιλογής.

Αυτό, ως προς τα πορίσματα της έρευνας, έχει μια θετική πλευρά: το στατιστικό δείγμα είναι "τυχαίο", άρα και το αποτέλεσμα πιο αξιόπιστο.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Η παρούσα εργασία δε βασίζεται σε εξαντλητική έρευνα. Ο γραφών χρησιμοποίησε τα βιβλία που έτυχε να έχει τη διάθεσή του και όσα μπόρεσε να συγκεντρώσει μέσα στα χρονικά όρια που διέθετε. Συνεπώς, ενδεχόμενες απουσίες ή κενά δεν είναι αποτέλεσμα επιλογής. Αυτό ως προς τα πορίσματα της έρευνας, έχει μια θετική πλευρά: το στατιστικό δείγμα είναι "τυχαίο", άρα και το αποτέλεσμα πιο αξιόπιστο.

² Τη συγγένεια όσο και τη διαφορά από την κατά Genette "θαμιστική αφήγηση" εξηγούμε στο βιβλίο μας. Αφηγηματολογία. Θεωρία και μέθοδοι ανάλυσης της αφηγηματικής πεζογραφίας. Αθήνα, Πατάκης, 22003:147.

³ Πρβλ.: Μικροί Έλληνες Μικροέλληνες / ως μέρμηκες / τρέχουν εδώ κι εκεί χαμένοι, (Άντης Ροδίτης, "Χαμένοι", Εφαλτήριο. Ποιήματα. Λευκωσία, 2007: 42).

⁴ Παραθέτομε ορισμένα ακόμη ενδεικτικά αυτής της διαλεκτικής παραδείγματα: Κυριάκος Χατζηλουκάς, Σημειώματα Κυπροσχεδιάς. Λευκωσία, Ακτή, 1992:15,17,19 κ.α. Του ιδίου, Αρμολί Σταλαγμίτες, 2004: 13-16, 19-22. Ανδρέας Μακρίδης, Βυθισμένες Θάλασσες, Λευκωσία, 2005: 42-43 ("Η αποπροβατοποίηση των εθελόθυτων αμνών"), Άντης Ροδίτης, Εφαλτήριο, 2007: 42 ("Χαμένοι"), 43 ("Υπήκοοι"), 62 ("Η αίτηση"), Μόνα Σαββίδου-Θεοδούλου, Το δέντρο στο σπίτι, Λευκωσία, Αρμίδα, 2008. 19 ("Αλωθήκαμε"), Νένα Φιλούση, Υπόλοιπο Λογαριασμού, Λάρνακα, 2008: 26 ("Ενοχή"), 61 ("Ήττα"), Δάφνη Νικήτα. Η περιπέτεια της Μπέττυ και άλλα ποιήματα, Αθήνα 2009: 87 ("Νέο είδωλο").

⁵ Γ. Σεφέρης, Δοκιμές, Αθήνα, Ίκαρος, 1974, том. 1:347-349, 353, 359-360, κ.α., том. 2: 16-17. Μιλώντας για την "αντικειμενική συστοιχία" στον Καβάφη, ο Σεφέρης δίνει έμφαση στην εμπειρία συνύπαρξης παρλεθόντος - παρόντος που προσφέρει στον ποιητή η κατάφορτη από αρχαία μνημεία και μνήμες Αλεξάνδρεια. Στη "μυθική μέθοδο" που ο Έλιοτ αναγνωρίζει στον Οδυσσέα του Τζαίμς. Τζόυς η έμφαση δίνεται στον παραλληλισμό ανάμεσα στον αρχαίο μύθο και τη σύγχρονη εποχή: T.S.Eliot, Ulysses, Order and Myth". Dial, no 75 (1923): 483. Ο Edm. Keeley, στο βιβλίο του Modern Greek Poetry, Voice and Myth, Princeton University Press, 1983 [ελλην. έκδ.: Μύθος και φωνή στη σύγχρονη ελληνική ποίηση, μετάφρ. Σπύρος Τσακνιάς, Στιγμή, 1987], διερμηνεύοντας τη θεωρία του Έλιοτ, σημειώνει ότι η μυθική μέθοδος συνίσταται στο "χειρισμό ενός αδιάκοπου παραλληλισμού μεταξύ της σύγχρονης εποχής και της αρχαιότητας" και ότι αυτός είναι "ένας τρόπος να ελέγξει κανείς, να ταχτοποιήσει και να δώσει μορφή και σημασία στο απέραντο πανόραμα ματαιότητας και αναρχίας που είναι η σύγχρονη ιστορία". Εμείς, διερμηνεύοντας το Σεφέρη, θα συνδέαμε την ιστορική αίσθηση του Καβάφη με το βίωμα της διαχρονικής συνέχειας και διάρκειας του ελληνισμού, διακριτικό γνώρισμα πολιτισμικής εντοπιότητας. Ίσως εδώ να βρίσκεται μια σημαίνουσα διαφορά Καβάφη - Έλιοτ.

⁶ Χαρακτηριστικά παραδείγματα από τη Μεθιστορία (Αθήνα, Άγρα, 1995) τα ποιήματα "Τον Ιούλιο του 1261" (σελ. 43-44) και "Μάρκος Ευγενικός" (40-42) από το Δοκίμιν (Αθήνα, Άγρα, 2000) και τα ποιήματα "Φερετίμη" (35-36) και "Πασίκυπρος" (43-44), από το Κυδώνιον μήλον (Αθήνα, Άγρα, 2006) τα ποιήματα "Κρέων" (24) και "Η Σαλφώ στη Σπάρτη" (36-37).

⁷ Οι σχετικοί ενδοκειμενικοί υπαινιγμοί υπομνηματίζονται ως εξής στα σχόλια: "Ο Φρούραρχος της Κυρηνείας και ο συνταγματάρχης Παλάτιος είπον αυτά ότι δεν αποφασίζουν τι προτού να λάβωσιν οδηγίας εξ Αμμοχώστου". Το περιεχόμενο της επιστολής που απέστειλαν στη συνέχεια στην Αμμόχωστο "έλεγεν ότι οι της Κυρηνείας ήθελον ανθέξει, προστατεύοντε και την τελευταία σπιθαμήν του φρουρίου εκείνου" (Μεθιστορία, Σημειώσεις, 1995: 147-48).

⁸ Α.Μ. Grazianni, De Bello Cyprio, Romae 1624 (από το "Μότο" του ποιήματος).

⁹ Βλ. ακόμη Κυριάκος Χατζηλουκάς, Σημειώματα Κυπροσχεδιάς, Λευκωσία, Ακτή, 1992: 29, 31. Άνδρη Χριστοφίδου-Αντωνιάδου, Τα ποιήματα της Ευρώπης, Λεμεσός 2003: 28 ["Το νησί ανήκει ακόμα στους προγόνους του"]. Μαρία Περατικού-Κοκαράκη, "Ταναφόρμια". Ποιήματα, Λευκωσία

2003: 19-20, 21, 106. Α. Μακρίδης, Βυθισμένες Θάλασσες, 2005: 61. Λεύκιος Ζαφειρίου. Η θλίψη του απογεύματος, Αθήνα, 2006: 29, 31, 43. Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα από την περιοχή των προσωπικών βιωμάτων προσφέρει η συλλογή με το χαρακτηριστικό τίτλο Το δέντρο και το σπίτι, όπου αναπτύσσεται μια ενδιαφέρουσα σημειωτική για τη συνάρτηση ανάμεσα στο δέντρο, το σπίτι και τον άνθρωπο, ένα βίωμα γνώριμο από την Κίχλη του Σεφέρη. Το δέντρο είναι, σ' αυτήν τη συλλογή, υπόδειγμα ζωτικότητας και αντοχής, στοιχείο εξισορρόπησης και εμμονής, πρότυπο που εμπνέει στον άνθρωπο τους μεγάλους άθλους. Βλ. Μόνα Σαββίδου- Θεοδούλου, Το δέντρο και το σπίτι, Λευκωσία, Αρμίδα, 2008: 9 ["Ο χορός"], 15 ["Το δέντρο"], 29 "Το σπίτι και τα δέντρα", 33 ["Οι λέξεις"].

¹⁰ Μόνα Σαββίδου-Θεοδούλου, Το περίσσευμα της σιωπής. Λευκωσία 2003: 61. Εδώ συνηχεί η ρήση του ποιητή Οδυσσέα Ελύτη: "η θάλασσα είναι ο κληρονόμος της ελληνικής παράδοσης" ("Αναλογίες φωτός"): Οδυσσέας Ελύτης, Εκλογή 1935-1977, Αθήνα, Ακμών, 1979: 199) Πρβλ. "Μνήμη του λαού μου, σε λένε Πίνδο και σε λένε Άθω (Το Άξιον Εστί, "Τα Πάθη", ψαλμός Ε').

¹¹ Το θέμα είναι σημαντικό, αλλά δεν μπορεί να εξεταστεί εδώ. Βλ. σχετικά στο βιβλίο μας. Αναζητώντας το χαμένο ευρωπαϊκό πολιτισμό. Νεοελληνική ποίηση και πολιτισμική παράδοση. Σειρά: Θεωρία της Λογοτεχνίας, Διεύθυνση σειράς και Επιμέλεια Ε.Γ. Καψωμένος, Αθήνα, Πατάκης, 2002.

¹² Γιώργου Πετούση, Ο αδερφός μου Ονήσιλος, Ποήματα, Λεμεσός - Κύπρος, 1989 (τίτλος, σε συσχετισμό με σελ. 16)

¹³ Βλ. ακόμη Γ. Πετούσης, Ο αδερφός μου Ονήσιλος, 1989: 9 ("Νησί μου"), 10 "Στη δοκό της αγχόνης"), 12 ("Οι Μήδοι"), 13 ("Οι ήρωες επαναλαμβάνονται"), 14 ("Είδηση αποκραδιωτική"), 16 ("Εξω από τα τείχη").

¹⁴ Στην αποστροφή "Μανώλη" εννοείται ο Γλέζος. Πρβλ. "Αιώνες ο Ονήσιλος πέφτει κάτω απ' τ' άλογο / μ' ένα κοντάρι ορθό στο στήθος", "Αιώνες ψάχνω", Γ. Πετούσης. Ο αδερφός μου Ονήσιλος, 1989: 14 και 23, αντίστοιχα). "Νεόφυτος ο Έγκλειστος / έγκλειστος αιώνες" (Κυρ. Χατζηλουκάς, 1992: 15), "Άλαλος ο Μαχαίρας" (1992: 19), "Ο Νικόδημος βγαίνει νεότερος από τον τάφο" (1992: 27), "Περπάτησα τόσες χιλιετίες..." (Α. Μακρίδης, 2005: 55).

¹⁵ Πρβλ. "τα μελανόμορφα και ερυθρόμορφα κορίτσια" (Ανδρέας Μακρίδης, Βυθισμένες Θάλασσες, 2005: 33) - "καντηλανάφτης στην αρχαία αγορά της Σαλαμίνας" (στο ίδιο, 2005: 81)

¹⁶ Γραφεί ο Σεφέρης: "Είναι κανείς στην Ελλάδα πιο φίλος, πιο οικείος με το σύμπαν... Μια ιδέα γίνεται πράγμα με μια καταπληκτική ευκολία. Θαρρείς πως σαρκώνεται σχεδόν φυσιολογικά πάνω στην αράχνη του ήλιου". "Κατά βάθος νομίζω πως είναι το φως. Κάτι πρέπει να υπάρχει μέσα στο φως, που μας κάνει έτσι". [Σεφέρης, Δοκιμές, τόμ. 2 (51984): 14]

¹⁷ "Έχομε την αμυδρή εντύπωση / πως τότε η ποίηση / δε θα 'ναι η συνέχειά μας. θάναι η διάρκεια", Κλείτος Ιωαννίδης - Roems - Ποίηση - Roemes, Λευκωσία, Εκδόσεις Αρμίδα, 2007: 14. Μ' αυτήν την αντίληψη έχει να κάνει η ακόλουθη αμφίσημη διακειμενική αναφορά, που υποδηλώνει ότι η ιστορία δεν είναι αναλώσιμη, ένας απλός κρίκος σε μια αιτιακή διαδοχή γεγονότων, αλλά ένα σταθερό και διαρκές βίωμα: Την Ιστορία, την ιστορία / ποιος θα μπορέσει να την εξαντλήσει; (Ε. Κεφάλια, Μνήμη και παραλλαγές XIII, 2007: 94).

¹⁸ Βλ. Άντης Ροδίτης, "Ο Χρόνος", Το εφάληριο, 2007: 12, Λεύκιος Ζαφειρίου, 2006: 30,31 Ανδρεανή Ηλιοφώτου, Εικασία θανάτου, Λευκωσία, Αρμίδα, 2009: 42 (Ελλάδα γης αιολικής ... / φως που πατεί χαρούμενο / το Χάρο και το Χρόνο).

¹⁹ Τη θεωρητική αυτήν πρόταση εκθέσαμε για πρώτη φορά, μαζί με τη σχετική βιβλιογραφική τεκμηρίωση, στο Γ' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο ("Πολιτισμοί του χώρου και πολιτισμοί του χρόνου". Εισαγωγικός Λόγος. Χανιά. 1 Οκτωβρίου 2006 - υπό έκδοση στα Πρακτικά του Συνεδρίου).

²⁰ Βλ. ακόμη Γιώργος Πετούσης, Ο αδερφός μου Ονήσιλος, 1989: 13 Ε. Κεφάλια, Μνήμη και Παραλλαγές, I, 2007: 40, 44, 49, 62, 63. Επίσης: Μόνα Σαββίδου, Κάτοπτρον, 1997: 27, 28 Αντριάννα Κρητικού, Ποήματα Περιθωρίου, Ακτή, 2002: 19, 29, 30. Νένα Φιλούση, Υπόλοιπο Λογαριασμού, 2008: 52, 66. Βάσος Αριστοδήμου, Καρπός ο λόγος, Λευκωσία, 2001:28.

²¹. Στη συνάρτηση της ιστορίας προς την τραγωδία παραπέμπουν και οι τίτλοι: Χορικό Ιστορίας (1) - Χορικό Ιστορίας (2) - Χορικό Ιστορίας (3) (Νένα Φιλούση, Υπόλοιπο Λογαριασμού, 2008: 43, 47, 53).

²²Πρβλ. στο ίδιο, το "μνημορραγεί", που σχολιάσαμε παραπάνω ("Κόμμος", 2007: 23, καθώς και το "Χρονορραγώ / μηρυκάζοντας τη μνήμη σου" (2007:44) Βλ. ακόμη "Σ' ένα μέλλον με μνήμη λεπρή" (Λεύκιος Ζαφειρίου, Η θλίψη του απογεύματος, Αθήνα, 2006: 25,36,42) "θα κοιταχτεί μέσα στο φως της χαρμολύπης" (Νένα Φιλούση, Υπόλοιπο Λογαριασμού, 2008: 73) "Θα πάσχουμε να λύσουμε τη λύση (Τάσος Αριστοτέλους, Περισυλλογή, Ποίηση, Λεμεσός, 2003:16) "αδιαπραγμάτευτα υποταγμένοι" (Άντης Ροδίτης, 2007: 43) "μαρμαρωμένα μειδιάματα" (Ανδρέας Μακρίδης, 2005: 48) "απέραντες σειρές ηττημένων αναμνήσεων" *(Ανδρέας Μακρίδης, 2009: 57).

Θεοδόσης Πυλαρινός

Η ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Δεν είναι δυνατόν να καλύψει κανείς με μία σύντομη μελέτη το ιδιαίτερα αναπεπταμένο, πολύμορφο και μη συζητημένο εκτενώς θέμα της ελλαδικής κριτικής για τη μετά το 1974 κυπριακή λογοτεχνική παραγωγή. Ούτε είναι δυνατόν να θεωρηθεί το έτος αυτό ως απόλυτο διαχωριστικό όριο, αφού οι όποιες κατατμήσεις είναι κατά το μάλλον ή ήττον συμβατικές. Είναι ασύμφορο, εξάλλου, να διασπάται η συνέχεια των πνευματικών φαινομένων ή να παραχαράσσεται η λογοτεχνική ταυτότητα προσώπων που έζησαν και προ και μετά, και εντός και εκτός της οριοθετικής αυτής γραμμής.

Και η διχοτόμηση όμως της κριτικής σε ελλαδική και κυπριακή αποτελεί άλλη συμβατική επίσης κατάτμηση. Μη ασχολούμενος εδώ με τη δεύτερη, αναπόφευκτα θα δώσω μερική εικόνα του εξεταζόμενου φαινομένου, το οποίο πάντως παρουσιάζει μείζον ενδιαφέρον, αφού η ίδια ομόγλωσση παραγωγή θεωρείται διπτά. Ο υπάρχων αυτός διαχωρισμός εκ των πραγμάτων δηλώνει ιδιαιτερότητα και ιδιοτυπία, που χρήζουν ερμηνείας και αποτελούν κατά τη γνώμη μου την πεμπτουσία της υποθέσεως, η οποία εκφεύγει του αμιγώς λογοτεχνικού πεδίου και άπτεται του ιστορικού και πολιτικού, αφού από εκεί εκπηγάξει. Πρόκειται πάντως για ζήτημα παλαιό, που η ποιότητα και ποσότητα της πρόσφατης, ικανά χειραφετημένης, κυπριακής λογοτεχνικής παραγωγής το ανέδειξαν.

Με συνείδηση, λοιπόν, των αδυναμιών που περιέγραψα, θα ακολουθήσω τον περιορισμό του τίτλου του κειμένου αυτού στην ελλαδική κριτική για την κυπριακή λογοτεχνία, πτυχές της οποίας θα δώσω και την καταγραφή των παραμέτρων της θα επιχειρήσω, στην προσπάθεια καταρτισμού ενός σχεδίασματος, που θα προκαλέσει τον προβληματισμό και θα λειτουργήσει ως απαρχή ενός πλουραλιστικού διαλόγου, ο οποίος θα οδηγήσει σε

καταθέσεις σκέψεων και προτάσεων για τη μελλοντική συστηματική σύνθεση της ιστορίας της κριτικής της κυπριακής λογοτεχνίας.

Θα επισημάνω ορισμένους τομείς, είδη κριτικής, κατηγορίες κριτικών, έντυπα που φιλοξενούν κριτικά κείμενα, όλα αυτά σε μια ιστορική μάλλον καταγραφή, για να φθάσω και στις θεματικές και στους κριτικούς προβληματισμούς, οι οποίοι ενέχουν το βασικό ενδιαφέρον, διότι αποτελούν το έναυσμα για τις όποιες βελτιώσεις, για την εξαγωγή συμπερασμάτων, για το μέλλον της κριτικής θεώρησης του λογοτεχνικού αγαθού.

Αρχικά θα διαχωρίσω τη φιλολογική κριτική με τη μορφή του κριτικού δοκιμίου ή της εκτενούς μελέτης, από τη βιβλιοκρισία και τη βιβλιοπαρουσίαση.

Η φιλολογική κριτική έχει παρουσιάσει σημαντικά δείγματα στο εξεταζόμενο διάστημα. Με συναίσθηση του κινδύνου να παραλείψω πρόσωπα, ή πράγματα, γιατί το υλικό είναι πολύ και διάσπαρτο, θα αναφερθώ σε τρεις βασικές κατηγορίες: η πρώτη είναι η ακαδημαϊκή, η οποία είναι συνυφασμένη με πραγματικά γεγονότα όπως είναι η ίδρυση του Πανεπιστημίου Κύπρου. Η θεραπεία των Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών, η διδασκαλία Ελλαδιτών καθηγητών σ' αυτό, μονίμων ή επισκεπτών, οι σχέσεις Κυπρίων καθηγητών με τον ελλαδικό χώρο και η μεταφορά της εμπειρίας από τις εκεί σπουδές και δραστηριότητες, καθώς και οι επαγγελματικοί και ως εκ τούτων επιστημονικοί αλλά και φιλικό δεσμοί με Ελλαδίτες, έδωσαν σαφή ώθηση στην ενασχόληση αυτών με την κυπριακή λογοτεχνία. Η διδασκαλία, τα συνέδρια και η έκδοση των πρακτικών που τα ακολουθούν, τα κυπριακά περιοδικά αλλά και τα ελλαδίτικα περιοδικά και οι επετηρίδες περιέχουν σοβαρό φιλολογικοκριτικό υλικό για την ιστορία της κυπριακής λογοτεχνίας, γραμμένο από πανεπιστημιακούς.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί emphaticά το όνομα του καθηγητή Γ. Π. Σαββίδη, η κυπριακή εμπειρία του οποίου ορμήθηκε κατά ένα μεγάλο ποσοστό από την ενασχόλησή του με το Γ. Σεφέρη και τον Κ.Π. Καβάφη, μαθητές δε αυτού, αρκεί να αναφέρω το Μιχάλη Πιερή και το Γιώργο Κεχαγιόγλου, θητεύουν επιτυχώς στο χώρο αυτό. Δεν είναι όμως μόνο η αφόρμηση είναι και η διαδρομή του Γ.Π. Σαββίδη, που εκτός από την καλλιέργεια ενός φιλοκυπριακού κλίματος στην Ελλάδα, δημιούργησε ανάλογες σχέσεις στην Κύπρο (ενδεικτικά θα μνημονεύσω το Φοίβο Σταυρίδη), αφήνοντας πίσω του σοβαρές υποθήκες. Δεν είναι διόλου συμπτωματική η σεφερική και καβαφική επίδραση στην Κύπρο, με το άφθοно ιδεολογικό και φιλολογικό διακείμενο στα έργα των Κυπρίων λογοτεχνών, που εκτός από το εγγενές ανατολικό χρώμα του Καβάφη και την κυπρολατρική σύνεση του Σεφέρη, οφείλουν την ύπαρξη και την ευδωσή τους στη διαμεσολάβηση του Γ. Π. Σαββίδη και των συνεχιστών του. Καβαφικός και σεφερικός είναι, π.χ. ο ποιητής Κυριάκος Χαραλαμπίδης, συνεχιστής και ανανεωτής μιας παράδοσης που εξακολουθεί να αφήνει σημαντικά ίχνη και να συνδέει στενά τον ελλαδικό με τον κυπριακό χώρο.

Πρέπει στο σημείο αυτό, αφού προσθέσω ως ενωτική των δύο χωρών και την περίπτωση του Γιάννη Ρίτσου, να επισημάνω τη διττή θεώρηση, η οποία εκπορεύεται από τις ιστορικές συνθήκες του χώρου ιδίως μετά το 1974. Υπάρχουν δύο θεωρήσεις, κατά τη γνώμη μου: Η μία γίνεται υπό το κράτος της ελλαδικής οπτικής γωνίας, ενώ η άλλη είναι κυπροκεντρική, ανάλογα με τη σχέση των κριτικών με τον κυπριακό χώρο. Από τους Ελλαδίτες πανεπιστημιακούς είναι πολλοί και μόνο ενδεικτικά είναι τα ονόματα που θα καταχωρίσω: Νάσος Βαγενάς, Γιώργος Κεχαγιόγλου, Δημήτρης Μαρωνίτης, Ευρυπίδης Γαραντούδης, Γιάννης Δάλλας, Ερατοσθένης Καψωμένος, Δημήτρης Αγγελάτος, Αλεξάνδρα Σαμουήλ, Φώτης Δημητρακόπουλος, Σταμάτης Φιλιππίδης, Κατερίνα Κωστίου, Κώστας Στεργιόπουλος, Γιώργης Γιατρομανωλάκης, Μίμης Σουλιώτης, Παναγιώτης Μουλλάς, Χριστίνα Ντουινιά. Θα προσθέσω και τα ονόματα άλλων, νεότερων

συναδέλφων, που από διάφορες θέσεις εργάσθηκαν ή εργάζονται στον πανεπιστημιακό χώρο, όπως του Λάμπρου Βαρελά, του Δημήτρη Κόκορη, του Κώστα Δανόπουλου κ.ά.

Κάποιες περιπτώσεις σημαντικών ποιητών, όπως του Τάκη Παπατσώνη, μάλλον από τυχαίοτητα αναμίχθηκαν στην κυπριακή λογοτεχνία, χάρη στο εγκώμιο του πρωτοεμφανιζόμενου Κυριάκου Χαραλαμπίδη, και κυρίως σε συνδυασμό της ποίησής του με την εκπορευόμενη από την Κύπρο ανανέωση, την οποία ο οξυδερκής και κριτικότατος Παπατσώνης συνέλαβε πολύ ενωρίς.

Άλλοι από αυτούς που αναφέρθηκαν στα προηγούμενα έχουν συνεχή και συστηματική παρουσία, άλλοι αναμίχθηκαν ευκαιριακά, λόγω της έκδοσης αφιερωμάτων στην Κύπρο και τους λογοτέχνες της. Έτσι, οι πρώτοι καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερόντων, εξετάζοντας τόσο σε βάθος όσο και στην ιστορική του διαδρομή το λογοτεχνικό γίνεσθαι, κυρίως από το 1878 και εξής με έμφαση σε μείζονες μορφές όπως του Βασίλη Μιχαηλίδη, του Δημητρίου Λιπέρτη και του Νίκου Νικολαΐδη, του Τεύκρου Ανθία και του Κώστα Μόντη ή του Κυριάκου Χαραλαμπίδη από τους σύγχρονους, μορφές που κατά καιρούς έρχονται και επανέρχονται στο φιλολογικό προσκήνιο για διάφορους επετειακούς ή αποτιμητικούς λόγους. Οι δεύτεροι ασχολήθηκαν ευκαιριακά, όπως ανέφερα, δίνοντας κυρίως στοιχεία πρόσληψης της κυπριακής λογοτεχνίας στην Ελλάδα και αποτιμώντας πρόσωπα και συγκεκριμένα έργα καθαυτά, μη εισερχόμενοι όπως στη διαχρονική παραγωγή της λογοτεχνίας αυτής.

Η δεύτερη κατηγορία φιλολογικής κριτικής αποτελείται από γνωστούς φιλολόγους, κριτικούς και μελετητές εν γένει της ελληνικής και κυπριακής λογοτεχνίας, κατά σύστημα ή κατά περίπτωση, επίσης. Στους πρώτους συγκαταλέγονται όσοι ασχολούνται διαχρονικά με την πνευματική παραγωγή της Κύπρου και μετέχουν συστηματικά στις διάφορες εκδηλώσεις, ή

συγγράφοντας βιβλία και συνεργαζόμενοι σε περιοδικά, όπως ο Αλέξης Ζήρας, ο Παντελής Μπουκάλας, ο Βαγγέλης Χατζηβασιλείου, η Μαίρη Θεοδοσόπουλου, ο Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, ή από Ελλαδίτες της ίδιας κατηγορίας που περιπτώσιακά και λόγω ειδικού, παροδικού πάντως, ενδιαφέροντος προς συγκεκριμένο πρόσωπο ή λογοτεχνικό υλικό καταθέτουν την πνευματική προσφορά τους, όπως η Νόρα Αναγνωστάκη, ο Γιάννης Βαρβέρης, ο Κώστας Γεωργουσόπουλος, ο Γιώργος Αράνης, ο Ευγένιος Αρανίτσης, ο Γιώργος Βέης, ο Ηλίας Κεφάλας, ο Θανάσης Βιστωνίτης, ο Ανδρέας Μπελεζίνης, Κώστας Παπαγεωργίου, Δώρα Μεντή, Νικήτας Παρίσης, Γιώργος Παγανός, Κώστας Μπαλάσκας, Νίκος Λάζαρης, Τάσος Γουδέλης, Λούκας Κούσουλας, Δημήτρης Κοσμόπουλος, Δημοσθένης Κούρτοβικ κ.ά. Στην κατηγορία αυτήν εντάσσω και τους λογοτέχνες από την Ελλάδα που προανέφερα, οι οποίοι, ανάμεσα στα άλλα, ασχολήθηκαν και κριτικά ή γραμματολογικά (όπου η κριτική, έστω εμμέσως, εμφιλοχωρεί) με το φαινόμενο της κυπριακής λογοτεχνικής παραγωγής, καθώς και με την αμοιβαιότητα ή τις διαφοροποιήσεις δύο χώρων.

Τρίτη είναι η κατηγορία της βιβλιοκριτικής, εν πολλοίς δημοσιογραφικής προελεύσεως, χωρίς να σημαίνει αυτό ότι δεν καταπιάστηκαν μ' αυτήν και πολλοί από τους υπαχθέντες στις προηγούμενες κατηγορίες. Εδώ τα πράγματα έχουν διπλή όψη: είτε πρόκειται για βιβλιοκριτικές αναλυτικές, συνήθως έντυπου και ως επί το πλείστον από ανθρώπους που εστιάζουν σε ένα βιβλίο, το οποίο επειδή έκανε αίσθηση, κρίνουν ότι πρέπει και αυτοί να ασχοληθούν μαζί του, αγνοώντας τη διαδρομή του κρινόμενου και εν πολλοίς αναμασώντας όσα ήδη έχουν γραφεί από άλλους γι' αυτό.

Ωστόσο, η συστηματική κριτική και στις τρεις αυτές εκδοχές τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο ασκείται από τα ίδια σχεδόν πρόσωπα, τα οποία και έχουν εντρυφήσει στο θέμα της κυπριακής λογοτεχνικής παραγωγής. Παρά ταύτα, όσες δευτερεύουσες περιπτώσεις αναδεικνύονται, ακόμη και αν δεν έχουν συνέχεια, δεν είναι αμελητέες υπό την έννοια της

παρακολούθησης του αντίκτυπου της κυπριακής λογοτεχνικής παρουσίας στον ελλαδικό χώρο και κυρίως τους όρους που παράγεται ο αντίκτυπος αυτός.

Αν όσα αναφέραμε έχουν μεγάλη αποδοχή στην Κύπρο και στα έντυπα της, δε συμβαίνει το ίδιο στην Ελλάδα. Κριτήριο δεν αποτελούν, φυσικά, οι μείζονες περιπτώσεις και οι λογοτέχνες θυρεοί, που σχεδόν μονοπωλούν το ενδιαφέρον, αλλά η παρουσίαση του όλου φαινομένου της κυπριακής ποίησης, πεζογραφίας και κριτικής, αιτιοκρατικά και συνθετικά, με γνώση των περιοχών και των ιδεολογικών σχημάτων της, της ειδολογικής παραγωγής της σχέσης της με τον ελλαδικό και τον ευρωπαϊκό χώρο, τη συνύφανση του λογοτεχνικού αγαθού με την ιστορία και την κοινωνία, των συγκλίσεων και των αποκλίσεων, της παρακολούθησης και της γλώσσας, και μάλιστα του διαλεκτικού χαρακτήρα της κυπριακής γλώσσας και της συνέχειάς του, των επιδράσεων, των κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων σ' αυτήν και άλλα δευτερεύοντα.

Θα ασχοληθώ εξ ανάγκης πυκνά στη συνέχεια με τα πάσης μορφής έντυπα και την κριτική. Θα άξιζε κάθε έντυπη μορφή να εξεταστεί αναλυτικά και χωριστά· όμως επιβάλλεται να είμαι σύντομος, διότι ούτως ή άλλως και το θέμα αυτό είναι τεράστιο, πόσο μάλλον αν αναλογιστεί κανείς ότι εμπίπτουν στην κατηγορία αυτή τάσεις και ρεύματα κυπροκεντρικών ή ελληνοκεντρικών προοπτικών, διάφορες ομάδες αναγνωστικού κοινού, επιστημονικά έντυπα και εφημερίδες ή περιοδικά με ευρύτερα ή πιο περιορισμένα ανοίγματα, που συνήθως αποτελούν επίσημα όργανα φορέων. Αρχικά πρέπει να διαχωρίσουμε επιστημονικά - φιλολογικά έντυπα με τον ειδικό χαρακτήρα, όπως είναι οι Κυπριακές Σπουδές, η Φιλολογική Κύπρος, η Επετηρίς του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, που φιλοξενούν και κριτικά κείμενα λογοτεχνικού ενδιαφέροντος. Και σ' αυτά αλλά και σε όλα άλλα ακολουθήσουν υπάρχει διαφορά στον τρόπο γραφής και αντιμετώπισης των θεμάτων, αν πρόκειται για ελλαδίτικο ή κυπριακό έντυπο. Η θεώρηση των

πρώτων στην Ελλάδα είναι εύλογο να είναι εγκεντρισμένη από την αντίστοιχη νοοτροπία και τρόπο σκέψης, σε αντίθεση με τη δεύτερη χωρίς να αποκλείονται οι μικτές περιπτώσεις, όπως αυτή του Γιώργου Μύαρη. Ελλαδίτης που ζει και βιώνει την κυπριακή πραγματικότητα, εύλογα δέχεται διπλή την επίδραση, συνθέτοντας με μικτό τρόπο τα δεδομένα.

Σχεδόν όλα τα γνωστά ελλαδικά περιοδικά, τα μακρόβια αρκετές μάλιστα φορές, ασχολούνται με την Κύπρο: Νέα Εστία, Πόρφυρας, Η Λέξη, Θέματα Λογοτεχνίας, Διαβάζω κ.ά. δεν αρκούνται μόνο στα πολύ καλά ή στα μικρά αφιερώματα που έχουν εκδώσει για πρόσωπα του λογοτεχνικού πανθέου του νησιού, αλλά δημοσιεύουν και θέματα, στα οποία η λογοτεχνία έχει εισχωρήσει και έχει θίξει τα μεγάλα προβλήματά του. Με μεγάλη συχνότητα αφιερώνουν σελίδες τους σε μεμονωμένες ιστορικές, συγκριτικές και κριτικές μελέτες, πέρα από την τακτική παρακολούθηση και παρουσίαση της βιβλιακής παραγωγής. Και δεν είναι μόνο αυτό με τον μακρό βίο, αλλά και νεότερα, κεντρικά ή περιφερειακά, όπως ο Μανδραγόρας, που έχει ασχοληθεί με νεότερους Κύπριους λογοτέχνες, ή η Πάροδος της Λαμίας, που ετοιμάζει αφιέρωμα στον Κυριάκο Χαραλαμπίδη ή η Παρέμβαση της Κοζάνης, η Ομπρέλα και άλλα, όχι αμιγώς λογοτεχνικά, όπως το Αντί, που έχουν παρουσιάσει συνολικά πλευρές της κυπριακής λογοτεχνίας, για να αναφερθώ σε κάποια από αυτά.

Θα αναφερθώ ειδικά, γιατί η περίπτωση αυτή καταδεικνύει την ιδιαιτερότητα του χώρου και του φαινομένου, όντας σύμφυτη με την ταραχώδη ιστορική διαδρομή και τις περιπέτειες του νησιού. Πρόκειται για διάκριση που πρέπει να υπολογίζεται και από τις δύο πλευρές, μια και διαφαίνονται συνθετικές τάσεις, απότοκες μιας διάθεσης χειραφέτησης της κυπριακής λογοτεχνίας αφενός, αλλά και της μακράς ακολουθίας της σπουδαίας νεοελληνικής παράδοσης που διέπει, αφετέρου. Επείγει, λοιπόν, η αναζήτηση και μελέτη των καθ' όλα φυσιολογικών αποκλίσεων και συγκλίσεων που διακρίνουν όλους του ζωντανούς οργανισμούς, μια και η

θεώρηση του ίδιου φαινομένου εξετάζεται από άλλη οπτική γωνία και σκοπιιά στην Ελλάδα και από την άλλη στην Κύπρο, οπτικές ωστόσο που συζευγνύονται και προβάλλουν με Τρίτη, μικτή, εικόνα, μικτή αλλά αδιευκρίνιστο προς το παρόν κατά πόσο είναι νόμιμη, κατά το σολωμικό πρότερο, πόσο είναι βιώσιμη δηλαδή και κυρίως πόσο παραγωγική μπορεί να αποβεί στο μέλλον.

Στην κυπριακή πλευρά, εκπροσωπευθείσα ή εκπροσωπούμενη από καλά περιοδικά, όπως ο Κύκλος, παλαιότερα, η πολυετής και συνθετικής των τάσεων Ακτή, η νεωτερική Άμαξα, τα μακρόβια έντυπα Νέα Εποχή και Πνευματική Κύπρος, χαρακτηριστικό ζεύγος με διαφορετικό λογοτεχνικό προσανατολισμό και ιδεολογική τοποθέτηση, τα πολύ καλά Κυπριακά Χρονικά, το βραχύβιο Σημείο, το Ύλαντρον, το οποίο στηρίζεται κυρίως στην πανεπιστημιακή συμβολή, το επίσης πολύ καλό Άνευ, τα Μικροφιλολογικά, τα οποία υπηρετούν συνθετικά με μικροκείμενα από κοινού στην κυπριακή και την ελλαδική νεοελληνική λογοτεχνία, συνεργάζονται πολλοί Ελλαδίτες κριτικοί.

Στα έντυπα που προανέφερα, θα επισημάνω πολύ γενικά δύο τάσεις: σε ορισμένα από αυτά πλεονάζει η κυπριακή συγγραφική παρουσία, χωρίς να εννοώ με αυτό ότι αποκλείεται κανείς, πρακτική κατά τη γνώμη μου σχετική πάντα με τη συνθετική ή την κυπροκεντρική θεώρηση του λογοτεχνικού αγαθού. Σε άλλα η σύνθεση είναι μικτή με έντονη τη συνεργασία των Ελλαδιτών. Ο διαχωρισμός αυτός είναι εμφανής και στην πρόκριση των θεματικών που ευνοεί κάθε έντυπο, ιστορικοφιλολογικών ή συγχρονικών δηλαδή, με την προτίμηση λογοτεχνικών ομάδων ή προσώπων, όλων ενδεικτικών για ό,τι καταγράψαμε πριν, την κινητικότητα δηλαδή και το μεταβατικό, όπως φαίνεται, στάδιο της κυπριακής λογοτεχνίας, αλλά και ευρύτερα, της παιδείας και της πνευματικής ζωής. Διότι, αν μη τι άλλο, παρατηρείται καταφανής λογοτεχνική κινητικότητα που προοιωνίζεται

ευρύτερες αλλαγές, οι οποίες και εκπορεύονται από τις πολιτικοκοινωνικές ζυμώσεις.

Ως προς τα κριτικού περιεχομένου βιβλία, ενδεικτικό τάσεων και προτιμήσεων και αυτό, που συγγράφονται από μελετητές, οι Ελλαδίτες έχουν μεγάλη συμβολή τόσο με εκδόσεις που πραγματοποιούνται στην Ελλάδα, όσο και με τη συμμετοχή τους σε κυπριακές εκδόσεις. Η ελλαδική συμβολή στον τομέα αυτό είναι σημαντική, με βιβλία που αφορούν κυρίως σε μεγάλες μορφές της κυπριακής λογοτεχνίας, όχι όμως με την εξέταση συλλογικών φαινομένων. Εσχάτως, από τις αθηναϊκές εκδόσεις "Τόπος" κυκλοφόρησαν δύο τόμοι μιας μικτής σειράς, με επιμέλεια του Λευτέρη Παπαλεοντίου, που θα φιλοξενήσει λογοτεχνικές προσωπικότητες αλλά και τάσεις της κυπριακής λογοτεχνίας ολόκληρου του 20ου αιώνα, δείγμα, κατά τη γνώμη μας, των προσεγγίσεων και των συνθέσεων που προκαταγράψαμε, αν ευοδωθεί το όλο εγχείρημα με τόμους που θα καλύπτουν πολλές πτυχές, πράγμα που ευχόμαστε.

Με τις εφημερίδες τα πράγματα είναι πολύ πιο πολύπλοκα, αν και η γενική εικόνα και το ιδεολογικό πλαίσιο είναι περίπου τα ίδια. Και είναι πιο πολύπλοκα λόγω του μεγάλου επικαιρικού ενδιαφέροντος. Στις ελλαδικές είναι συστηματική η βιβλιοκριτική εξαιτίας της έκδοσης βιβλίων γνωστών Κυπρίων λογοτεχνών, που είτε ζουν στην Ελλάδα μονίμως είτε εκδίδουν τα βιβλία τους κυρίως στην Αθήνα. Στις εκδόσεις Γαβριηλίδη, Καστανιώτη, Άγρα, Ηρόδοτος, Μελάι, Εστία, λ.χ., έχουν εκδοθεί διάφορα λογοτεχνικά βιβλία κυπρολογικού ενδιαφέροντος, που τα ακολούθησε ανάλογη κριτική παρουσίαση. Η πρακτική της έκδοσης κυπριακών λογοτεχνικών βιβλίων στην Ελλάδα χρήζει και αυτή αιτιολογημένης μελέτης, διότι αποτελεί άνοιγμα προς τα έξω ή κίνηση έξωθεν υπαγορευμένη και αποφυγή της εσωστρέφειας, φαινομένου υπαρκτού στην Κύπρο, οφειλομένου, εκτός των άλλων, στην καταγιγιστική εκδοτική παραγωγή που δεν μπορεί να αφομοιωθεί εύκολα και κυρίως να εξαχθεί · χώρος δε της εξαγωγής αυτής είναι πρωτίστως η

Ελλάδα, εξ ου και η αναζήτηση σ' αυτήν εκδοτών. Παράλληλα όμως αποτελεί πρόσθετη ένδειξη της ανάγκης αποφυγής της περιφερειακότητας με την πανελλήνια προβολή, πρόσθετης ανάγκης ανάδειξης μέσω της λογοτεχνίας του κυπριακού προβλήματος αλλά και της αύξουσας επιχώρια παραγωγικότητας, καθώς και μαρτυρία μιας κάποιας ταυτοτικής αβεβαιότητας στη λογοτεχνία και αμφιρρέπειας ανάμεσα στην κατάδειξη της αυτοτέλειας και την ένταξη στην ευρεία νεοελληνική παραγωγή. Η επισήμανση, μάλιστα, από πολλούς Ελλαδίτες λογοτέχνες και κριτικούς μιας σταδιακής ή έστω επικείμενης αιμάτωσης του νεοελληνικού κόσμου από την περιφέρεια - και την περίοδο αυτήν όντως την κατεξοχήν ακμαία περιφέρεια αποτελεί η Κύπρος - λειτουργεί ενισχυτικά προς μια τέτοια εξακτινωτική τάση.

Δεν ισχύει το ίδιο με τους εκδοτικούς οίκους της Κύπρου. Ο κύκλος εργασιών τους δεν έχει ανοιχθεί στην έκδοση κριτικών μελετών ή βιβλίων θεωρίας της κυπριακής λογοτεχνίας ή Απάντων Κυπρίων λογοτεχνών, πλην των εκδόσεων Χρ. Ανδρέου, όπου όμως έχουν εκδώσει βιβλία Κύπριοι, όχι Ελλαδίτες, ερευνητές και θεωρητικοί. Η σειρά, πάλι, με κριτικά κείμενα για λογοτέχνες των εκδόσεων Αιγαίο, που επιμελείται ο Σάββας Παύλου και έχει ήδη στο ενεργητικό της εννέα τόμους, ενώ έχει προχωρήσει με συνεργάτες συγγραφείς Ελλαδίτες, στην πλειονότητα κριτικούς, παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα της κριτικής αποτίμησης γνωστών Ελλαδιτών λογοτεχνών και όχι Κυπρίων, πλην του τελευταίου τόμου που έχει σημείο αναφοράς την κριτική θεώρηση και τη συγκέντρωση των σχετικών κειμένων για το ποιητικό έργο του Κυριάκου Χαραλαμπίδη.

Όσον αφορά στις κυπριακές εφημερίδες, και σ' αυτές συνεργάζονται Ελλαδίτες με κριτικά κείμενά τους είτε λόγω προσωρινής διαμονής στην Κύπρο είτε ως εργαζόμενοι σε πνευματικά ιδρύματα του νησιού είτε εκ του μακράν, με ρυθμούς ασφαλώς πολύ μικρούς σε σχέση με τις εφημερίδες της Ελλάδας.

Δεν πρέπει να παραλείψουμε το ρόλο των λογοτεχνικών σωματείων της Κύπρου ή τις εκδηλώσεις που τελούν υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού. Οι συχνές αυτές εκδηλώσεις, οι ημερίδες, τα συνέδρια, οι παρουσιάσεις και οι λογοτεχνικές βραδιές αποτελούν ευκαιρίες συναντήσεων και ανταλλαγής απόψεων Ελλαδιτών και Κυπρίων γύρω από την εξέλιξη της κυπριακής λογοτεχνικής παραγωγής και των σχέσεων που διαμορφώνονται μεταξύ των δύο χώρων. Σημασία, μάλιστα, έχουν οι ποικίλες θεματικές τέτοιων εκδηλώσεων, που αναφέρονται στη γλώσσα των λογοτεχνών, σε θέματα συγκριτικής φιλολογίας, στην παροντική αποτίμηση έργων της πνευματικής παράδοσης του νησιού, που, αν και γράφτηκαν στο παρελθόν, προσλαμβάνονται διαφορετικά σήμερα. Ή επανέρχονται στην επιφάνεια από τη λήθη σημαντικές μορφές που συντέλεσαν στη λογοτεχνική προβολή του κυπριακού χώρου και στο ξύπνημα του ελλαδικού ενδιαφέροντος, όπως του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, του Ρόδη Ρούφου και των Κυπρίων που έζησαν και εντάχθηκαν στη νεοελληνική λογοτεχνική παραγωγή, όπως ο Αιμίλιος Χουρμούζιος ή ο Λουκής Ακρίτας.

Θα κλείσω με κάποια συμπεράσματα, ενδεικτικά και αυτά και, προ πάντων, όχι εξαντλητικά. Η ελλαδική κριτική ασχολήθηκε κυρίως με συγκεκριμένα έργα, επηρεασμένα από μεγάλες μορφές των νεοελληνικών γραμμάτων. Ενώ όμως εκείνοι, ιδίως ο Σεφέρης, δούλεψαν σε βάθος, διεισδύοντας στον κοινωνικό και πολιτικό ιστό της Κύπρου και αξιοποιώντας την ιστορία της, η ελλαδική κριτική ήταν σε γενικές γραμμές επιφανειακή, εφόσον εστίασε σε μεμονωμένα έργα και σε μείζονα πρόσωπα Κυπρίων δημιουργών μόνο. Δεν εισέδυσε δηλαδή, πλην εξαιρέσεων που εντοπίστηκαν στα προηγούμενα, στο βάθος της κυπριακής κοινωνίας ούτε ασχολήθηκε με τα δραματικά γεγονότα της εισβολής και εντεύθεν. Εξάλλου, ούτε το σύγχρονο κοινωνικό πρόσωπο της Κύπρου, με την παθογένειά του ή τις ευοίωνες πλευρές του, έχει μελετηθεί ως φαινόμενο σφαιρικά, με την αποτίμηση λογοτεχνικών έργων ή δοκιμίων Κυπρίων δημιουργών που

εκφράζουν την αγωνία τους για τη σημερινή μορφή της κοινωνίας του νησιού τους.

Προφανώς, πρόκειται για ένοχες σιωπές που τις προκάλεσαν και εξακολουθούν να τις διατηρούν η εθνική ανασφάλεια και η πολιτική αβεβαιότητα. Ίσως να πρόκειται και για αμοιβαίες επιφυλάξεις, που υπάρχει κίνδυνος να μεγιστοποιηθούν με την ανάδυση μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα λανθάνοντων ή αποκρυβόμενων οικείων κακών. Ίσως πάλι να διαμορφώνεται νέο σκηνικό, απότοκο των τελευταίων κοσμογονικών γεγονότων για το νησί και της παρατεταμένης εθνικής εκκρεμότητας, σκηνικό που δεν είναι προσλήψιμο με θετικό τρόπο.

Σε περίπτωση όμως, το φαινόμενο της επιφανειακής, της οριζόντιας και συχνά επιδερμικής θεώρησης του λογοτεχνικού αγαθού ενός χώρου που έχει να επιδείξει σοβαρές επιτυχίες και να δώσει νέα στοιχεία στο κοινό λογοτεχνικό ταμείο, καθώς και η αδιαφορία για το εύρος και το βάθος του φαινομένου, αποτελούν ζητήματα που απαιτούν σοβαρό προβληματισμό. Είναι απόρροια μιας γενικής υλιστικής και πραγματιστικής αντιμετώπισης των πραγμάτων και κρίση των αξιών της εποχής μας ή ένα ανησυχητικό διχαστικό φαινόμενο της νεοελληνικής λογοτεχνίας, που η σημερινή πολυπολιτισμική κατάσταση και η γλωσσική αφασία το επιδεινώνει;

Ειδικότερα για τη λογοτεχνία της Κύπρου, πρέπει να τονιστεί ως ενιαίο σώμα δεν έχει αξιολογηθεί ούτε εξετάστηκε πειστικά αν είναι εφικτή η επιδιωκόμενη αυτάρκεια της ή η ταύτισή της με την ελληνική · ούτε σε ποιες συνθέσεις θα οδηγήσει η επικράτηση της μιας ή της άλλης τάσης. Ούτε οι επιλογές, ούτε οι θεματικές της, ούτε οι διαμορφωθείσες συμπεριφορές και νοοτροπίες έχουν μελετηθεί σε μονογραφίες και σε βάθος πλην ελαχίστων εξαιρέσεων. Το ίδιο ισχύει και για τις υπάρχουσες γενιές και τις διαφοροποιήσεις τους, τις επιδράσεις που δέχτηκαν και δέχονται από την Ελλάδα, την Ευρώπη και την Αμερική. Και ακόμη, ποιες διαφορές

πρεσβύτερων και νεότερων λογοτεχνιών υπάρχουν και ποια η σχέση τους με την παράδοση. Αλλά και σε στενότερο πλαίσιο, ποιες ειδικές θεματικές, απότοκες των ιστορικών συνθηκών του νησιού γεννήθηκαν μετά την εισβολή και πόσο έγινε κατορθωτό να προβληθούν αυτές προς τα έξω, ώστε να δικαιώσουν την πρωτοτυπία και την ευνοϊκή πρόσληψή τους.

Ασφαλώς υπάρχουν οι εξαιρέσεις, εκ του αποτελέσματος όμως, εφόσον δεν επέτυχαν αυτές έως τώρα τη διάνοιξη νέων δρόμων ή την αποδεκτή οριοθέτηση των θεμάτων, είναι σαφές ότι η εκκρεμότητα εξακολουθεί να υφίσταται. Κυρίως όμως, τεκμήριο αυτό της επιδίωξης της αυτοτελούς οντότητας ενός λογοτεχνικού χώρου, λείπουν οι ειδικές εργασίες εκείνες που να αποτιμούν τη λογοτεχνική (αλλά και την εν γένει πνευματική) παράδοση του νησιού, πριν και ιδίως μετά την αγγλοκρατία, τις τάσεις και τα ρεύματα που αναπτύχθηκαν στον κυπριακό χώρο, τους τρόπους που επέδρασαν οι Ελλαδίτες και οι ξένοι λογοτέχνες στην πνευματική παραγωγή, τις σχέσεις πολιτικής και λογοτεχνίας, τις ιδεολογίες και τα ιδεολογήματα, καθώς και την ιστορία του γλωσσικού ζητήματος στην Κύπρο και τη μελέτη της πολύ σημαντικής ιδιωματικής ποίησής της

Μίμης Σοφοκλέους

ΟΙ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΔΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗ ΛΕΜΕΣΟ ΜΕΤΑ ΤΟ 1974

Η εργασία αυτή στοχεύει στο να δώσει μια πρώτη εικόνα των τάσεων και των πεδίων που παρατηρήθηκαν στο χώρο της λογοτεχνικής παραγωγής στη Λεμεσό, ύστερα από τα δραματικά και καταλυτικά γεγονότα του 1974. Θα μπορούσε κάποιος να ρωτήσει - εύλογα θαρρώ - έχουμε την πολυτέλεια να μικρύνουμε τόσο πολύ τον κύκλο της έρευνάς μας σε μια μικρή, ήδη, λογοτεχνική παραγωγή όπως αυτήν που παράγεται στην Κύπρο ώστε να καταπιαστούμε με την παραγωγή μιας και μόνο πόλης. Η απάντηση είναι "γιατί όχι!". Νοούμενου, όμως, ότι δε δίνουμε άλλα χαρακτηριστικά για τα έργα των εκ Λεμεσού συγγραφέων, που οδηγούν σε άλλες ατραπούς. Απλώς, προσπαθούμε να δούμε τι δημιουργείται σε μια περιοχή της Κύπρου όπου η πολιτισμική της πλευρά είναι, εξόχως, φανερή, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια όπου η πόλη φαίνεται να γνωρίζει μια νέα ανάπτυξη σε πολλούς τομείς.

Έτσι, όταν λέμε πως θα μελετήσουμε τη λογοτεχνία στη Λεμεσό είναι για να μετρήσουμε τις τάσεις και τα πεδία (καθώς και τα σημεία) εκείνα όπου υπάρχουν κάποια σημάδια, που μπορούν να μας οδηγήσουν σε κάποια ασφαλή - όσο γίνεται - συμπεράσματα για το λογοτεχνικό έργο μιας πόλης, η οποία από το 1974 και μετά γνώρισε πληθυσμιακή, οικονομική και πολιτισμική άνθηση. Δε θα πρέπει να μας διαφεύγει, επίσης, το γεγονός πως η Λεμεσός υπήρξε από την περίοδο του Μεσοπολέμου και μετά, μια βασική νησίδα του πολιτισμού και δη του λογοτεχνικού, με μια πλούσια διακίνηση ιδεών, ιδιαίτερα μέσα από τα περιοδικά και τις εφημερίδες που εκδίδονταν από Λεμεσιανούς λόγιους. Η μελέτη μας, αναγκαστικά, θα ανοίξει τον κύκλο καθώς θα δούμε παρακάτω αυτή δε θα γίνει αυτή μόνο μέσα σε φιλολογικά πλαίσια, αλλά θα αξιοποιηθούν στοιχεία από το πεδίο των Πολιτισμικών Σπουδών.

Κάθε μεγάλη ιστορική στιγμή κλείνει και ανοίγει συγχρόνως μίαν εποχή, η οποία φτάνει μέχρι την επόμενη κλείνει και ανοίγει συγχρόνως μίαν εποχή, η οποία φτάνει μέχρι την επόμενη μεγάλη στιγμή. Το 1974 ήταν μια τέτοια μεγάλη στιγμή-μεταίχμιο για την κυπριακή πραγματικότητα στις πολλαπλές πτυχές και εκφάνσεις της. Το θέμα της εισβολής με όλα τα παρελκόμενά της (νεκροί, αγνοούμενοι, αιχμάλωτοι, πρόσφυγες) δεν είναι μόνο στοιχείο που κατέγραψε η λογοτεχνία και μελέτησε η φιλολογία, αλλά έχει επηρεάσει και τις άλλες τέχνες. Έχει την πολιτική, την οικονομική, την ηθική και πολλές άλλες πλευρές που μελετούν άλλοι επιστημονικοί κλάδοι. Όμως, οι διάφοροι μελετητές της λογοτεχνίας της Κύπρου, ύστερα από τη γόνιμη επέμβαση του Γ.Π.Σαββίδη ¹, έχουν καταγράψει τη φιλολογική αυτήν πτυχή επαρκώς. Αναφέρομαι στους Ζήρα, Κεχαγιόγλου, Πιερή, Ζαφειρίου, Παπαλεοντίου, Πυλαρινό, αλλά και στους δοκιμιογράφους μας ποιητές Θεοδόση Νικολάου ² και Κυριάκο Χαραλαμπίδη, καθώς και σε ελληνιστές όπως ο Mattias Kappler³, Alexis Sola κ.ά., που τις κατέθεσαν σε συνέδρια και μελέτες. Η εισήγηση θα σταθεί περισσότερο στο χώρο της Ποίησης, αλλά θα γίνουν συγκεκριμένες παρατηρήσεις και για τα άλλα είδη, όπως πεζογραφία, θέατρο, παιδική λογοτεχνία και δοκίμιο.

Ο Λευτέρης Παπαλεοντίου στις "Σημειώσεις για την Κυπριακή Λογοτεχνία" παρατηρεί ευστόχως ότι: "Δε θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι μεγάλο μέρος της νεότερης κυπριακής λογοτεχνίας σφραγίζεται από τις μακρόχρονες πολιτικές περιπέτειες της Κύπρου και έχει επομένως πολιτικοεθνικό χαρακτήρα"⁴ (Μικροφιλολογικά).

Πόσο έτοιμοι είμαστε να δεχτούμε ότι η 15η και η 20η Ιουλίου 1974 επηρέασαν τον τρόπο σκέψης και δράσης ενός ολόκληρου λαού ώστε μετά από την έξοδο από τη δίνη των γεγονότων να επαναφέρει στο κέντρο του λογοτεχνικού ενδιαφέροντος τον εαυτό του, σε πολλαπλές εκδοχές και εκφάνσεις;

Τη στιγμή που η ίδια η εν γένει λογοτεχνική παραγωγή στην Κύπρο ψάχνει να βρει όνομα, αν είναι κυπριακή ή εάν είναι η ελληνική λογοτεχνία της Κύπρου, κ.,λ.π., πώς μια τέτοια εργασία, για το τι γράφεται σε μια πόλη της Κύπρου, όπως η Λεμεσός, συμβάλλει προς αυτήν την κατεύθυνση; Συμβάλλει, γιατί μας

βοηθά να εστιάσουμε την προσοχή μας σε ένα χώρο όπου η λογοτεχνική παραγωγή καθώς και η διακίνηση ιδεών βρίσκονται σε μια διαρκή ανοδική πορεία.

Υπάρχουν πολλές δυσκολίες προκειμένου να μελετήσει κάποιος το τι γράφεται, δημοσιεύεται, πωλείται, κρίνεται και εμπνέει σήμερα ύστερα από το 1974. Οι λόγοι είναι και υποκειμενικοί και αντικειμενικοί. Φυσικά και δε φιλοδοξούμε να καλύψουμε όλο το χρονικό φάσμα της γραπτής αποκρυστάλλωσης της λογοτεχνικής παραγωγής από το 1974 ίσαμε σήμερα, αλλά περιοριζόμαστε μόνο στην εξέταση κάποιων φαινομένων, που ξεκινούν σχεδόν από την επομένη της Εισβολής. Φρονιμότερο είναι λοιπόν να περιοριστούμε κυρίως σε κάποιες όψεις της εντελώς πρόσφατης λογοτεχνίας που γράφεται και εκδίδεται στην πόλη μας ως συμβολή σε μια ευρύτερη εικόνα, η οποία έτσι κι αλλιώς εξετάζεται από άλλους.

Η εξέταση της εντοπιότητας ως βασικού στοιχείου της τοπικής θεματικής που εκδηλώνεται στη Λεμεσό, με ενδιαφέρει άμεσα στην εξέταση αυτή. Υπάρχει ένα έντονο κυπριακό χρώμα στη λογοτεχνία, που γραφόταν πάντοτε στην Κύπρο και εκεί που υπάρχουν ζωντανοί λογοτεχνικοί πυρήνες όπως η Λεμεσός, παρατηρείται ένας ακόμα επάλληλος-εσωτερικός κύκλος: η Λεμεσός. Η ανθολόγηση, που έκανε η Μόνα Σαββίδου - Θεοδούλου με την *Μπαλάντα της Λεμεσού*, (εκδόσεις Νεοκλέους), κατέγραψε αυτήν την τάση.

Ένα άλλο ζήτημα σχετίζεται με την ποιοτική πτυχή, τα κατά ποιόν μέρη της λογοτεχνίας. Δηλαδή, τα κεντρικά κριτικής και αποτίμησης, οι συνήθως ανορθόδοξες ή κάποτε και κωμικές, προσπάθειες αυτοπροβολής ορισμένων λογοτεχνών ή μεγέθυνση της πραγματικής σημασίας λογοτεχνικών εκδηλώσεων ή θεσμών (κριτικών, μεταφράσεων, βραβεύσεων κ.τ.λ) εδώ θα μπορούσε να προσθέσει κανείς και φαινόμενα "επαρχιακής ανθρωπογεωγραφίας", ανάλογα με αυτά που μπορούν να συζητηθούν και για τις περιπτώσεις άλλων συγκεκριμένων τόπων (Μαρωνίτης 1978).

Η προσέγγισή μου στο θέμα αυτό, θα γίνει έξω από την καθαρή γραμματολογική προσέγγιση, όπως την αντιμετωπίζει η φιλολογία και η

λογοτεχνική κριτική, γιατί θα γίνει από την πλευρά των Πολιτισμικών Σπουδών και το πώς αντιμετωπίζουν τα λογοτεχνικά έργα. Τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα συντελέστηκε στο χώρο των λογοτεχνικών σπουδών μια επανάσταση. Η μελέτη των λογοτεχνικών κειμένων, η οποία βασιζόταν στην εξαντλητική φιλολογική ανάλυση, φάνηκε να είναι η μοναδική νοουμένου πως ένα τέτοιο πολιτισμικό φαινόμενο, όπως η λογοτεχνική γραφή, πέρα από την καθαρά φιλολογική της επιστημονική πτυχή, έχει και πολλές άλλες, οι οποίες ενδιαφέρουν την απόλαυσή της. Πολλοί λένε πως έχει ολοκληρώσει τον κύκλο της για αυτό και η αναζήτηση των μελετητών της λογοτεχνίας στράφηκε προς γενικότερα θεωρητικά και φιλοσοφικά ζητήματα, που αφορούν τα λογοτεχνικά έργα αλλά και στο λογοτεχνικό φαινόμενο γενικότερα.

Η νέα θεώρηση ζητημάτων, που η κοινή λογική θεωρούσε αυτονόητα, όπως η φύση του λογοτεχνικού κειμένου, η πρόθεση του συγγραφέα, ο ρόλος του αναγνώστη στην αναγνωστική διαδικασία, διαμόρφωσε ένα ενδιαφέρον ερευνητικό και επιστημονικό πεδίο, τη θεωρία της λογοτεχνίας δεν έχει τόση σχέση με την αισθητική ανάλυση ή την κριτική αξιολόγηση των λογοτεχνικών κειμένων όσο με την ερμηνευτική τους προσέγγιση μέσα από μια συγκεκριμένη οπτική γωνία, την οποία προσδιορίζουν διάφορες επιστήμες και όχι αναγκαστικά η φιλολογία. Αν επιχειρήσουμε να περιγράψουμε συνοπτικά την εξέλιξη της θεωρίας της λογοτεχνίας, θα λέγαμε ότι αυτό που τη χαρακτηρίζει, είναι η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τον συγγραφέα στο κείμενο και από το κείμενο στον αναγνώστη. Αυτή η σταδιακή μετατόπιση είχε ως αποτέλεσμα να οδηγηθεί η λογοτεχνική θεωρία πολλές φορές στα άκρα, ώστε κάθε φορά που διαμορφωνόταν μια νέα θεωρητική τάση να σηματοδοτείται, ταυτόχρονα, από αποκλεισμούς και αμφισβητήσεις.

Έτσι από τον συγγραφέα - θεό του 19ου αιώνα, οδηγούμαστε στην αυτοαναφορικότητα και στην παντοδυναμία του κειμένου και από κει στην κυριαρχία του αναγνώστη κατά την ερμηνευτική διαδικασία. Οι αποκλεισμοί αυτοί και οι αμφισβητήσεις οδήγησαν, πολλές φορές, τη θεωρία της λογοτεχνίας σε μονοδιάστατες ερμηνευτικές προσεγγίσεις, οι οποίες αγνοούσαν τις υλικές συνθήκες παραγωγής των λογοτεχνικών έργων. Το κενό αυτό ήρθε να καλύψει μια νέα θεωρητική τάση, γνωστή ως πολιτισμικές σπουδές.

Πρώτος ο Κώστας Στεργιόπουλος επισήμανε τη μεγάλη στροφή της λογοτεχνικής παραγωγής στην Κύπρο μετά από το 1974 λέγοντας:

Πιο ενιαία και πιο αποφασιστική στροφή προς την αυτονομία της κυπριακής λογοτεχνίας θα πραγματοποιήσει μέσα στο τελευταίο τέταρτο του 20ου αιώνα, κυρίως από την τουρκική εισβολή και ύστερα, αλλά και νωρίτερα, μια ομάδα αξιόλογων νεοτερικών ποιητών, που μαζί με τον παλαιότερό τους Παντελή Μηχανικό θα στρέψουν την κυπριακή ποίηση - ορισμένοι και με παράλληλα υπαρξιακά μοτίβα - στην έκφραση του παρόντος και στην καλύτερη συνειδητοποίηση του παρελθόντος και της πνευματικής παράδοσης του τόπου"⁵

Συνεπώς, η μελέτη του λογοτεχνικού χάρτη της Λεμεσού, μπορεί να εξεταστεί από διάφορες πτυχές, γραμματολογικές και μη. Δίνω ορισμένες: ποιοι παράγουν λογοτεχνία σήμερα στην πόλη μας, από πού εμπνέονται, ποιες τάσεις παρατηρούνται και γιατί, ποια είδη είναι τα πιο δημοφιλή, η λογοτεχνία για παιδιά, τι γράφουν οι νέοι σήμερα, οι εκδοτικές προσπάθειες, η τύχη του έργου μετά την έκδοσή του, οι εκδοτικές προσπάθειες, η τύχη του έργου μετά την έκδοσή του, η διδασκαλία του και το επίπεδο της λογοτεχνικής κριτικής, οι σύνδεσμοι που προάγουν τη λογοτεχνία στην πόλη. Δηλαδή, μιλάμε για όλο το φάσμα μέσω του οποίου ανακυκλώνεται η λογοτεχνία σε μια πόλη σε μικρο-επίπεδο και μακρο-επίπεδο.

Θα πρέπει να αναφέρουμε πως η Λεμεσός στα τέλη της δεκαετίας του 1970 είχε γνωρίσει μια πρωτόγνωρη λογοτεχνική-πρωτοποριακή κίνηση με την ομάδα που εξέδιδε την "Αμαξά", το Θεμέλιο με τις εκδόσεις του, το πολιτιστικό κέντρο "Θησείο", με τις διαλέξεις του, την γκαλερί "Πολύτοπο", που διηύθυνε ο Τίτος Κολώτας κ.ά., που ήρθαν ως συνέχεια της γραμμής των μπουάτ "Απόφαση Δ'" και "Λεμεσιανή Μπουάτ" της περιόδου πριν το 1974, η οποία διακόπηκε απότομα από το Πραξικόπημα και την Εισβολή. Μετά το 1974 έγινε μια επανεκκίνηση με νέους ανθρώπους και ιδέες. Οι ιδέες είχαν να κάνουν περισσότερο με το περιβάλλον - δομημένο και μη - που μετά την Εισβολή είχε αρχίσει να αλλοιώνεται επικίνδυνα. Πόσο εμπλούτισε αυτή η

περίοδος το εν γένει σώμα της κυπριακής λογοτεχνίας και κατ' επέκταση της ελληνικής λογοτεχνίας που γράφεται στη Λεμεσό είναι, επίσης, ένα ζητούμενο που θα πρέπει να διερευνηθεί.

Η δημιουργία της Εταιρείας Λογοτεχνών Λεμεσού "Βασίλης Μιχαηλίδης" συγκεντρώνει αρκετούς νέους συγγραφείς, με αποτέλεσμα να υπάρχει μια πιο συγκροτημένη δραστηριοποίηση στο χώρο της λογοτεχνικής γραφής καθώς και της διαχείρισής της.

Η γυναικεία παρουσία στη λογοτεχνική ζωή της πόλης είναι εμφανέστατη πλέον. Λογοτέχνιδες όπως η Μόνα Σαββίδου-Θεοδούλου, η Αντριάνα Κρητικού, η Άνδρη Χριστοφίδου-Αντωνιάδου, η Νένα Φιλούση, η Μαρία Κοκαράκη, η Ιφιγένεια Μετόχη έχουν ένα σημαντικό έργο να επιδείξουν. Θα πρέπει το έργο τους να εξεταστεί σε συσχέτισμό με το έργο άλλων λογοτέχνιδων σε άλλες πόλεις στην Κύπρο.

Να δώσω ένα παράδειγμα. Στην ποίηση, παρατηρήθηκε από διάφορους λογοτέχνες η τάση στην οποία προχώρησαν σε ένα είδος που ανεβαίνει σε παγκόσμιο επίπεδο, το χαϊκού. Λογοτέχνες όπως η Μόνα Σαββίδου - Θεοδούλου, η Πίτσα Γαλάζη, η Μαρία Κοκαράκη, ο Τάσος Αριστοτέλους, ο Άθως Χατζημαθαίου και άλλοι έγραψαν και διακρίθηκαν σε πανελλήνιο επίπεδο συμμετέχοντας σε λογοτεχνικούς διαγωνισμούς και ανθολογίες.

Πού κινούνται σήμερα ποιητές όπως ο Ανδρέας Παστελλάς, η Πίτσα Γαλάζη κ.ά., οι οποίοι με το έργο τους πέρασαν περισσότερες από μια γενιά γράφοντας, εκδίδοντας και συμμετέχοντας με την παρουσία τους στη διακίνηση ιδεών, ανελλιπώς;

Ποιητές όπως ο Γιώργος Μοράρης, ο Ανδρέας Νεοφυτίδης, που δραστηριοποιούνται στην Αθήνα, ο Λούης Περεντός (που ξεκίνησε από τη Λεμεσό και δραστηριοποιείται στη Λάρνακα), ο Ανδρέας Μακρίδης, ο Κώστας Μακρίδης, ο Μάριος Αγαθοκλέους, ο Χριστάκης Μελίδης, ο Χρίστος Μαυρής κ.ά., συνεχίζουν να δραστηριοποιούνται γύρω από μια αιχμηρή ποίηση η οποία

έχει τις αφετηρίες της στην ποίηση διαμαρτυρίας που ξεκίνησε από το 1960 και συνεχίζεται με πολλές διακλαδώσεις σήμερα.

Πολλοί λογοτέχνες, ασχολούνται με την ίδια την πόλη. Η Λεμεσός αποτελεί την πηγή της έμπνευσής τους. Βρίσκεται σε κεντρικό σημείο στην ποίηση, αλλά και στην πεζογραφία. Αυτή η τάση σχετίζεται περισσότερο με την ανάπτυξη που γνώρισε η πόλη τα τελευταία χρόνια, όπου με τις μεγάλες αλλαγές έφεραν τους πολίτες πιο κοντά στην πόλη. Η δημιουργία του Ιστορικού Αρχείου από το Δήμο Λεμεσού καθώς και το Επιστημονικό Συμπόσιο Προφορικής Ιστορίας της Λεμεσού που διοργανώνεται σταθερά από το 2005 δίνουν την απαραίτητη ιστορική γνώση, η οποία τρέφει την έμπνευση. Σ' αυτό το κλίμα αρκετοί συγγραφείς γράφουν με πολλή λογοτεχνικότητα τα κείμενά τους. Ενώ αρχική πρόθεση των συγγραφέων είναι να γράψουν βιβλία αυτοαναφορικότητας, καταλήγουν στο να γράφουν βιβλία για την ιστορία της πόλης. Ο κάθε συγγραφέας, μπαίνει σε συνθήκες καταγραφής της ιστορίας της Λεμεσού. Το βιβλίο του Ανδρέα Παστελλά *"Μπλε Βαθύ ως Μαύρο"*, της Μάρσιας Αλεξάκη *"Η Δική μου Λεμεσός"*, του Κίμωνα Χαραλαμπίδη *"Κάποτε εν Λεμεσώ"*, του Κυριάκου Δ. Παπαδόπουλου, *"Ο Αντισταυροφόρος, Ισάακιος Κομνηνός"* είναι μόνο κάποια δείγματα από αυτήν την τάση, η οποία ταυτίζεται πλήρως με τη μέθοδο της Μικροϊστορίας. Η λογοτεχνικότητα των κειμένων αυτών είναι εμφανής.

Θα πρέπει, επίσης, να εξετάσει κανείς το έργο εκείνων των προσφύγων λογοτεχνών που επέλεξαν αναγκαστικά και προσωρινά τη Λεμεσό μετά την προσφυγοποίησή τους ως χώρο κατοικίας και ατενίζουν τις διάφορες γενέτειρες τους από απόσταση. Να θυμηθούμε τον Ανδρέα Ονουφρίου, την Κλαίρη Αγγελίδου, το Χριστόφορο Κελίρη, την Έλενα Τουμάζη Ρεμπελίνα, το Γιώργο Χαριτωνίδα κ.ά.

Υπάρχει ακόμα μια κατηγορία που δε θα πρέπει να μας διαφεύγει. Τα λεγόμενα "βιβλία μιας χρήσης", κυρίως της σύγχρονης πεζογραφικής παραγωγής, των οποίων η επιτυχία τους είναι τόσο εφήμερη και αυτό θα αποδειχθεί σε λίγα χρόνια, αφού είναι μάλλον απίθανο να συμπεριληφθούν

σε κάποια ανθολογία. Σε δέκα χρόνια θα τα έχουμε ξεχάσει εντελώς. Έτσι, αν αναζητήσουμε τάσεις, θα βρούμε ότι κυριαρχεί το "εύκολο βιβλίο". Το αναγνωστικό κοινό έχει μεγαλώσει αλλά αυτό το διευρυμένο κοινό δεν έχει λογοτεχνικές απαιτήσεις. Ζητά το ρομάντζο, την εύκολη ιστορία.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στην ακμή τους οι Πολιτισμικές Σπουδές έδειξαν ένα νέο δρόμο προσέγγισης της λογοτεχνίας. Η άποψη ότι η παραγωγή ενός λογοτεχνικού έργου είναι μια σύνθετη διαδικασία, η οποία προσδιορίζεται από πολλές παραμέτρους, καθώς και η στροφή του ενδιαφέροντος στους τρόπους με τους οποίους η οικονομική και πολιτική εξουσία διαμορφώνει τα λογοτεχνικά γούστα του αναγνωστικού κοινού, έδωσαν, αναμφισβήτητα, μια νέα προοπτική στη λογοτεχνική κριτική. Εξάλλου, υπήρξε, ως ένα μεγάλο βαθμό αναγκαία η αμφισβήτηση του παραδοσιακού λογοτεχνικού κανόνα, ο οποίος μέσω του αποκλεισμού και της απόρριψης περιθωριοποίησε σημαντικά λογοτεχνικά έργα, καθορίζοντας το λογοτεχνικό γούστο κάθε εποχής σύμφωνα με την κυρίαρχη ιδεολογία. Από την άλλη μεριά όμως θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι υπερβολές και οι αντιφάσεις στις οποίες οδηγήθηκαν οι πολιτισμικές θεωρίες, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, είχαν ως αποτέλεσμα όχι μόνο την αμφισβήτηση της μεγάλης λογοτεχνικής παράδοσης, αλλά, το χειρότερο, την περιθωριοποίησή της.

Αυτό είναι ένα ζήτημα το οποίο θα πρέπει να μας απασχολήσει για πολλούς λόγους. Αναφέρω ενδεικτικά τους πιο σημαντικούς:

Πρώτ' απ' όλα, η κατάργηση του λογοτεχνικού κανόνα έχει και μian άλλη πλευρά, αρνητική. Ο κανόνας είναι, ίσως, το μοναδικό μέσο συστηματικής ταξινόμησης των κειμένων, λογοτεχνικών ή μη, μέσα στο ιστορικό γίνεσθαι. Ακόμη κι αν τον καταργήσουμε, αναπόφευκτα θα οδηγηθούμε στη δημιουργία κάποιου άλλου κανόνα, ο οποίος θα εκφράζει, ίσως, διαφορετικές ιδεολογικές επιλογές, θα στηρίζεται, όμως, και αυτός στη λογική της επιλογής και του αποκλεισμού. Όσον αφορά το ζήτημα της λογοτεχνικής αξίας, δεν ισχυριζόμαστε ότι η λογοτεχνική αξία είναι κάποια μεταφυσική ιδιότητα του λογοτεχνικού έργου. Δεν μπορούμε όμως να ισχυριστούμε ότι είναι μόνο μια υποκειμενική κατασκευή.

Αν επιχειρούσαμε να δούμε το ζήτημα διαλεκτικά, θα λέγαμε ότι η λογοτεχνική αξία είναι προϊόν των ιστορικών σχέσεων που διαμορφώνονται ανάμεσα στο λογοτεχνικό έργο και τους αναγνώστες διαφορετικών εποχών. Όταν ένα λογοτεχνικό έργο μιας συγκεκριμένης εποχής κατορθώνει να ανταποκριθεί στον ιστορικό και κοινωνικό ορίζοντα αναγνωστών άλλων εποχών, σημαίνει ότι η λογοτεχνική του αξία κατοχυρώνεται ιστορικά και, ως ένα μεγάλο βαθμό, αντικειμενοποιείται. Αν η λογοτεχνική κριτική αγνοήσει τη διαλεκτική σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, μια σχέση η οποία καθορίζει την ιστορική εξέλιξη της λογοτεχνίας, η περιθωριοποίηση της λογοτεχνικής παράδοσης δε θα είναι η μοναδική απώλεια. Ταυτόχρονα, θα χαθεί και κάτι άλλο, ίσως πιο σημαντικό: η ικανότητά μας να διαμορφώσουμε αντικειμενικά κριτήρια, για να στηρίξουμε τις αξιολογικές μας κρίσεις.

Η Λεμεσός αποτελεί σήμερα ένα τεράστιο πολιτισμικό εργαστήριο, όπου οι τέχνες γενικά (σύγχρονος χορός, μουσική, εικαστικά) και η λογοτεχνία ιδιαίτερα βρίσκονται σε έξαρση σήμερα απαντώντας σε πολλές προκλήσεις. Εμείς, απλώς προσπαθήσαμε να καταγράψουμε κάποιες από τις τάσεις και τα πεδία που φαίνεται ότι φέρνουν κάτι.

¹ Γ.Π. Σαββίδης, *Το Σπίτι της Μνήμης* (ανθολογία κυπρολογικών δημοσιευμάτων), επιμέλεια Μανόλης Σαββίδης, Ιωλκός, Αθήνα, 1997 και το προφητικό "Με μια πινέζα στην καρδιά: Η Κυπριακή εμπειρία του Γ.Π. Σαββίδη", 2001.

² Θεοδόσης Νικολάου, *Φιλολογικά και Κριτικά Κείμενα*, επιμέλεια Λευτέρης Παπαλεοντίου, Γαβριηλίδης, Αθήνα, 2008.

³βλ. *Hellenic Studies* 15.2 (2007) 7-15

⁴ Ο Mattias Kappler αναφέρεται σε "κυπριακές λογοτεχνίες", μιας ελληνοκυπριακής και μιας τουρκοκυπριακής (*Hellenic Studies*, 15.2, 2007). Άλλοι όπως ο Γιώργος Κεχαγιόγλου αναρωτιέται τι νόημα έχουν τέτοια ζητήματα ταυτότητας, όταν όλα κρίνονται εκ του αποτελέσματος (περιοδικό *Άνευ* 10, 2003).

⁵ *Περιδιαβάζοντας*, τομ. 6, Κέδρος, 2004, σελ. 126. Από εισήγηση που κατέθεσε σε επιστημονικό συμπόσιο με θέμα "Η ελληνική λογοτεχνία στο κέντρο και στην Κύπρο: Συγκλίσεις και αποκλίσεις" (Αθήνα, 17-19 Σεπτεμβρίου 1998).

Ανδρέας Α. Μακρίδης

Ο ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Η Νεότερη Κυπριακή Λογοτεχνία αρχίζει στα τέλη του 19ου αιώνα, περίπου με την έναρξη της Αγγλοκρατίας. Παρά τις κάποιες ευρωπαϊκές επιδράσεις έχει καθαρά ελληνικό χαρακτήρα και ακολουθεί τα αντίστοιχα ρεύματα του λυρισμού και της Αθηναϊκής Σχολής, σε μια μορφική έκφραση, που τη διακρίνουν σαφώς τα ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά της. Ακόμη βαρύτερη είναι η σφραγίδα της ελληνικής αυθεντικότητας στη διαλεκτική μας ποίηση. Ο Βασίλης Μιχαηλίδης και ο Δημήτρης Λιπέρης εξαρκούν για την τεκμηρίωση της άποψης αυτής.

Ως αναπόσπαστο τμήμα της ευρύτερης Ελληνικής Λογοτεχνίας η κυπριακή δημιουργία δέχεται εξ Ελλάδος τις επιδράσεις όλων των σχολών, των τεχνοτροπιών και των μεγάλων προσωπικοτήτων της ποίησης και της πεζογραφίας. Σολωμός, Κάλβος, Λυρικοί (Κ. Ουράνης, Μ. Μαλακάσης, Σικελιανός, Καβάφης κ.τ.λ.). Κατ' ανάλογο τρόπο στην Κύπρο έφθασε και ο απόηχος του Υπερρεαλισμού, μέσω κυρίως των Κυπρίων φοιτητών, που σπούδαζαν στην Αθήνα, και της δημοσιογραφίας.

Στην Ελλάδα το πρώτο Υπερρεαλιστικό δρώμενο πραγματοποιείται στα 1931. Ο νεαρός Δημήτρης Μεντζέλος δημοσιεύει στο "Λόγο" τη μικρή μελέτη του "Ο Υπερρεαλισμός και οι τάσεις του". Το επόμενο βήμα ακολουθεί τέσσερα χρόνια αργότερα, όταν ο Ανδρέας Εμπειρικός δίνει διάλεξη για τον Υπερρεαλισμό στη "Λέσχη καλλιτεχνών, το "ΑΤΕΛΙΕ"". Την ίδια χρονιά, 1935, ο Οδυσσέας Ελύτης δημοσιεύει τα πρώτα του ποιήματα και μεταφράζει για πρώτη φορά Ελυάρ. Το 1936 δημοσιεύεται το τέταρτο φυλλάδιο του Ν. Καλαμάρη "Το συμβόλαιο με τους δαίμονες" και τον ίδιο χρόνο οργανώνεται στο σπίτι του Εμπειρικού η πρώτη Διεθνής Υπερρεαλιστική Έκθεση των Αθηνών. Το 1938 ο Υπερρεαλισμός αποτυπώνει έντονα τη σφραγίδα του, με την έκδοση της πρώτης αμιγούς υπερρεαλιστικής συλλογής του Νίκου Εγγονόπουλου "Μη

ομιλείτε εις τον οδηγόν", και το 1939 εγκαινιάζεται και η πρώτη ατομική υπερρεαλιστική έκθεση ζωγραφικής του. Το 1938 ο οίκος "Γκοβόστη" κυκλοφορεί το βιβλίο "Υπερρεαλισμός Α", με αποσπάσματα από το Μανιφέστο του 1924 και μεταφράσεις κειμένων του Breton, του Crevel, του Dali, του Benjamin Peret, του Tristan Tzara κ.ά.

Η εμφάνιση του Υπερρεαλισμού στην Αθήνα προκαλεί μέγα σκάνδαλο. Οι αντιδράσεις είναι οργίλως αρνητικές και απαξιωτικές. Σχεδόν όλοι αντιλαμβάνονται τον Υπερρεαλισμό ως μια νεομοδίτικη τρέλλα, ανίκανων ή ανεπαρκών ποιητών και καλλιτεχνών, που επιχειρεί να επιβάλει την ασυναρτησία στην ποίηση, την πεζογραφία και τις τέχνες, εκδιώκοντας τη λεπτοεργημένη ποιητική του λυρισμού και την καλαισθησία των τεχνών. Τα περιοδικά και οι εφημερίδες της δεκαετίας του '30 βρίθουν από άρθρα και σχόλια, που χλευάζουν και σαρκάζουν τους Υπερρεαλιστές, ο Εμπειρικός και ο Εγγονόπουλος γίνονται περιγέλαστοι, εμπαιζόμενοι καθημερινώς.

Τα λογοτεχνικά περιοδικά, πρωτοστατούσης της "Νέας Εστίας" επιδίδονται στον προπηλακισμό και τη διαπόμπευση των υπερρεαλιστών. Το περιοδικό "Εβδομάς" καθιερώνει τις αρχές του 1938 στήλη διακωμώδησης της υπερρεαλιστικής ποίησης. Δημοσιεύονται ασυναρτησίες που αναφέρονται ως ποιήματα του Εμπειρικού, με τίτλους, όπως: "Το τηγάνισμα του παρελθόντος", "Το πεπρωμένο της πατάτας", "Η μελαγχολία του κολοκυθόκορφα", "Γιαούρτια και συνειδήσεις". Λόγιοι, κριτικοί και εξέχοντες ποιητές είναι αρνητικοί και πολλοί μετέχουν στον ευτελισμό του Υπερρεαλισμού. Ο ίδιος ο Εμπειρικός λέει κάπου ότι ο Κατσίμπαλης "ήτο τότε κατά" και ο Καραντώνης επιφυλακτικός. Όμως το ρεκόρ κάθε αυθαιρεσίας, κατέχει η "Νέα Εστία", η χλεύη υπερβαίνει κάθε όριο. Με κατασκευές ποιητικών ασυναρτιών χλευάζονται οι υπερρεαλιστές, ενώ στον εμπαιγμό μετέχουν και σημαντικοί ποιητές.

Ανώνυμος στιχοπλόκος γράφει για τον Εγγονόπουλο:

Στον φίλον Εγγονόπουλον, τον ποιητήν εκείνον
σονέπτων ακατάληπτων καθώς και επικινδύνων
εφ' όσον οι εμπνεύσεις του δε βρίσκοντ' εν υφέσει

μ' αφάνταστη χαρά
προσφέρει μίαν θέσιν
στην κλινική του δόκτορος Μιχάλη Κατσαρά

Πιο επιθετικός και πικρόχολος παρουσιάζεται ο Ναπολέων Λαπαθιώτης. Γράφει στη "Νέα Εστία" το 1938, το ακόλουθο διακωμωδιστικό ποίημα, με τίτλο: ΣΟΝΕΤΟ ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΤΙΚΟ - ΒΑΟ, ΓΑΟ, ΔΑΟ, που δήθεν του υπαγόρευσε το ξεσηκωμένο υποσυνείδητό του.

Ζινώντας αποβίδονο σαβίνι,
κι' απονίβωντας ερομιδαλιό,
κουμάνισα το βίρο του λαβίνι,
με σάβαλο γιδένι του θαλιό.

Κι' ανέδοντας εν' άκονο λαβίμι,
που ραγαδοσαλούσε τον αλιό,
σινέρωσα τον άβο του ραβίνι,
σ'εν'άφαρο δαμένικο ραλιό!

Σουβέροδα στ' αλίκοπα σουνέκια
μέσ' στ' άλινα που δεν εσιβονεί,
βαρίλωσα τ' ακίμονα κουνέκια,

και λαδαμποσαλώντας την ονή,
καράμπωσα το βούλινο διράνι,
σαν άλιφο τουνέσι που κιράνει...

Ανάλογος, αν όχι και χειρότερος, υπήρξεν ο εμπαιγμός, με τον οποίον υποδέχθηκαν τα έντυπα, οι κριτικοί και οι παλαιοί ποιητές τον Υπερρεαλισμό στην Κύπρο. Το νέο κίνημα εμφανίσθηκε ως μια έξαρση παραλογισμού, ως ένα караγκιοζιλίκι γελοιοτητας. Οι υπερρεαλιστικές συλλογές και εκθέσεις επέσυραν την αποδοκιμασίαν όλων και αξιοποιήθηκαν ως θαυμάσιες ευκαιρίες ειρωνικής μεγαλοστομίας και χιουμοριστικής εκτόνωσης. Δημοσιογραφίσκοι της κακιάς ώρας και ποιητίσκοι νάνοι νόμισαν ότι κέρδισαν ανάστημα, όσο χυδαιότερα ελεεινολογούσαν τον Υπερρεαλισμό. Στις 13 Δεκεμβρίου 1938 στην εφημερίδα "Χρόνος" δημοσιεύεται ανταπόκριση από το Παρίσι, που περιέγραφε εν πλήρη

ειρωνεία την εκεί Έκθεση Υπερρεαλιστών. Δριμύτατος πολέμιος του Υπερρεαλισμού ανεδείχθη και ο Τεύκρος Ανθίας. Ο Σοσιαλιστικός Ρεαλισμός του δεν μπορούσε να ανεχθεί την υπερρεαλιστική έκφραση. Σε κείμενό του στην "Ελευθερία" (16 Μαρτίου 1938) βρίσκουμε και τους εξής χαρακτηρισμούς του για τον Υπερρεαλισμό: "νέα καλλιτεχνική λόξα", "στον κυκεώνα της πνευματικής αυτής αποχαλίνωσης", "αφήνουν ασυγκίνητον τον κάθε ισορροπημένο άνθρωπο" κ.ά.

Το 1939 η "Ελευθερία" εξαπολύει σφοδρή επίθεση εναντίον του Υπερρεαλισμού. Ο Κ. Καστρινός στο φύλλο της 7ης Μαΐου καταφέρεται ασύστολα εναντίον των υπερρεαλιστών, χωρίς να φείδεται σκαιών και χυδαίων χαρακτηρισμών, όπως: "η σουρρεαλιστική φυλλόξηρα", "αφού κακοποίησε την ποίηση προσβάλλει τώρα και την πεζογραφία". Οι κεραυνοί του Καστρινού εκτοξεύονται ενάντια στο "Σόλο του Φίγκαρο" του Σκαρίμπα. Την ίδια εποχή στην "Πρωία" δημοσιεύονται σφοδρές λογομαχίες για τον Υπερρεαλισμό.

Η ασύγγνωστη αυτή αντίδραση και δαιμονοποίηση του υπερρεαλισμού, η ταύτησή του με τη σχιζοφρένεια και την ποιητική αμαρτία είχε οπωσδήποτε ανεξέλεγκτες συνέπειες. Κατατρόμαξε τους ποιητές, κυρίως τους νέους, που λόγω επαναστατισμού θα μπορούσαν να στραφούν, προς τη νέα αυτή έκφραση, ενώ αποθάρρυνε και απώθησε τους μελετητές, κριτικού και άλλους από τη μελέτη του κινήματος και την αφομοίωσή του. Ασφαλώς ουδείς ενδιαφερόταν να σπαταλά το χρόνο του, αναψηλαφώντας ένα αμάρτημα ή μια κοινώς ομολογούμενη παράνοια.

Όπως ήταν φυσικό η στάση αυτή επέφερε σοβαρότατα αποτελέσματα:

Άγνοια της βαθύτερης γνώσης της ουσίας και της φιλοσοφίας του Υπερρεαλισμού.

Απαράδεκτη ανεπάρκεια των κριτικών και των μελετητών σχετικά με τον Υπερρεαλισμό.

Απαρέσκεια, φόβος και αποστροφή, σχεδόν συνολική, των ποιητών προς τον Υπερρεαλισμό, με αποτέλεσμα η κυπριακή ποίηση να μην έχει αυθεντικό εκπρόσωπο στο χώρο του Υπερρεαλισμού προ του 1940, αλλά και μετά.

Κωμικοτραγική συνέπεια της τραγικής ανεπάρκειας των κριτικών της εποχής ήταν η ομόθυμη ανακήρυξη του Νίκου Βραχίμη και του Μάνου Κράλη, του πρώτου στην πεζογραφία και του δευτέρου στην ποίηση ως υπερρεαλιστών. Αξιόλογοι, κατά τα άλλα, κριτικοί, όπως ο Π. Ταλιαδώρας, ο Δ. Δημητριάδης, ο Άντης Περνάρης, ο Κώστας Προυσής, κ.ά. πολιτογράφησαν από φρικτή πλάνη τον πεζογράφο Νίκο Βραχίμη και τον ποιητή Μάνο Κράλη ως εκπροσώπους του υπερρεαλισμού στην Κύπρο.

Ο Κράλης με τον ποιητικό προοδευτισμό, που το διακατείχε, είχε βεβαίως επηρεασθεί σοβαρά από τη μοντέρνα γραφή των υπερρεαλιστών, στις πρώτες δύο συλλογές του "Ταξίδι στη γυμνή χρονιά" (1936), και "Φθινόπωρο στην Κόλαση" (1938), και έδωσε ωραίους υπερρεαλιστικούς στίχους, όπως: "Στο γυμνό τον κήπο έχει φωλιάσει / μια δειλή καλάμινη φλογέρα", "κι είχε στη νειότη του χρυσά κομψά ρολόγια", "ένα μαντήλι χρυσά κογχύλια" κ.ά. Συνολικά βέβαια δεν ήταν υπερρεαλιστικής ούτε καμιά συλλογή του μπορεί να θεωρηθεί ως τέτοια.

Ο Βραχίμης από την άλλη δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με τον Υπερρεαλισμό. Οι κριτικοί διαβάζοντας την εξαιρετη νουβέλλα του "Ο άγνωστος", συγχύσανε τον υπαρξιακό λόγο του Βραχίμη, που δομείται πάνω στην εσωτερική αναζήτηση και τον καφκικό εφιάλτη, με τον υπερρεαλιστικό λόγο, που δίνεται εντελώς διαφορετικά με ετερόκλητα στοιχεία και αποδομημένους μύθους.

Στην πραγματικότητα, την πρώτη απόπειρα υπερρεαλιστικής γραφής στην Κύπρο εκπροσωπεί ο Κώστας Λαβίθης. Το Νοέμβριο του 1938, ακριβώς την περίοδο της υπερρεαλιστικής "επανάστασης" στην Ελλάδα, δημοσιεύει στην εφημερίδα της Λεμεσού, "Παρατηρητής" ποιήματα ακάτων από τον τίτλο "ΣΥΡΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ", ανακοινώνοντας παράλληλα ότι αυτά άνηκαν στη συλλογή του "Δυνάμεις από τον άνεμο". Πρόκειται περί αμιγούς υπερρεαλιστικής ποίησης που δείχνει ότι ο Λαβίθης ήταν ο πρώτος, που αντελήφθη τον υπερρεαλισμό. Διαβάζω ένα από τα ποιήματα του Λαβίθη, με τίτλο "Συμπτώσεις και μη"

Εσώθη το φανάρι απ' τον κίνδυνο
κι απόδρασαν τα γυαλιά του μύωπος.
Το σείστρο συνώδευσε το τρίχωμα του γάτου
κτύπησεν η παλάμη νευριασμένη
έγινε χωλή μετάδοσις
στο ανατολικό πόδι του ξεκούμπωτου τραπεζιού
κι ο μηχανικός εγέλασε
και το γέλιον έκοψε το χέρι του.
Τι ώμορφη που είναι η νοσοκόμα!

Έκδηλη η αποδόμηση και ο κατακερματισμός του μύθου, σαφείς οι ετερογενείς συζεύξεις και η δοκιμή στην αυτόματη γραφή. Η υπερρεαλιστική συλλογή του Λαβίθη ουδέποτε κυκλοφόρησε και πολύ γρήγορα ο ποιητής εγκατέλειψε τον υπερρεαλισμό και επέστρεψε στην παραδεδεγμένη ποίηση.

Στον Υπερρεαλισμό τοποθετήθηκε από πολλούς και η ποιητική συλλογή του Λώρου Φαντάξη *"Διθύραμβος της μελωδοπλάνταχτης άρπας"* (1931). Έσφαλλαν και πάλιν. Τα ποιήματα της συλλογής ανήκουν στο "συμβολισμό" έχοντας και κάποιες εξάρσεις νεωτερικής γραφής, ουδεμία όμως συγγένεια με τον Υπερρεαλισμό. Αντίθετα με δύο ποιήματά του, που περιέχονται στην ποιητική του συλλογή *"Το χρονικό μιας ζωής"* (1966) ο ίδιος ο Λ. Φαντάξης λαιδορεί και ειρωνεύεται τον υπερρεαλισμό. Είναι τα ποιήματα *"Στιχόπλοκος"* και *"Σουρρεαλιστής"*. Λέει στο δεύτερο:

"τα φραστικά του ευρήματα ξεπέρασαν και τα άκρα.
Σιβυλλικός σχεδιαστής εικόνων γλυκανάλατων
δεν τον αποκρυπτογραφεί και η πιο σοφή φαλάκρα"

Μετά το 1940, όταν πια έχει κοπάσει ο αντιυπερρεαλιστικός θόρυβος και ως ένα βαθμό ο υπερρεαλισμός έχει καταφέρει να επιβιώσει και επιβληθεί, μαλακώνει πια και η κατακραυγή εναντίον του στην Κύπρο και πολλοί ποιητές, χωρίς να προσχωρούν σ' αυτόν, υιοθετούν τις προτάσεις του, κυρίως στα ευρύτερα πλαίσια του μοντερνισμού. Ιδιαίτερη ώθηση στην αποδοχή και πρόσληψη επιδράσεων δίνει εν συνεχεία, η καταξίωση και αναγνώριση κορυφαίων ποιητών, Ελύτης, Σεφέρης, Ρίτσος κ.ά, οι οποίοι, αν

και δεν ήσαν αμιγώς υπερρεαλιστές χρησιμοποίησαν αρκούντως το υπερρεαλιστικό στοιχείο.

Στη Μεταπολεμική Κύπρο παρατηρείται σαφώς μια αποκόλληση από το Νατουραλισμό, το Λυρισμό και τις παλαιότερες μορφές ποιητικής έκφρασης και μια ένταξη των δημιουργών στη νεωτερική ποίηση, που κάποτε φθάνει και ως τον υπερρεαλισμό. Η υπερρεαλιστική προσέγγιση πραγματώνεται ως δάνειο για τον επιζητούμενο μοντερνισμό, ως εξωραϊστικός νεωτερισμός, διακοσμητικό στοιχείο, κάποτε και ενσυνείδητα ως υπέρβαση των στίχων προς το εξωπραγματικό, όμως ποτέ δεν επεκτείνεται στη διάσταση της επαναστατικής μεταρρύθμισης και της συνολικής υιοθέτησης. Εν ολίγοις στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες η Κύπρος δεν ανέδειξε κανένα γνήσιο εκπρόσωπο του Υπερρεαλισμού.

Από τους γονίμως επηρεασθέντες αξιόλογες περιπτώσεις είναι: ο Κώστας Μόντης, κυρίως στα "Γράμματα στη Μητέρα", αλλά και σποραδικά στις "Στιγμές" και στα "Συμπληρώματα των στιγμών". Ο Παντελής Μηχανικός συνδέει τη σκληρή ρεαλιστική γραφή του με το Συμβολισμό και την υπερρεαλιστική εικονοποιία: "Φιλώ κάθε πρωί το σκελετό της Σαχάρας", "κι ένας σατανάς χλιμιντρίζοντας κατρακυλάει πολύχρωμος". Η Πίτσα Γαλάζη, που εκπροσωπεί την ενσυνείδητη πρόσληψη υπερρεαλιστικών εκφραστικών μέσων και κατά τη γνώμη μου τη σημαντικότερη περίπτωση υπερρεαλιστικής αξιοποίησης, κυρίως στις πρώτες συλλογές της: "Υπνοπαιδεία" (1978), "Η αδελφή του Αλέξανδρου" (...)

Η Γαλάζη αποτελεί, ίσως, την πιο αξιόλογη περίπτωση προσχώρησης στο Μοντερνισμό, με πρότυπα: τον Τ.Σ. Έλιοτ, το Σεφέρη, τον Ελύτη, την Ελένη Βακαλώ. Βάσει τούτου, κατά τις νεωτερικές της πραγματώσεις αφομοιώνει και φαντατερές στιγμές υπερρεαλισμού.

"Χερσαία γαστερόποδα / ύστερα από νεροποντή / τρυπούν το χόρτο / τροχιές Δαίδαλου"

"στις κραυγές των θάμνων", "Καμπάνας αυλακίες φράζονται από αγριόχορτα", "την αμφίβια κραυγή λευτερώνοντας" κ.τ.λ.

Ο Κώστας Βασιλείου, είναι μια από τις κυπριακές ποιητικές μορφές, που περνά τη διαχωριστική γραμμή και εισέρχεται στα όρια του Υπερρεαλισμού: "Στην ομφαλωτή ασπίδα που λικνιζόταν στα κύματα", "... σε μια θάλασσα από πράσινα επίθετα", "κι ενώ κράταγε κλωνάρι χιόνι στην παλάμη του" κ.ά.

Αξιοσημείωτη περίπτωση ποιητικών προσλήψεων είναι και ο Ανδρέας Ποδηλατάς, η μοναδική, νομίζω, περίπτωση διαλεκτικού δημιουργού, που ενσωματώνει υπερρεαλιστικά στοιχεία. Τα ποιήματά του, χιουμοριστικά και διδακτικά, κινούνται σε ένα Αισώπιο ύφος, συντίθεται αξιοποιώντας παράλληλα υπερρεαλιστικές εικόνες και στίχους, δημιουργώντας περισσότερο, υπερρεαλιστική διάθεση στον τοίχο του.

Τζιαι πάνω στο σιασιάρισμαν
που άκουσεν το μάστρον του
"Κορκέ, το νουν σου στη δουλειά
γιατί εν να σε βράσω".
Εγέμωσε τα λάστιχα
Τ' αυτοκινήτου ενός κκιοφτέ
αντί αέραν, γράσο.
(Ο κκιοφτές ο αχάπαρος)

Εύρωστη περίπτωση νεωτερικής και εν πολλοίς υπερρεαλιστικής γραφής είναι ο Γιώργος Μοράρης. Στις ποιητικές συλλογές του "*Συναναστροφές της σιωπής*", και "*Άνθη ράμνου*", ομολογουμένως ψηλού ποιητικού βάρους. Στα στοιχεία του παραλόγου, στα ονειροφαντασιακά σκηνικά, στους πολλαπλούς συμβολισμούς και στα βαθυστόχαστα νοήματα του Γ. Μοράρη συνυφαίνονται εκρηκτικοί υπερρεαλιστικοί στίχοι, που γονιμοποιούν και διαμορφώνουν το κάθε ποίημα, προσδίδοντας, χωρίς να είναι, την αίσθηση του υπερρεαλισμού. Ένα δείγμα: "Διάρρηξη"

Πολλοί άλλοι ποιητές, που προσχώρησαν στη σχολή της νεωτερικής ποίησης, είτε συνολικά, είτε εν μέρει και αντελήφθησαν τις μαγικές διαστάσεις του υπερρεαλισμού, κρατούν στενή επικοινωνία μ' αυτόν, αντλώντας διαρκώς

στοιχεία, τα οποία επενδύουν στην ποίησή τους. Μερικοί απ' αυτούς είναι: ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης, ο Ανδρέας Χριστοφορίδης, η Νάσα Παταπίου, ο Γιάννης Παπαδόπουλος κ.ά.

Στη μετά την Εισβολή ποιητική εποχή ο υπερρεαλισμός έχει πια "νομιμοποιηθεί" και συμπορεύεται με το μοντερνισμό, όχι πια ως αίρεση, αλλά ως καθιερωμένη μορφή τέχνης. Οι νεώτεροι Κύπριοι ποιητές ενημερωμένοι πλέον επαρκώς προσεγγίζουν και χρησιμοποιούν την υπερρεαλιστική πρόταση και κάποιοι λίγοι εντάσσονται ολοκληρωτικά και γράφουν αμιγώς υπερρεαλιστική ποίηση. Ένας απ' αυτούς είναι ο Χρίστος Μελίδης, νομικός στο επάγγελμα. Ένα δείγμα του έργου του:

Έταν το δωμάτιο που διέρρηξα
η νεκρή αποικία των θεών
αλλ' ο φθόνος μου επεβίωσε
και πέραν εκείνων.
Βρισκόταν ακόμα εκεί
το γυμνό είδωλο
κι απ' την εστία του στήθους της
πήρα μόνο την τέφρα μου.
Αν
βγάλω
το δεξί μου
μάτι
και το ρίξω
μέσα
στο πήλινο βάζο
που έχω φυλαγμένο
σ'
ένα κλειστό
κουτί
κινούμενο σχεδόν κυκλικώς
γύρω από μια
καρέκλα
η έπαρσις της σημαίας
θα γίνεται εις το εξής
πάντοτε με σαξόφωνο και λύρα.

Άλλην υπερρεαλιστική παρουσία, όμως όχι σε όλα τα ποιήματά του, αποτελεί και ο Πάρις Αριστείδης. Στον Υπερρεαλισμό, μετά την έξοδό του από το Σοσιαλιστικό Ρεαλισμό εντάσσεται και ο Ανδρέας Μακρίδης, στην ποίηση του οποίου παράλληλα συνυπάρχουν και στοιχεία: ρεαλισμού, συμβολισμού, παραλόγου και πριμιτίβ.

Επειδή ο ομιλών συμπίπτει με τον αναφερόμενο, παραθέτω περί αυτού τη γνώμη άλλων:

"Είναι μια ποίηση βακχική, η οποία, μ' όλο το έντονα προσωπικό ύφος, θα μπορούσε να συσχετισθεί με την ποιητική παράδοση της γενιάς του '30" (από το σκεπτικό βραβεύσεων των Πολιτιστικών Υπηρεσιών, για τη βράβευση της συλλογής: "Τα θηλυκά πράσινα").

"Το ιεροπρεπές και το υπερρεαλιστικό δένονται... Σκέφτομαι πόσο θα το χαιρόταν ο Εμπειρικός. Για την κατάφαση του ζωής και ποιητικής..." (Ελένη Βακαλά. Επιστολή, για τη συλλογή "*Τα θηλυκά πράσινα*").

"Πάντως είναι η καλύτερη υπερρεαλιστική ποίηση που γράφτηκε στην Κύπρο η ποιητική συλλογή "*Η θολή γυναίκα*" του Ανδρέα Μακρίδη...." (Κύπρος Χρυσάνθης: *Πνευματική Κύπρος* 379-380 Αύγουστος-Δεκέμβριος 1995, εφημερίδα "*Η Σημερινή*" 8 Ιουλίου 1994).

Ο Υπερρεαλιστικός ποιητικός προσανατολισμός δεν είναι μια εφήμερη έξαρση, αλλά μια διηνεκής νοοτροπία και ένας άφθαρτος τρόπος σκέψης. Ήδη πολλοί νέοι ποιητές κινούνται μέσα στην επικράτεια ενός σύγχρονου νεο-υπερρεαλισμού, προσδίδοντας στην ποίηση - μετά το μεταμοντέρνο, μια νέα ποιητική διάσταση, νομίζω καταπληκτική.

Φωτεινή Ηλιοφώτου

Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΠΛΗΣΗ

Το καλοκαίρι του 1974 γραμμή αιμάτινη, γραμμή βίας και μίσους χαράσσει βαθιά το σώμα της γλυκείας χώρας: μαύρη χαρακιά στο χώρο, το χρόνο, τις ανθρώπινες υπάρξεις, τον πολιτισμό, την ιστορία. Αυτό το τραγικό συμβάν κινεί την ποιητική γραμμή, γονιμοποιεί την ποιητική φαντασία του μακαριστού Κυριάκου Πλησή: φιλόλογος, δάσκαλος, διανοούμενος, αυτόνομος στοχαστής, εκδίδει στα 1971 τους *"Προσανατολισμούς"*, δοκίμια που βραβεύονται με το Κρατικό Βραβείο δοκιμίου.

Η ποιητική του δημιουργία αρχίζει στα 1973 με τη μικρή ποιητική συλλογή *"Άσκηση Γραφής"*, εκδομένη στην Κύπρο κι εκτείνεται ως το 1988, μόλο που ως το θάνατό του δημοσίευσε ποιήματα στα λογοτεχνικά περιοδικά *"Ακτή"* της Κύπρου και *"Ευθύνη"* της Αθήνας.

Η διήκουσα γραμμή της ποίησής του μπορεί πιστεύουμε να δηλωθεί συνοπτικά με τρεις λέξεις: υπαρξιακή αγωνία και φόβος ως προάγγελοι του κακού, οδύνη για την απίστευτη συμφορά, ανάκαμψη από την ιστοπέδωση και το μηδενισμό δια του δημιουργού έρωτα.

Ο Κυριάκος Πλησής ως πνευματική παρουσία επαγρυπνεί, "ανοικτά πάντα κι άγρυπνα τα μάτια της ψυχής του". Κι αυτή η εγρήγορση, ζώντας την ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα της παραμονής, το γεμίζει αγωνία και φόβο. Κάτι σαν το φόβο που ένωσαν οι πρωτόπλαστοι, όταν ο Θεός τους έδιωχνε από τον Παράδεισο, όταν γεμάτοι ενοχές απόκοπταν δια παντός από την ευδαιμονία του Όντος:

Έλιος μοίρα και παιδεψή μας
μη τόσοι ήρωες, μη τόσο φως
καλύτερα και εν σκοτία

καλύτερα και όμβρος εξ ουρανού
και χάλαζα.
Ανθεί το πέλαγο
Ανθούν τα πεδία
Φοβούμαι, φοβούμαι, φοβούμαι.

Και παρακάτω:

Φόβος
το κελάδημα των αηδονιών
η οσμή ευωδίας των λουλουδιών
Έργον φοβερόν το κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσή Σου

Βλέπει την τραγωδία συντελεσμένη, την ψυχανεμίζεται, την αδράχνει σ' απόσταση αναπνοής:

Ακούστηκε φωνή εν Ραμά
Κι έκλαιε η Ραχήλ τα τέκνα της.

Κι ο κεραυνός ξεσπά το καλοκαίρι του 1974. Τον βιώνει συγκλονιστικά ο δημιουργός, το βιώνει στο ξερίζωμα, την προσφυγιά, στο σίδερο και τη φωτιά της καταστροφής, στις ψυχές των αθώων που χάθηκαν, στο άνομο δίκαιο της αδικίας, στους πόνους και το βάσανο των ανθρώπων του τόπου του. Μεσ από το καμίνι τούτης της απίστευτης συμφοράς ξεπηδά η ποίηση του Κυριάκου Πλησή. Σκεφτήκαμε ποτέ τι ποιητές θα ήταν ο Κάλβος κι ο Σολωμός χωρίς την Ελληνική Επανάσταση ή ο Καβάφης χωρίς την ελληνιστική Αλεξάνδρεια: Έτσι και ο Πλησής χωρίς την Κυπριακή Τραγωδία. Μια πυρετική αγωνία, ένα καμίνι πόνου κοχλάζει μέσα του. Αυτό το εμπύρετο υλικό είναι αδύνατο να το καταδαμάσει, να το κυριαρχήσει, να το μορφοποιήσει ποιητικά. Πρώτα, λοιπόν, αναδύεται επιτακτικά από την ψυχή του "Το θρησκευτικό Συναξάρι της πικρής χώρας Κύπρος", λυρικό χρονικό, γραμμένο μέσα σε δύο μήνες (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1974) στον Προσφυγικό Καταυλισμό "Άγιος Κορνήλιος" της Άχνας. Δέκα σύντομες ενότητες λυρικής πεζογραφίας. Γράφει στο συγγραφέα ο Κώστας Τσιλιμαντός για το "Συναξάρι". "Τα γεγονότα κατακυλούν γοργά, εμπύρετα, που δεν έχει καιρό να διαλέξει. Καταγράφει και οι κτύποι της καρδιάς κι οι

λυγμοί το συνοδεύουν". Το ίδιο τούτο καυτό υλικό, την επόμενη χρονιά (1975) μεταστοιχειώνεται ποιητικά στη συλλογή *Γραφή Οδύνης* που αποσπά το κρατικό βραβείο ποίησης.

Η "Γραφή Οδύνης" περιλαμβάνει δύο ενότητες: "Μορφές Οδύνης" και "Ελεγείες του θρήνου και της ελπίδας" και δύο επίμετρα: "Μνήμη Γιώργου Σεφέρη" και "Να μνημονεύονται".

Στην πρώτη ενότητα με τη συνορατική, αφαιρετική νόηση και τη συνδυαστική φαντασία η οδύνη σμιλεύει τις ποιητικές μορφές. Αυτές συμβολοποιούν όλο το νόημα των πραγμάτων, αφού τη δύναμη της φαντασίας στηρίζει ο κριτικός νους. Έτσι οι μορφές εκφράζουν ουσία και βάθος, δεν είναι βιαστικά συνθέματα ρηχού συναισθηματισμού, όπως ο "Ύμνος και θρήνος για την Κύπρο", μόλο βέβαια που ο Ρίτσος είναι μεγάλος ποιητής. Τέτοιες μορφές είναι "Νήσος τις", "Το Άγαλμα", "Η Πέτρα", "Το Παλληκάρι", "Η θέα", "Τα Παιδιά", "που Χρόνοι Πολλοί καθίσανε στην πλάτη τους / ξέχασαν πια πώς να γελούν".

Στις "Ελεγείες του θρήνου και της ελπίδας", δεν έχουμε οιμωγές και μοιρολόγια, ένας τόνος αξιοπρέπειας τις διαπερνά, που ανοίγεται στην ελπίδα.

Χαρακτηριστικό ποίημα που το ξεχωρίζει ο δημιουργός. "Τα οστά των κεκοιμημένων".

Εις γην εναλίαν
αναπαύονται οι νεκροί μας.
Τα οστά τους τα πλένει η βροχή
τα στεγνώνει ο αγέρας
τα δροσίζει η αύρα της θαλάσσης.

Αναπαύονται τα οστά
όταν οι θύελλες σαρώνουν το νησί
όταν η φωτιά κατακαίει την επιφάνεια.
Εκείνα πονούν και σωπαίνουν.
Έχουν, σοφά καθώς είναι, επίγνωση
όσων θα 'ρθουν μετά τη συμφορά.

Ο ήλιος θα τραβήξει με τα δυνατά του μπράτσα
τον εξουθενωμένο, τη σποδό.

Θα του δώσει την πρώτη του εικόνα.
Θα σκύψει στοργικά να το φιλήσει.

Τότε σμάρι περιστεριών
θ' απλώσει τις φτερούγες του
και θα δροσίσει τον καημένο τόπο".

Στον πρώτο επίμετρο αντιστικτικά η οδύνη εκβάλλει στη μνήμη του άλλου ανεπανάληπτου καιρού, τότε που στην Κύπρο ζούσε το θαύμα, τότε που το θαύμα ενέπνευσε στο μεγάλο ποιητή, τα κυπριακά του ποιήματα. Μνήμη λοιπόν, Γιώργου Σεφέρη και τίτλος "Το σπίτι που πήγαινε να γίνει φυτό", το σπίτι του Ευάγγελου Λουίζου στην Αμμόχωστο. Μια συνομιλία με το Σεφέρη πάνω στα δικά του μιλήματα που επιμετρά συνάμα και τις δικές μας ευθύνες για ό,τι έγινε.

Εφτά χρόνια παιδεύανε με σίδερο και με βραχνά
την Κύπρο ου σ' εθέσπισεν
με θούρια και λαρύγγια φουσκωμένα
χαλκοί ηχηροί και κύμβαλ' αλαλάζοντα.

Εφτά χρόνια κοιμίζανε τον κόσμ' αυτό του Ομήρου
και το γητεύανε να σκύψει
να προσκυνήσει το Ναβουχοδονόσορα.

Πού να βρεθούνε φυλακές στην πολιτεία,
όταν το 1453 οι κερκόπορτες μέναν αφύλακτες
γιατί περί όνου σκιάς μαλώνανε οι Βυζάντιοι
και πέντε δίκαιοι είχαν μονάχα μείνει;
Δεν ήταν τα κάστρα μας αδύνατα,
ρημάδια και σπαράγματα ήταν οι καρδιές μας.

Στις δύο επόμενες ποιητικές συλλογές του η δημιουργική ανάπτυξη της πραγματικότητας επιτελείται προσωπικότερα. Στα 1977 έχουμε *"Το τραγούδι της Αδελφίδης"* που θυμίζει το *"Άσμα Ασμάτων"*. Εδώ η αγάπη, ο έρωτας για την πανέμορφη πατρίδα κάνει τον ποιητή να την οραματίζεται ως θεά ανθρωπόμορφη, θεά ερωτική με τονισμένη η σωματικότητα, αισθησιακή στην περίπτωση, περιώδυνη στο μαρτύριο. Εντυπωσιακή ποιητική σύνθεση *"Το τραγούδι της Αδελφίδης"*, αποτελείται από τέσσερα άσματα, τέσσερις

ενότητες. Το πρώτο με το χαρακτηρισμό "Ερωτικό" εξυμνεί τη θεόμορφη, λατρεμένη πατρίδα.

Απάνω στο ξανθό κορμί σου, ευλογημένη,
ο άρτος και ο οίνος.
Η προσευχή μου για τον κρίνο των δαχτύλων σου
για τις λαμπηδόνες των ματιών
για το θαλασσινό ανασασμό του στήθους σου
για την εύκαρπη γεωργημένη γαστέρα σου.

Γιασεμιά και τριαντάφυλλα η προσευχή μου
σμύρνα, χρυσός και λίβανος στα πόδια σου.

Τα ποιήματα της Ελεγείας εμφανίζουν την τραγικότητα, την οδύνη της απώλειας.

Πού θα πλαγιάσουμε καλή μου;
Τα λουλούδια του κήπου λόγχες
κι ο ίσκιος του πλάτανου θάνατος
βόμβοι, κρωγμοί και θειάφι στον αγέρα,.
Τα χέρια μας μετέωρα, αγαπημένη,
βήμα μπροστά και βήμα πίσω
εσύ στην όχθη εδώ κι εγώ στην αντίπερα
κι ανάμεσά μας τα παιδιά μας που σκοτώθηκαν
ψηλαφώντας
τις γραμμές της οδύνης στα πρόσωπα
το δάκρυ στα μάγουλα
την τέφρα στα μαλλιά.

Το τελευταίο μέρος περιλαμβάνει δύο Τριλογίες κι ένα επίλογο: τρεις λόγοι του Οιδίποδα, τρεις της Αντιγόνης. Τα κορυφαία τραγικά τούτα πρόσωπα αποδίδουν την έκπτωτη μοίρα του πρόσφυγα, του ανέστιου, του ξεριζωμένου. Λέει ο ποιητής ταυτίζοντας τη μοίρα του μ' εκείνη του Οιδίποδα.

Τι θέλω ένας γέροντας κι αναζητώ τους βωμούς
ψηλαφώντας τις πέτρες που δε μου μιλάνε
με τα πόδια να σκουντουφλάνε
βαδίζοντας σε μονοπάτια που πια δεν τα γνωρίζω;
Τι θέλω μιλώντας μ' ανθρώπους που δεν καταλαβαίνουν τη λαλιά μου;

Να κάτσουμε σ' αυτή την πέτρα
κι αν λύσουμε το αίνιγμα ξανά
τι τ' όφελος;
Η συφορά πάνω στη συφορά θ' ακολουθάει.

Κι έρχονται στα 1983 τα γεμάτα φως ποιήματα της συλλογής "Ο έρωτας του Σώματος", όπου η πατρίδα αποτελεί ένα βαθύτερο υπόστρωμα ζωής αγαλλόμενης ή οδυνόμενης μαζί με τους ανθρώπους της στους οποίους είναι αισθηματοποιημένη.

*Μοιρασμένη, προδομένη πατρίδα
τρύπησα ερωτικά τη σάρκα σου
κι αποκαλύφτηκε τριαντάφυλλο η ψυχή σου.
(Έρωτας, προδομένης πατρίδας)*

"Έρωτας πατρίδος" το πρώτο μέρος και "Μυστικός έρωτας" το δεύτερο. Πώς όμως η οδύνη μεταλλάζεται σε έρωτα; Στο δοκίμιο του "Περί έρωτος" που τιμήθηκε στα 1999 με το βραβείο Χρήστου Μαλεβίτση, ο στοχαστής Κυριάκος Πλησής λέει ανάμεσα σ' άλλα: "Ο έρωτας πηγάζει από το σώμα και γίνεται κινούν αίτιο την ύπαρξης. Δίχως αυτό το αίτιο η ζωή μένει ανενεργός υπόκειται στη φθορά και το θάνατο. Τέτοια ζωή δεν αθανατίζεται. Επομένως τω οντι ζωντανός είναι μόνο ο ερωτικός άνθρωπος. Όλοι οι άνθρωποι είναι από τη φύση τους ερωτικοί. Όμως πέρα από ό,τι είναι κοινό κτήμα υπάρχει κι ό,τι είναι χάρισμα. Ο πραγματικά ερωτικός άνθρωπος στέκεται απέναντι στα αντικείμενα συγκινησιακά. Η πέτρα αυτό το άψυχο αντικείμενο με την ερωτική διαδικασία εισχωρεί στο ψυχισμό μας και μας αναστατώνει. Πολύ περισσότερο η φύση στο σύνολό της και στο κάθε μέρος της, στα έργα των ανθρώπων, στο χρόνο μ' όλες του τις διαιρέσεις, στους άλλους ανθρώπους και στον ίδιο το Θεό. Σ' όλα τούτα η ερωτική διάθεση ωθεί τον άνθρωπο σε μέθεξη μ' αυτά. Η ερωτική σχέση είναι η ύψιστη επικοινωνία. Δίχως αυτή την επικοινωνία που κάνει το έτερον μέρος του εαυτού μας, ο άνθρωπος μένει μόνος κι ανολοκλήρωτος. Μένει άτεκνος, δηλαδή τελεσίδικα θνητός".

Ο έρωτας της πατρίδας είναι ο αιώνιος αναγεννώμενος στη χαρά πέρα απ' όλους τους πόνους και τους θανάτους κι ο έρωτας του σώματος είναι η

συνειδητότητα του υπάρχουν μέσα στην αμφιβολία της ύπαρξης, κατά το ερώτημα του Χάιντεγκερ "γιατί το είναι και όχι το μηδέν;"

Μ' αυτό το πνεύμα λοιπόν θα πει ο ποιητής "στο ξύπνημα της κοιμωμένης"

Α σε είδα καβάλα στ' όνειρο
με τα μαλλιά λυμένα στους ανέμους
να περπατάς στις θάλασσες
να μπαίνεις στο περβόλι τ' ουρανού
με τη δροσιά των αστεριών στα χέρια σου
με τα διαμάντια του ήλιου στην ποδιά σου.

Και στο "Πυρωμένο Χρυσάφι"

Σου μιλώ για φως που το γεννάει το αίμα
π' αντιφεγγίζει στις παρειές
που ροδαμίζει στ' ακροδάκτυλα
που γίνεται βράχος, πουλί, λουλούδι, άγαλμα φωνήεν
ζω, ζεις, ζει
Υπάρχει φως και στο σκοτάδι.

Πέντε χρόνια αργότερα στα 1988 έχουμε τα τελευταία ποιήματά του, τα "Χαράγματα". Μετά από τα φωτεινά ποιήματα του "Έρωτας του Σώματος", έρχονται αυτά τα σκοτεινά, όπου ο ποιητής ορθός μέσα στο μυστήριο ενός ζωντανού κήπου αναπολεί, μνημονεύει, θωρεί και χαίρεται, ενώ καλπάζει γύρω από το φράχτη καβαλάρης "Μαύρος αυτός και μαύρο στ' άλογό του", ο θάνατος των πάντων. Ένα αίσθημα ματαιότητας που γεννά η απατηλή επιφάνεια των ανθρωπίνων μαζί με τη βεβαιότητα ενός αδυσώπητου τέλους διαποτίζουν τα "Χαράγματα".

Την έκρηξη των χρωμάτων τη ζήσαμε.
Το θαύμα μας τύφλωσε.
Έρχεται ο χρόνος άχρωμος.
Ουρανός που 'χασε το χρώμα του
κλειστός για τους αγγέλους του.

Μείναμε με την ανάμνηση ποικιλίας χρωμάτων

Μας δόθηκε μοίρα θανάτου.
(Σπουδή χρωμάτων)

"Η γλώσσα του Πλησή", παρατηρεί ο Τσιρόπουλος, είναι μια ευγενής, σαφής, ήμερη κι αρμονικά συναρθρωμένη νεοελληνική γλώσσα που από τα έγκατά της φωτίζεται από μίαν αίσθηση, συναίσθηση και διαίσθηση ερωτική, βεβαίωση αγάπης ασίγαστης, σεβασμού και αφοσίωσης προς τη διαστρωματωμένη επί αιώνες γλώσσα μας που τον ύψωσε ως συγγραφέα".

Διαμορφωμένη μέσα από τη μεγάλη ελληνική παράδοση του δίνει το δικαίωμα να λαβαίνει το υλικό που απ' όλες τις περιόδους της ελληνικής γλωσσικής πραγματικότητάς του, όπως κι ο Ελύτης, βλέπει "υπό μορφήν καθολικότητας". Υπό το πρίσμα αυτό θηρεύει τη σπάνια λέξη, την ακριβή και στίλβουσα χωρίς να δεσμεύεται από αμιγείς γλωσσικούς κανόνες.

Κλασσική χαρακτήρισαν την ποίηση του Κυριάκου Πλησή, ανεξάρτητα από τη συγχρονισμένη της νοοτροπία. Την ισορροπία διακρίνει ένα σταθερό βάδισμα. Η μεγάλη της αρετή είναι η ουσιαστικότητα, η ισόμετρη ανταπόκρισή της στα πράγματα... Ο λόγος και η εικόνα, η γενική θεώρηση κι η αποκαλυπτική λεπτομέρεια τελούν σε συνεχή διαπλοκή εμπνευσμένη και εύστοχη: λαμπαδιάζει στην αίσθηση εκείνο που συλλαμβάνεται με τη σκέψη... Είναι ένα στερεό έργο, που ενέχει τους συγκλονισμούς της τραγωδίας της Κύπρου και τους ξεπερνά με την εποπτεία του πνεύματος και την καθαρότητα της ψυχής:

Αγαπητοί φίλοι, τούτη η αναφορά θα 'μενε τρομερά λειψή στη συνείδησή μου, αν δε συμπληρωνόταν με την αυτοπαρουσίαση του ίδιου του δημιουργού, όπως τη βρίσκουμε στο σύντομο εισαγωγικό κείμενο που προτάσσει στη συγκεντρωτική έκδοση των ποιημάτων του, στα 1991, με το γενικό τίτλο "Όνομα δ' αυτής Μακαρία". Την καταθέτω συντομότατα ως την πνευματική υποθήκη του μακαριστού δημιουργού: "Η συμπυκνωμένη ανθρώπινη ουσία μας, λέει, δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένας συμπυκνωμένος πόνος. Ο μεγάλος πόνος είναι τέκνο της ύψιστης αγάπης, δεν ξέρω να υπάρχει τίποτε άλλο πιο αξιέραστο αλλά και πιο απαιτητικό, από τις ρίζες μας, την εθνική μας ταυτότητα, την ιθαγένειά μας. Ο πόνος για την

οποιαδήποτε αλλοίωσή της μετατρέπεται σε οδύνη. Η ποίηση πιστεύω πως πρέπει να είναι "αντικειμενική", αν θέλει να έχει διάρκεια. Αντικειμενική με την έννοια πως ο ποιητής πρέπει να συνδιαλέγεται με το κοινωνικό σύνολο και η δική του ευαισθησία να είναι η συνισταμένη της κοινής ευαισθησίας. Από αυτή την άποψη, πιστεύω πως κάθε γνήσιος λογοτέχνης είναι εθνικός, εκφράζει σε δεδομένη στιγμή τους καημούς του τόπου του, τις οδύνες και τις προσδοκίες του".

Την υπεροχή του ποιητικού λόγου ως εθνικού ποιητή κατακυρώνει ο μέγιστος Έλληνας ποιητής των ημερών του, όταν το Μάιο του 1975 του γράφει για τη "Γραφή Οδύνης".

"Φίλε κύριε Πλησή",

Τα ποιήματά σας είναι τα καλλίτερα στο είδος τους που διάβασα και η συμφορά που έπληξε την αγαπημένη μας Κύπρο βρήκε στο βιβλίο σας την πιο λιτή και σοβαρή της έκφραση. Δεν ξέρω τι άλλο έχετε γράψει. Θα πρέπει να είναι στο ίδιο υψηλό επίπεδο. Μια που η ποιητική αντίληψη ή δεν υπάρχει ή όταν υπάρχει είναι αδιαίρετη. Κι η δική σας είναι συνάμα - το λέω πολύ σπάνια - και βαθύτατα ελληνική και εξαιρετικά ικανή ν' αγγίζει άμεσα το στόχο της.

Σας σφίγγω συναδελφικά το χέρι
Οδυσσέας Ελύτης

Αγαπητοί φίλοι, προσπάθησα να μεταγγίζω στις καρδιές μας τον ποιητικό λόγο, τη βιοθεωρία, την ελληνική παιδεία, την αισθητική καλλιέργεια, του μακαριστού δημιουργού Κυριάκου Πλησή. Αν, και πόσο το πέτυχα, ο καθένας από σας το γνωρίζει πολύ καλύτερα από μένα.

Παντελής Γεωργίου

ΥΠΗΡΞΑΝ ΚΑΤΑΡΑΜΕΝΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ;
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΗΛΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Αγαπητοί φίλοι και φίλες,

Ευχαριστώ την Εταιρεία Λογοτεχνών Λεμεσού "Βασίλης Μιχαηλίδης", η οποία προσφέρει αυτή την ευκαιρία σε όλους μας για να συζητήσουμε τη λογοτεχνία του τόπου μετά το 1974 και ασφαλώς τους δημιουργούς της.

Το ερώτημα "υπήρξαν καταραμένοι ποιητές στην Κύπρο", δεν είναι ρητορικό. Για την κυπριακή λογοτεχνία έχουν γραφτεί αρκετές μελέτες, σημαντικά δοκίμια, ουσιώδη άρθρα και πολλαπλές απόψεις. Μάλιστα έχουν γραφτεί ουκ ολίγα για κάθε λογοτέχνη, τουλάχιστον για τους πιο σημαντικούς όπως η τρέχουσα κυρίαρχη λογοτεχνική αντίληψη αξιολογεί ως τέτοιους. Πιστεύω όμως ότι το ερώτημα "καταραμένος Κύπριος ποιητής" δεν είναι διερευνηθεί επαρκώς. Η μεθοδολογία αυτής της σύντομης εργασίας - άποψης θα επιχειρήσει να εξετάσει τι σημαίνει "καταραμένος ποιητής ή καλλιτέχνης γενικότερα". Ακολούθως η εργασία θα παρουσιάσει την ειδική περίπτωση του ποιητή Ηλία Κωνσταντίνου. Η ανάλυσή της θα προσπαθήσει να δείξει ότι αυτή μπορεί να αποτελέσει τη βάση για να περάσουμε σε ένα γενικό επίπεδο τοποθέτησης. Είναι παραδεκτό ότι η λογοτεχνική μελέτη, μια κοινωνική επιστήμη, διατηρεί τους βασικούς άξονες που διέπουν όλες τις επιστήμες. Δηλαδή, πρώτα θέτουμε τη γενική θεωρητική απορία και μετά αναλαμβάνουμε την εξέταση παραδείγματος προς εξαγωγή γενικότερων συμπερασμάτων τα οποία θα μας επιτρέψουν να μετατρέψουμε την απορία μας σε ισχύ κάποιων κανόνων ή αν όχι, να την απορρίψουμε.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Γάλλου ποιητή Πωλ Βερλέν (όπου και σε αυτόν αποδόθηκε, εκ των υστέρων, ο χαρακτηρισμός που ακολουθεί), "καταραμένος ποιητής είναι αυτός ο ποιητής που αδικήθηκε από τη μοίρα του, που για διάφορους λόγους δεν αναγνωρίστηκε η προσφορά του στα γράμματα της εποχής του. "Καταραμένος", όμως, είναι παρόμοια κι ο ποιητής που αρνήθηκε να μπει στο παιχνίδι των λογοτεχνικών συμβάσεων και που αιρετικός, στους εκφραστικούς του τρόπους αλλά και στην ίδια τη ζωή του, απέναντι στη συμβατική ζωή των άλλων διάλεξε το περιθώριο". Με αυτόν τον ορισμό, που πιστεύω είναι ικανοποιητικός και μας δίνει τις βασικές συνιστώσες, ας δούμε διάφορες περιπτώσεις τέτοιων καλλιτεχνών στην Ευρώπη κι αλλού και την ιδιάζουσα τους ξεχωριστή σημασία.

Έτσι, λοιπόν, οι Γάλλοι ποιητές Αρθούρ Ρεμπό, Πωλ Βερλέν και προγενέστερα ο Σαρλ Μποντιέρ είναι η πιο αντιπροσωπευτική γκάμα της κατηγορίας των καταραμένων ποιητών. Ειδικά ο Αρθούρ Ρεμπό θεωρείται ο πλέον καταραμένος ποιητής. Ο Ρεμπό διαγράψε μια εκπληκτική τροχιά στο ποιητικό στερέωμα της Γαλλίας αλλά κι ασφαλώς όλου του κόσμου. Δηλωμένος ομοφυλόφιλος, σε μια εποχή με πολύ συντηρητικά ήθη, αναρχικός κομμουνιστής με συμμετοχή στην Παρισινή κομμούνα, προκλητικός στις διαπροσωπικές του σχέσεις αφού τραυμάτισε με περίστροφο το φίλο του ποιητή Πωλ Βερλέν, ο Ρεμπό ήταν η σφύζουσα ποιητική ορμή της εποχής του. Γράφοντας ποίηση από τα 16 του χρόνια και ολοκληρώνοντας το ποιητικό του έργο στα 20 του, μετά την ηλικία αυτή δεν ξανάγραψε, πρόλαβε να γίνει ναυτικός, δουλέμπορος, επιστάτης ορυχείων στην Κύπρο για να πεθάνει μόλις στα 37 του από ανίατη ασθένεια. Γόνος μικροαστικής οικογένειας, με υψηλή μόρφωση ο ίδιος στις αποσκευές του, δίχασε τους λογοτεχνικούς κύκλους του Παρισιού τόσο με το πρώιμο λογοτεχνικό έργο του όσο και με τις ιδέες του για το λογοτεχνικό γίνεσθαι της εποχής του. Το ποίημα του "Μια εποχή στην κόλαση", αποτελεί μανιφέστο του ποιητικού μοντερνισμού αφού με ελεύθερη φόρμα ο Ρεμπό τονίζει την υποθήκη πως: "πρέπει να είναι κανείς απόλυτα μοντέρνος". Επίσης, στις επιστολές προς τον Πωλ Ντεμενύ παρουσιάζει το ποιητικό όραμά του. Ο ποιητής, κατά το Ρεμπό, θα γινόταν "προφήτης" μέσω μίας "μακράς, απέραντης και λελογισμένης απορρύθμισης όλων των αισθήσεων", υπονομεύοντας συστηματικά την καθιερωμένη και συμβατική

λειτουργία τους. Η διαδικασία αυτή συνδέθηκε στην περίπτωση του, με τον τρόπο ζωής του και ειδικότερα με τη μετέπειτα χρήση ψυχοτρόπων ουσιών, που πιθανώς συνέβαλαν στο παραισθησιακό ή παραληρηματικό ύφος ορισμένων ποιημάτων του. Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι ο Ρεμπό είναι ο πρόδρομος και η κυρίαρχη φυσιογνωμία του "καταραμένου ποιητή".

Φυσικά, καταραμένους καλλιτέχνες βρίσκει ο μελετητής και σε άλλες τέχνες. Στο θέατρο καταραμένος συγγραφέας δύναται να θεωρηθεί ο Ζαν Ζενέ. Αντισυμβατικός, περιθωριακός, εγκληματικό στοιχείο, εκπορνευόμενος και απορριπτός από τους θεατρικούς κύκλους της εποχής είναι ένα ακόμη Γάλλος καταραμένος συγγραφέας με ύφος και περιεχόμενο γραφής ανατρεπτικό. Στον κινηματογράφο έχουμε το Σεργκί Παρατζάνοφ. Πολιτικός αντιρρησίας στη ζωή του και στο έργο του, ανέντακτος στα αντισοβιετικά σύνδρομα της εποχής του, ακατανόητος στα κινηματογραφικά δρώμενα της πατρίδας του μα και στο δυτικό σινεμά εκείνη την εποχή, φυλακισμένος για σεξουαλικούς και πολιτικούς λόγους. Ακόμη και στη φιλοσοφία η περίπτωση του στοχαστή Βάλτερ Μπένγιαμιν μπορεί να καταταγεί στην κατηγορία του καταραμένου διανοούμενου λαμβάνοντας υπόψη ότι οι φιλοσοφικές μεταμοντέρνες θέσεις του περί του τυχαίου, του εφήμερου και αντίγραφου, αντικρούονταν με την επίσημη συμβατική φιλοσοφία (χρήσιμες πληροφορίες περί τούτου μπορούν να αντληθούν από την αλληλογραφία του Μπένγιαμιν με το φιλόσοφο Τ. Αντόρνο), αλλά και το ότι η ερωτική και η πολιτική ζωή του τον οδήγησαν μέχρι και την αυτοκτονία. Πολλοί διευρύνουν τον κατάλογο για να περιληφθούν ο Έντγκαρ Άλαν Πόε (μια περίπτωση που με βρίσκει σύμφωνο) ή και οι Γουίλιαμ Μπάροουζ και Όσκαρ Ουάιλντ (όπου αυτές οι περιπτώσεις δε με βρίσκουν σύμφωνο) αλλά και αρκετοί άλλοι καλλιτέχνες.

Εν πάση περιπτώσει, ο όρος καταραμένος ποιητής είναι, εν κατακλείδι, μια αντίληψη και άποψη των κριτικών και ερευνητών της λογοτεχνικής θεωρίας η οποία διαμορφώθηκε μελετώντας κατά κύριο λόγο το λογοτεχνικό έργο και το βίο των Γάλλων ποιητών του 19ου αιώνα. Αρθούρος Ρεμπώ, Πωλ Βερλαίν και Σαρλ Μπωντλαίρ. Έχοντας πλέον οριοθετήσει το ζήτημα του ερωτήματός μας είμαστε σε θέση να παρουσιάσουμε την περίπτωση του ποιητή Ηλία Κωνσταντίνου εξετάζοντας το έργο του, τη δια ζώσης γνώμη του

υποφαινόμενου για τον ποιητή και τις δημόσιες γραπτές απόψεις τρίτων για αυτόν το δημιουργό.

Ο Ηλίας Κωνσταντίνου παρουσιάστηκε ως ποιητής στη Λεμεσό και στην Κύπρο το 1984 σε ηλικία 27 ετών, εκδίδοντας 30 ποιήματα στην ελληνική γλώσσα. Κάνω αναφορά στην ελληνική γλώσσα αφού είχε ήδη γράψει 30 ποιήματα στην αγγλική, ζώντας στο Λονδίνο απ' τα δεκαπέντε του μέχρι τα εικοσιπέντε του σπουδάζοντας Ανθρωπιστικές Επιστήμες με ιδιαιτερότητα στο θέατρο. Η έκδοση αυτή έγινε για λογαριασμό των εκδόσεων "Θεμέλιο", που άνηκε στο γνωστό λογοτέχνη και ποιητή Κώστα Μακρίδη, ο οποίος, όπως είχε αναφέρει στο κείμενό του "Προσωπικό με τον Ηλία" το οποίο παρουσίασε τρεις μήνες μετά το θάνατο του ποιητή, είχε και την επιμέλεια της έκδοσης. Με αυτά τα τριάντα ποιήματα, ο Ηλίας Κωνσταντίνου ταρακούνησε τα λιμνάζοντα ύδατα της ποιητικής γραφής, στέλλοντας πολυσήμαντα μηνύματα μιας νέας συγγραφικής δυναμικής. Κατ' αρχήν, ο τίτλος Αρσενικός Χαλκός, σηματοδοτεί μια νέα σχέση ανάμεσα στο παλιό αρχέγονο της παράδοσης και το νέο, το ρηξικέλευθο της εποχής μας. Ο χαλκός είναι το ορυκτό στο οποίο στηριζόταν η επιβίωση της χώρας μας σε άλλες, πιο παλιές εποχές. Είναι ο πλούτος που έβγαινε από τα έγκατα, τα σπλάχνα, της γης και που σήμερα έχει χάσει τη σημασία του. Ο αρσενικός, ο άντρας, η σπορά, ένα θέμα ταμπού το οποίο οι καλλιτέχνες και οι ποιητές το προσδιόριζαν με άλλες σημασίες πιο παλιά και που σήμερα αποκτά νέες διαστάσεις. Ο τίτλος λοιπόν παιχνιδίζει και ο ποιητής τοποθετείται σημειολογικά. Το αποσπασματικό της προσωπικής ταυτότητας εντάσσεται σε μια ερευνητική διαδικασία με το όλον του χώρου, του τόπου. Η ίδια η δομή της ποιητικής συλλογής φανερώνει πολλά: τρία ρήματα, δύο αφιερώσεις, τέσσερις προσκλήσεις, τέσσερις συνταγές, ένα εικοσιτετράωρο, δέκα ποιήματα δίπλα μου, δύο δίπλα ποιήματα. Ο ποιητής, λοιπόν, φαίνεται, από τη διάταξη της δομής, να είναι κάτοχος της σύγχρονης ποιητικής γραφής.

Εξετάζοντας αυτή καθαυτή την ποιητή συλλογή (χρησιμοποιώ αυτό τον όρο αισθανόμενος την απέχθεια που ο ίδιος ο ποιητής θα ένιωθε ακούγοντας της λέξη "συλλογή"), μπορούμε να προσδιορίσουμε τις συνιστώσες αυτού που θα αποτελούσε καινοτομία: η γλώσσα, το προσωπικό βίωμα, η χωροχρονική ολότητα και το συγγραφικό στυλ. Ο ποιητής χρησιμοποιεί με μια μη ακαδημαϊκή

ελληνική γλώσσα, θα λέγαμε ούτε καν την καθομιλουμένη ελληνική γλώσσα σε συνδυασμό με εκφράσεις της Κυπριακής διαλέκτου. Αυτή η σύζευξη επιτυγχάνεται αποτελεσματικά αφού το χαρακτηριστικό της γνώρισμα είναι η σφύζουσα βιωματικότητα τόσο των λέξεων όσο και της αναδιάταξής τους κατά τρόπο που υπηρετεί μια προσωπική εκφραστικότητα. Αναφέρω ένα απόσπασμα από το ποίημα "Γλώσσα Τετραδίου": "... ακούγεται μια ιαχή, κλανιά κοινή, από τα έγκατα της γης, την ώρα που ξαπλώνει, ανάλαφρη να κοιμηθεί, στο υδρογόνο της κρεβάτι, καπνίζοντας, ακριβό τσιγάρο παρακαλώ, δώρο του τελευταίου της πατρόνου, του Χρίστου Παπαπούττου, μήκος 6,5 ίντzes, κανονικό...".

Ασφαλώς, μια τέτοια γλώσσα σόκαρε, ίσως και τώρα σοκάρει, μια και ο τόπος μας έχει τοποθετήσει τις κοινωνικές συμβάσεις σε βάθρο ψηλότερο εισπράττοντας τα έπαθλα μιας αλλοτριωμένης συνείδησης που φοβάται να μιλήσει την αλήθεια του κορμιού και του πάθους. Είναι μια γλώσσα παρακμιακή που ταιριάζει απόλυτα με την εποχή μας και δύναται να την εκφράσει. Άλλωστε η συγγραφική συνείδηση, όπως ο ποιητής ορίζει τη μνήμη, τρέφει πάνω από όλα το τώρα. Κι αλήθεια τι θα 'ταν η μνήμη εκτός από εκπαιδευτικό μουσείο αν δεν μπορούσε να φωτίσει το σήμερα, μια φοκλορική γιορτή που αντέχει τον πανηγυριώτικο ενθουσιασμό της θα καταντούσε, ένα φαινόμενο αναπόλησης των περασμένων που θα ήταν πιο σημαντικό από την ουσία της ζωής. Ο ποιητής λοιπόν λέει στο ποίημα "Μνήμη" Τα υλικά, κάμνουν μας άυλους. Να το θυμάσαι. Η δύναμή μας, σβήνει τη δύναμη. Να το θυμάσαι. Από το απόλυτο μηδέν, πάντα απολύεσαι. Να το θυμάσαι..." Ο χώρος είναι θαυματοποιός μέσα στο βλέμμα του ποιητή, νοείται ο συγκεκριμένος όμως χώρος που ο ποιητής βιώνει ως άλλο θαύμα. Επί λέξει: "Μια κίνηση απλή, γύρω μου η κίνηση. Όλα που βλέπουν, ζουν. Δεντροξυπνούν, θαλασσοτρών, βουνογαμούν, ζωογεννούν, πετρομιλούν. Ακούεσαι. Εγώ αφουγκράζομαι. Το θαλασσινό ήχο των αυτοκινήτων. Τη μεταλλική γη των εργοστασίων. Έτσι, στήνει η ακοή μας τα θαύματα..."

Ακόμη ο ποιητής κτυπά τους πιο ανομολόγητους πόθους ή φόβους που ο καθένας θάβει από την παιδική ηλικία για τη σχέση με τους γονείς του όπως στο ποίημα "Πρώτο Ρήμα": "...Γιατί αμέσως ύστερα επέθανεν ο πατέρας

μου. Ναι, έμεινα ορφανός τι ωραία! Άρχισα να βοηθώ τον κόσμο να ζει, που τα δηλητήρια της φύσης". Μια διατύπωση αρκετά Καφκική ή Κουντερική ανάλογα με τις αναγνωστικές προτιμήσεις μας. Μια έκφραση του ποιητή να ορίσει το στάτους αυτής της χώρας πιθανόν να κάνει ορισμένους να αγανακτήσουν, η παρακμή έχει γενικευθεί και η γλώσσα βγάζει τη γλώσσα της και περίτεχνα ο ποιητής στην αφιέρωσή του για το ομώνυμο ποίημα "Άρσενικός χαλκός" (έξοδος) λέει: "Αφιερωμένο στον κώλο της Κύπρου που, τουμπωμένος στη Σιονίστρα ουραγεί - πασπατεύει τα άστρα". Το συγγραφικό στυλ ανήκει πραγματικά στον ποιητή, πρόκειται για τη δική του επινόηση η οποία υπηρετεί πλήρως το εκρηκτικό βιωματικό του ταμπεραμέντο, οι λέξεις του ταρακουνούνται ή αιωρούνται πάνω από το βάραθρο της συσσωρευμένης έντασης. Έτσι έχουμε μια πραγματική αποδόμηση της αρχιτεκτονικής του οποιουδήποτε στυλ κτίζοντας με αυτό τον τρόπο το δικό του ποιητικό προφίλ.

Αυτή η πρώτη γραφή του ποιητή πέρασε απαρατήρητη από τις γραφίδες της επίσημης λογοτεχνικής παρουσίασης, άποψης και κριτικής. Από κάποιους, ανεπίσημα, εκφράστηκε χλευασμός για το παρακμιακό του είδους και επίσημα αποσιωπήθηκε. Ούτε καν η αρνητική τοποθέτηση δε βρήκε πρόσφορο έδαφος. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι ο ποιητής ποτέ δεν είχε επαφές ή συναναστροφές με τη λογοτεχνική ελίτ του τόπου. Απόφευγε συνειδητά τη λογοτεχνική παρέα αλλά είχε επαφές με πολλούς καλλιτέχνες και ανθρώπους της κριτικής σκέψης. Ο ποιητής είχε λίγο μα δυναμικό κοινό, ως επί το πλείστον νεανικό, το οποίο τον ακολουθούσε πιστά σε κάθε ποιητική παρουσίαση. Η λέξη παρουσίαση είναι ασφαλώς λειψή για να απεικονίσει τις διαστάσεις τέτοιας συνάθροισης.

Ο Ηλίας είχε το χάρισμα μιας προσωπικής απαγγελίας. Όχι με το συνηθή τρόπο μιας καλλιεπούς ανάγνωσης. Εντελώς ιδιόμορφα έλεγε τα ποιήματά του. Μια φορά ήμουν μάρτυρας αυτής της εκρηκτικής μυσταγωγίας. Ήταν μια ποιητική βραδιά που έγινε στο μουσικό στέκι "ΟΔΟΣ ΑΘΗΝΩΝ" το 1990, νομίζω. Εκεί συγκεντρώθηκαν μερικοί εν δυνάμει ποιητές και αρκετοί θεατές. Όταν ήρθε η σειρά του Ηλία Κωνσταντίνου, που για μένα εκείνο τον καιρό ήταν εντελώς άγνωστος, τόσο εγώ όσο και οι παρευρισκόμενοι βρεθήκαμε σε άβολη θέση. Ο ποιητής με πλήρη αποστασιοποιημένο αφηγηματικό ύφος, αλλά και με ένα πνιγμένο λυρισμό στη φωνή απάγγειλε το ποίημά του "Ο έρωτας του Ομέρ

Βρυώνη για τον Αθανάσιο Διάκο". Ξαφνιάστηκα από την ευγενική θρασύτητα του θέματος, αλλά εντυπωσιάστηκα, επίσης, γιατί αντιλήφθηκα ότι αυτό που άκουσα ήταν μια πραγματική σύγχρονη ποίηση. Όπως μου ανέφεραν μερικοί φίλοι του ποιητή, αλλά και καλλιτέχνες που διάβαζαν τα ποιήματά του, οι λιγοστές παρουσιάσεις αποσπασμάτων από τα ποιήματά του ήταν μια κανονική γιορτή με χρήση τυμπάνου στην απαγγελία. Τέτοιες συγκεντρώσεις έγιναν στο "ΜΟΙΡΑΙΟΝ" στη Λεμεσό και στα "ΠΕΡΙΞ", στις οποίες δεν ήμουν παρών. Εκ των υστέρων, μετά από χρόνια, τις άκουσα ηχογραφημένες και πραγματικά αισθάνθηκα συγκινημένος από το δυναμισμό ενός τέτοιου ανθρώπου που ήθελε να καταργήσει κάθε σύμβαση παραμένοντας αφοσιωμένος στο ποιητικό όραμά του. Γιατί καταραμένος είναι κι αυτός που ως αντικομποριστής, όρος ενίοτε μοδάτος από καλοβαλμένους, προκαλεί τους γύρω του ώστε να τους εξαναγκάσει να εκφραστούν πηγαία. Υπό αυτή την έννοια, η σεξουαλική ταυτότητα του ποιητή ήταν μια συνεχής διαμάχη στην προσπάθεια άρθρωσης μιας άλλης σεβαστής διαφορετικότητας - πολυπολιτισμικότητας έναντι του συνόλου. Σε ένα προφητικό, για τις μέρες μας ποίημα του, που λέγεται "Φόρος τιμής", αναφέρει "...Γιατί επήγαν οι γύφτοι μαζί με τους Τούρκους;". Κι αν αυτό συνδυαστεί με το ποίημά του "Δημοτικός Σύμβουλος", όπου σημειώνει "...Και πάντα να γεμίζουν με κουφάρια οι πηγές, έμεινε τέλος μόνο μια, η τελευταία του έρωτα - η πιο ζαβή η ανυπόταχτη: αρσενοκοίτες και θηλυκωτοί..."

Σημαντική συμβολή στη μελέτη του περιεχομένου της ποίησης του Ηλία είναι η εργασία του Μάριου Κυριάκου "Εισαγωγικό σημείωμα στην ποίηση Ηλία Κωνσταντίνου" η οποία δημοσιεύθηκε στο blog <http://hliask.wordpress.com> το οποίο δημιούργησε και ανέβασε στο διαδίκτυο η Ρωξάνη Νικολάου σα μια προσωπική προσπάθεια να κοινωνήσει την ποίηση του Ηλία με ένα ευρύτερο λογοτεχνικό κοινό. Στην εργασία αυτή παρουσιάζεται η κόντρα του ποιητή με την εξουσία και τις πολιτικές νόρμες, που ανέκαθεν ταλάνιζαν τον τόπο. Ο ποιητής στο έργο του τοποθετείται χωρίς φόβο. Αποσπασματικά παρουσιάζει ο Μάριος Κυριάκου το ποίημα "Κυριακή" "...Και όλοι το ξέρουν και ζουν, αναπνέοντας ψέματα και όλοι σιωπούν, συνωμοτούν, στο φόβο όλοι οικοδομούν, μια χώρα πράγματι ανύπαρκτη" και στο ποίημα "Ομφαλός της Γης ή Αέρας", "λείπει η ερωμένη

γνώση, εκείνη που θα αντισταθεί στον ευμαρό καιρό, που θέλει να πεθάνουμε μέσα στην ιστορία του τόπου που ανατράπηκε με ένα καλό μισθό". Εδώ ο ποιητής, αναφέρει ο Μάριος Κυριάκου, πιστεύει ότι: "Η ηθική σήψη στον τόπο είναι τόσο προχωρημένη που κάθε προσπάθεια αισθητικής ανασκευής της ισοδυναμεί με απάτη".

Παρόλα αυτά κρατά ανοικτό το παράθυρο σε μια ενδεχόμενη πολιτική ανατροπή, η οποία θα πηγάσει μέσα από την ταυτότητα του συγκεκριμένου είναι μας, στη συλλογή "Αυτοκρατορικά" σαν ένα άλλο ποιητικό ρέκβιεμ: ...ενώ μας περιβάλλει μια θάλασσα που λάμπει απεριόριστα / η φύχτα μας μένει κλειστή, άθελη, γεμάτη στάχτη..."

Εντοπίζω στη συλλογή *Κυπριακές Ηθογραφίες* την πλέον ώριμη γραφή του ποιητή που θέτει οντολογικά ερωτήματα χωρίς να αφαιρεί διόλου τη βιωματική ζωτικότητα του. Στο ποίημα "Θεριστές" ο ποιητής πιστεύει στην καταγραφή της εποχής του, στην έκδοση της, λες και είναι ένα άλλο ποίημα η εποχή μας: "Ας μείνει η πραγμάτωση του ονείρου τελευταία, πρώτα να γίνει το μηδέν... αν οι μελλοντικοί ιστορικοί αποφανθούν, ότι στην εποχή μας, ο πλανήτης έγινε τεράστιος απόπατος και θρύψαλα στα οικόπεδα, θα έχουν λάθος. Θα είναι η καταγραφή της ιστορίας επίπονη-απάτη ευφυής, γιατί ως τότε (στο μέλλον που έρχεται) θα ξέρουν στα σίγουρα, ότι ζουν ακόμη οι έρωτες και χαίρονται, κι ότι τα λόγια είναι ζωντανά - περιμένω να σκύψουμε, γράμμα κενό σώμα κλειστό, συνυπεύθυνοι όλοι, για την άνοστη φύση ενός κόσμου που εσυμφώνησε, να πάψει να παραμιλά".

Κρατώντας "το άνθος του κακού", όπως εύστοχα ο Μπωντλιέρ όρισε τα παρακμιακά ποιήματά του, δεν είμαστε βέβαιοι ότι θα θαυμάσουμε την ομορφιά του ή ότι θα πονέσουμε από τα καρφιά του. Το ερώτημα "αν υπήρξαν καταραμένοι Κύπριοι ποιητές", είναι μια ποιητική πάσα, "ποδοσφαιρική άδεια", σε όλους όσους συμμετέχουν σε αυτό το παιχνίδι. Πολλές φορές η ανίχνευση αποτυπωμάτων και ορισμών στην ποίηση δεν είναι κάτι εποικοδομητικό, να μην πω ότι είναι παραπλανητικό. Είναι σαν να διαβάζεις ένα απόσπασμα από τα σονέτα του Σαίξπηρ και επειδή διαπιστώνεις μια αισθητική και ένα περιεχόμενο που συνάδει θαυμάσια με τη μεταμοντέρνα εποχή μας να θεωρείς το

συγκεκριμένο ποιητή μεταμοντέρνο, να το θέτεις, λανθασμένα δηλαδή μέσα, στο συνειδητό καλλιτεχνικό συγκείμενο του τώρα. Υπό αυτή την έννοια τι σημασία είχαν οι καλλιτεχνικές πρωτοποριακές διακηρύξεις στη δοσμένη ιστορική στιγμή όπως τα σουρεαλιστικά μανιφέστα του Μπρετόν ή τα φουτουριστικά μανιφέστα του Μαρινέτι αφού υπερρεαλιστικά ή φουτουριστικά ποιήματα υπήρξαν και πριν από αυτούς; Η συνειδητότητα, λοιπόν, στην καλλιτεχνική έκφραση είναι το κομβικό σημείο της διαφοροποίησης ενός κινήματος μιας εποχής και ο ορισμός του ως τέτοιο.

Στη δική μας διερεύνηση δεν τοποθετηθήκαμε και σε άλλες δράσεις του Ηλία Κωνσταντίνου όπως ο πολιτικός και κοινωνικός ακτιβισμός του π.χ. με τη δημιουργία του "ΡΑΔΙΟ ΕΠΙΛΟΓΗ" ή "τη δημιουργία του εξαίρετου βιβλιοπωλείου "ΑΜΟΡΓΟΣ" στο κέντρο της πόλης ή η ενασχόλησή του με τη φωτογραφία και τον κινηματογράφο.

Όλες αυτές οι πτυχές της πολυσχιδούς προσωπικότητας του τίθενται ως ενέργειες που θα μπορούσαν να γίνουν κι από έναν άλλο καλλιτέχνη που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί καταραμένος". Συνειδητά δεν αναφερθήκαμε σε όλα αυτά. Η ειδοποιός διαφορά του Ηλία σε σχέση με άλλους ποιητές της εποχής του είναι αυτή που διατύπωσε ο Πωλ Βερλέν και που αναφερθήκαμε στην αρχή της εργασίας μας: "...καταραμένος ποιητής είναι ο ποιητής αυτός που αδικήθηκε από τη μοίρα του, που για διάφορους λόγους δεν αναγνωρίστηκε η προσφορά του στα γράμματα της εποχής του. " Καταραμένος όμως είναι παρόμοια και ο ποιητής που αρνήθηκε να μπει στο παιχνίδι των λογοτεχνικών συμβάσεων και που αιρετικός, στους εκφραστικούς του τρόπους αλλά και στην ίδια τη ζωή του, απέναντι στη συμβατική ζωή των άλλων, διάλεξε το περιθώριο.

Ο Ηλίας Κωνσταντίνου δε θέλει, με άλλα λόγια, αποκατάσταση του ποιητικού ονόματός του, δεν επιζητεί την έγκριση. Είναι, εκ φύσεως, τα ποιήματα και ο βίος του, ξίφη για μονομαχία όπως ο ωραίος Ρεμπό συνήθιζε να μονομαχεί. Δεν επιζητεί φιλολογικό μνημόσυνο, ούτε επετηρίδες, προτιμά τη ζωή και το σφρίγγος της. Το βιογραφικό του, όπως ο ίδιος το σύνταξε, λέει: "...εσπούδασε χωρίς απαιτούμενη διάθεση. Το 1976 ερωτεύθηκε

καθοριστικά... έκαμε διάφορες δουλειές - η πλέον σημαντική, φωτιστής σε δισκοθήκη... εργάζεται ως βιβλιοπώλης... εξακολουθεί να γράφει ποιήματα".

Πέθανε στις 28 Φεβρουαρίου 1994, σε ηλικία 38 ετών.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

Η εργασία βασίστηκε:

α) στις τέσσερις ποιητικές συλλογές του Ηλία Κωνσταντίνου:

Αρσενικός Χαλκός

Γράμματα της Ωρας

Κυπριακές Ηθογραφίες

Αυτοκρατορικά

β) στο κείμενο του Κώστα Μακρίδη "Προσωπικό με τον Ηλία"

γ) στην εργασία του Μάριου Κυριάκου "Εισαγωγικό Σημείωμα στην Ποίηση του Ηλία Κωνσταντίνου"

δ) σε ηχογραφημένες παρουσιάσεις ποιημάτων του ποιητή

ε) στη γνωριμία του υποφαινόμενου με τον ποιητή

ζ) στις μαρτυρίες τρίτων προσώπων ή καλλιτεχνών που γνώρισαν τον ποιητή

Χρίστος Χατζήπαπας

ΜΝΗΜΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΩΝ

(ΕΝΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ)

Ήδη από το γεγονός της χρήσης δύο διαφορετικών γλωσσών και συνακόλουθα της ύπαρξης δύο λογοτεχνιών, που αντιστοιχούν στις δύο μεγαλύτερες κοινότητες της Κύπρου, εξυπακούεται κάποια διαφορά στη συλλογική μνήμη που εκπέμπεται από τις δύο λογοτεχνίες. Τα πράγματα ωστόσο είναι πιο σύνθετα. Αυτό άλλωστε, πραγματεύεται σε κάποιο βαθμό και η παρούσα εισήγηση.

Οι σχέσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες διαταράσσονται κατά τη διάρκεια του ένοπλου αγώνα των Ελληνοκυπρίων (1955-59) που στόχευε στην Ένωση με την Ελλάδα και που δεν είχε λάβει επαρκώς υπόψη τις ευαισθησίες των Τουρκοκυπρίων, αλλά και στις αναμενόμενες μεθοδεύσεις των Βρετανών, με το προσφιές τους δόγμα "διαίρει και βασίλευε" ... Ακόμη χειρότερα εξελίσσονται τα πράγματα τρία χρόνια μετά την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας (ΚΔ), με τις αιματηρές συγκρούσεις και τη δημιουργία χωριστικών τάσεων στην Τουρκοκυπριακή κοινότητα. Η ευθύνη βαραίνει και τις δύο κοινότητες, αν όχι περισσότερο την ισχυρότερη από αυτές, την ελληνοκυπριακή. Ως αποτέλεσμα η Τουρκία μετατρέπεται βαθμιαία η ποθούμενη "μητέρα" πατρίδα για τους Τουρκοκυπρίους.

Το 1974, μετά από το πραξικόπημα της ελληνικής χούντας και των ντόπιων εκπροσώπων της στο νησί, η Τουρκία, "σαν έτοιμη από καιρό" εισβάλλει στην Κύπρο. Καταλαμβάνει με τη βία το βόρειο τμήμα της, αφήνει πίσω της χιλιάδες θύματα, προσφυγοποιεί τους κατοίκους του και

μεταφέρει εκεί τους Τουρκοκυπρίους από όλο το νησί. Αυτό σηματοδοτεί τη μετέπειτα παράνομη ανακήρυξη του τουρκοκυπριακού κράτους, που δεν αναγνωρίζεται παρά μόνο από την Τουρκία.

Το πιο πάνω ιστορικό σκηνικό ήταν φυσικό να έχει επηρεάσει τη λογοτεχνία των δύο κοινοτήτων στην Κύπρο, ιδιαίτερα μετά την ανεξαρτησία της το 1960. Ωστόσο, θα πρέπει να ειπωθεί πως μέχρι τότε και κατά τη διάρκεια ακόμη της Οθωμανικής κατοχής, πέραν από κάποιους κοινούς αγώνες για τη φορολογία κ.ά., χριστιανοί και μουσουλμάνοι, Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι, μοιράζονται συχνά τα ίδια παραμύθια, τα "τσιιατιστά", σε γάμους και πανηγύρια, ποιητάρικες ελεγείες και άλλα πολιτιστικά αγαθά.

Παρουσιάζοντας το βιβλίο των Mahmut Islamoglu και Sevget Oznur *Κυπριακά Παραμύθια*, (2007), ο Θωμάς Συμεού, αναφέρει πως "ένα σημαντικό μέρος από τα κυπριακά λαϊκά παραμύθια αποτελεί καρπό της πολιτιστικής επιμιξίας που αναπτύχθηκε ανάμεσα στους Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους κατοίκους του νησιού ως αποτέλεσμα της μακράιωνης κοινωνικής τους συμβίωσης!"¹. Σημειώνεται ακόμη πως "το γεγονός ότι στα παραμύθια αυτά οι Ελληνοκύπριοι ήρωες (ο Κυπρής, ο Νουφρής ή ο Μανώλης στα ομώνυμα παραμύθια) διατηρούν στην τουρκοκυπριακή αφηγηματική εκδοχή τους αναλλοίωτα τα ονόματά τους και αντίστοιχα οι Τουρκοκύπριοι ή Τούρκοι στην ελληνοκυπριακή παραλλαγή τα δικά τους ονόματα ή αξιώματα (π.χ. ο Βεζίρης ή ο Σουλτάνος - Πατισάχ στην τουρκοκυπριακή εκδοχή και ο Βασιλιάς στην ελληνοκυπριακή) παραπέμπει σε ένα είδος πολιτισμικού αλληλοσεβασμού ανάμεσα στις δύο κοινότητες, ο οποίος μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις υπερβαίνει τα μεταξύ τους θρησκευτικά και άλλα διαχωριστικά φράγματα"². Σε πολλά από τα παραμύθια αυτά περιγράφονται επίσης μικτοί γάμοι μεταξύ Χριστιανού και Οθωμανής και τανάπαλιν.

Σε ένα άλλο βιβλίο των ιδίων των πιο πάνω Τουρκοκυπρίων συγγραφέων, που φέρει τον τίτλο *Agitlar* (Μοιρολόγια) και υπότιτλο: "Ποιητάρικα τραγούδια Ελληνοκυπρίων γραμμένα για Τούρκους"³ (Λευκωσία, 2006) αναφέρονται πολλές περιπτώσεις Ελληνοκυπρίων ποιητάρηδων που γράφουν για τη μοίρα των Τουρκοκυπρίων. Άλλα για να θρηνήσουν για το χαμό κάποιου (μιας γυναίκας, για παράδειγμα, που δολοφονήθηκε από το σύζυγο ή τον αρραβωνιαστικό της) και άλλα για να υμνήσουν κατορθώματα, για παράδειγμα των Χασαμπουλιών, που ήταν Τουρκοκύπριοι φυγόδικοι, "επαναστάτες", και που τους παρείχαν προστασία Έλληνες και Τούρκοι. Ακόμη και η Παναγία του Κύκκου, σύμφωνα με τον ποιητάρη Χρ. Τζιαπούρα: "Ο Πλάστης μου που δύναται ίσως τον εγλυτώσει / η μάνα του τον ένταξεν στον Κύκκο να τον δώσει"⁴... Στον πρόλογο του βιβλίου αναφέρεται πως αυτά τα τραγούδια, "διηγούνται, χωρίς κανένα διαχωρισμό μεταξύ Τούρκων και Ελλήνων, τα τραγικά κοινωνικά γεγονότα που συμβαίνουν, όπως και τις παραδόσεις και τα έθιμα κλπ της Κύπρου εκείνα τα χρόνια (της πρώιμης και προχωρημένης Αγγλοκρατίας). Για να το θέσουμε απλά, οι ελεγείες αυτές καθρεπτίζουν, μέσα από τα μάτια των λαϊκών ποιητών, την κοινωνική ιστορία της χώρας ⁵". Συνεχίζοντας πιο κάτω οι δύο συγγραφείς διαπιστώνουν την καλλιτεχνική αρτιότητα των ελληνοκυπριακών λαϊκών τραγουδιών σε σύγκριση με τα τουρκοκυπριακά αντίστοιχα, για να διερωτηθούν: "Είναι άραγε αυτές οι λαϊκές ελεγείες μετάφραση κατά κάποιον τρόπο από τις αντίστοιχες ελληνικές;"⁶ Θα ήθελα να πω πως το ίδιο το βιβλίο είναι μια αναπόληση της μνήμης των καλών καιρών.

Πέραν από τα λαϊκά αυτά "τραγούδια" ή ελεγείες, χαρακτηριστικά ήταν, επίσης, τα λεγόμενα "τσιαππιστά", που συνθέτονταν συνήθως αυθόρμητα κατά τους γάμους ή άλλες εορταστικές τελετές και φαίνεται πως ήταν κτήμα τόσο των Ελληνοκυπρίων όσο και των Τουρκοκυπρίων. Υπήρχαν ακόμη Τουρκοκύπριοι ποιητάρηδες που συνέθεταν τσιαππιστά στα ελληνικά. ⁷ Σημειώνεται ακόμη πως η ίδια η λέξη "τσιαππιστά", που

αποτελεί χαρακτηριστικά είδος λαϊκής ποίησης στην Κύπρο είναι τουρκικής προέλευσης.

Από την προφορική λαϊκή ποιητική παράδοση ας αναφερθούν εδώ "Το άσμα της Εμινές και του Χριστοφή" του 17ου αιώνα που αναφέρεται στον παθιασμένο, αλλά ατελέσφορο έρωτα δύο νέων που δεν μπόρεσαν να ευτυχίσουν λόγω θρησκείας και κοινωνικής τάξης και "Το άσμα των εκατόν λόγων", που αναφέρεται σε κοινές προσευχές ιερέα και χότζα για να αντιμετωπιστούν οι διάφορες κακουχίες που αντιμετώπιζε η Κύπρος.⁸

Η κυπριακή λογοτεχνία, βεβαίως, που γράφεται στα ελληνικά πέραν των αρχαίων και μεσαιωνικών εκφάνσεών της, είναι αυτή που γραπτά σαφώς προηγείται της λογοτεχνίας γραμμένης από Τουρκοκύπριους. Ήδη τα πρώτα δείγματά της εμφανίζονται αμέσως μετά την ίδρυση του πρώτου τυπογραφείου, που συμπίπτει με το πέρασμα από την Οθωμανική δουλεία στη Βρετανική διοίκηση (1878). Η προαιώνια έχθρα μεταξύ των Ελλήνων και Τούρκων δεν μπορεί παρά να καθρεφτιστεί και στην κυπριακή λογοτεχνία, σε μια περίοδο μάλιστα τόσο κοντινή στην Οθωμανική δουλεία. Αυτό συναντάται στα έργα των πρώτων πεζογράφων (Εμμανουήλ Φραγκούδη, Θεμιστοκλή Θεοχαρίδη), αλλά και αργότερα με τη μορφή κάποιων εθνικών αρνητικών στερεοτύπων ενάντια στον Τούρκο κατακτητή. Ο Λεόντιος Παπαλεοντίου αναφέρεται σε τέτοιες περιπτώσεις, διηγημάτων, κυρίως, που γράφονται στο τέλος του 19ου αιώνα έως και τα όψιμα χρόνια της αγγλοκρατίας⁹. Ωστόσο ανάμικτα διαφαίνεται η τάση να διαχωρίζονται οι Τούρκοι από τους Τουρκοκύπριους. Ο εθνικός μας ποιητής Βασίλης Μιχαηλίδης διαχωρίζει επαρκώς τους Τουρκοκύπριους από τους Τούρκους στο ποίημά του "Η 9η Ιουλίου 1821", που γράφεται κοντά ένα αιώνα μετά τον απαγχονισμό του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού και άλλων ιεραρχών και προκρίτων. Στο ποίημα αυτό του Μιχαηλίδη, ο Τουρκοκύπριος προύχοντας Κιόρογλου παρουσιάζεται ως άνθρωπος που τρέχει στον Αρχιεπίσκοπο για να τον προειδοποιήσει για το επικείμενο κακό και να του προτείνει τη φυγάδευσή του με κίνδυνο για την ίδια του τη ζωή: "Ευκαριστώ σου, Κιόρογλου / λαλεί

του ο Δεσπότης / Θωρώ σε με καλόν γάλα πως είσαι βυζασμένος..." Στο ποίημα αυτόν γραμμένο εβδομήντα τόσα χρόνια μετά τα γεγονότα αναμοχλεύοντας μνήμες με συμβολικές προεκτάσεις επί Αγγλοκρατίας.

Κατά την περίοδο της ανεξαρτησίας, με τις διακοινοτικές συγκρούσεις του 1963-1964, τις χωριστικές ενέργειες της τουρκοκυπριακής ηγεσίας και κυρίως μετά την τουρκική εισβολή του 1974, αν και οι σχέσεις μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων είναι φυσικό να δηλητηριαστούν, εντούτοις στη λογοτεχνία τα πράγματα εμφανίζονται πιο σύνθετα. Η τάση είναι να διαχωριστούν οι απλοί άνθρωποι της άλλης πλευράς από τη σοβινιστική ηγεσία τους και τους Τούρκους, που είναι ξένο στοιχείο για όλους ή σχεδόν όλους τους Κυπρίους, ενώ οι Τουρκοκύπριοι παρουσιάζονται όχι σπάνια ως θύματα επίσης. Ιδιαίτερα μετά το 1974 μέσα από τα γραπτά των Ελληνοκυπρίων πηγάζουν οι μνήμες για τις διαχρονικά καλές σχέσεις μεταξύ των απλών ανθρώπων πριν από το διαχωρισμό, ακόμη κι η αλληλεγγύη μεταξύ τους απέναντι στο κακό που βρήκε τον τόπο. Αν και νιώθω άβολα να μιλήσω για δική μου δουλειά, τελικά δε θα το αποφύγω, μιας που από πολύ νωρίς είχα ασχοληθεί με συναφή θέματα. Στο διήγημά μου (Ο Νιαζί Κεμάλ τρελάθηκε) από τη συλλογή *Το μεγάλο ψέμα*, (1981), γίνεται λόγος για την κοινή μεγάλη απεργία των μεταλλωρύχων το 1948, που είναι και το αποκορύφωμα της αλληλεγγύης Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων και όπου ένας Τουρκοκύπριος εργάτης συνθλίβεται πνευματικά κάτω από το βάρος και τη σκληρότητα των αποικιοκρατικών μέτρων και πεθαίνει στο τρελοκομείο. Η αναμόχλευση μιας τέτοιας μνήμης ειρηνικής συμβίωσης με το τραγικό αυτό συμβάν παραπέμπει, υποθέτω, στην αναγκαιότητα της εποχής, λίγο μετά την καταστροφή, να ξανακουβεντιάσουμε με τον εαυτό μας και με τους τέντες "φίλους". Τους "ομοιοπαθείς" μιας άλλης εποχής...

Στο μυθιστόρημα της Ήβης Μελεάγρου *Ανατολική Μεσόγειος* (1969) γίνεται, επίσης, αναφορά στα γνωστά γεγονότα του Κιόνελι. Σε αυτό

υποβόσκει ένα κλίμα "δικαιολογημένης" καχυποψίας στην Ελληνοκύπρια ηρωίδα σαν περνά από το τουρκοκυπριακό χωριό Κιόνελη, το "σημαδεμένο" με αίμα. Ωστόσο, στο επόμενο μυθιστόρημά της *Προτελευταία Εποχή* (1981), όπως σημειώνει ο Λεόντιος Παπαλεοντίου, "η συγγραφέας δε διστάζει να δείξει αναδρομικά και την άλληψη όψη του νομίσματος για τις διακοινοτικές ταραχές που ξέσπασαν τα Χριστούγεννα του 1963. Στο κυπριακό ιδίωμα δίνεται η μαρτυρία ενός Τουρκοκυπρίου για τη σφαγή και τον ομαδικό ενταφιασμό ομογενών του από χριστιανούς συντοπίτες τους, γεγονός που ενδεχομένως λειτουργεί ως αντιστάθμισμα στην προβολή αντίστοιχων βιαιοτήτων που έγιναν το καλοκαίρι του 1958 σε βάρος των Ελληνοκυπρίων, όπως αυτές είχαν περάσει στο πρώτο μυθιστόρημα της Ήβης Μελεάγρου".¹⁰

Μέσα από τα ογκώδη μυθιστορήματα του Χρ. Γεωργίου, *Αρχιπέλαγος. Είκοσι Χρόνια Γεννητούρια* (1990) και *Αρχιπέλαγος. Η Παγίδα* (2001), βγαίνουν ανάγλυφα οι βιαιότητες και οι ωμότητες που διαπράχθηκαν από εθνικιστικές, εξτρεμιστικές ομάδες και στις δυο πλευρές, αλλά και η φιλία στο επίπεδο του απλού καθημερινού ανθρώπου.

Αναμφισβήτητα βέβαια το πιο καθοριστικό γεγονός της νεότερης Κυπριακής Ιστορίας, η τουρκική εισβολή του 1974, δεν αφήνει κανένα λογοτέχνη ασυγκίνητο, είτε πρόκειται για Ελληνοκύπριο είτε για Τουρκοκύπριοι. Οι μνήμες για τους χαμένους τόπους, τους χαμένους ανθρώπους, τα χαμένα χρόνια της ευτυχίας, της ανεμελιάς, της αφέλειας μα και της τρέλας των ανθρώπων (και των θεών... θα συμπλήρωνε ο Γ. Σεφέρης), είναι ζυμωμένα όλα τούτα μαζί με τη θλίψη αλλά και τη νέα αυτοσυνειδησία, μέσα στα ποιήματα και τα πεζά των Κυπρίων. "Αν ο λαός μας δεν μπορεί να αντλήσει απ' τα δεινά του / τότε που δόθηκε άδικα μια τέτοια τραγωδία", αναφωνεί ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης.¹¹

Μέσα σε αυτό το πνεύμα η ΚΛ αυτής της περιόδου χαρακτηρίζεται όχι μόνο από μνήμες, αλλά και αυτοκριτική σε ό,τι αφορά τη συμπεριφορά

απέναντι στο σύνοικο στοιχείο, σε μια διαδικασία αυτοκάθαρσης. Οι Ελληνοκύπριοι συγγραφείς από την πρώτη στιγμή μετά την εισβολή συνειδητοποιούν βαθιά "το τι έχασαν οι Κύπριοι μέσα από τα χέρια τους" κι αρχίζουν να συνδουλίζουν μνήμες από την άλλοτε ευτυχισμένη εποχή, την καλή συμβίωση και την αδικοχαμένη πατρίδα. Αναφέρονται δεκάδες σημαντικοί συγγραφείς που λειτουργούν σε αυτό το πνεύμα: Γιώργος Φιλίππου Περίδης, Κώστας Μόντης, Πάνος Ιωαννίδης, Μαρία Αβρααμίδου, Ανδρέας Παστελλάς, Έλλη Παϊονίδου, Μαρία Πυλιώτου, Λεύκιος Ζαφειρίου, Γιώργος Μολέσκης, Κυριάκος Χαραλαμπίδης, Θεοκλής Κουγιάλης, Αλεξάνδρα Γαλανού κ.ά.

Ο πιο σημαντικός από τους πεζογράφους μας, ο Γιώργος Φιλίππου Περίδης (1904-1999), στα μεταπολεμικά διηγήματα του ανασκάπτει τις αιτίες και τα παρεπόμενα του μεγάλου κακού, χωρίς ίχνος μισαλλοδοξίας αναδεικνύοντας συνάμα την καχυποψία που εξέθρεψε ο πόλεμος ανάμεσα σε φίλους μιας άλλης ειρηνικής εποχής (αβεβαιότητα). Στο διήγημα "Προσκαρτερία", ο Τουρκοκύπριος βοσκός Χαληλής φίλος χρόνια με τον Ελληνοκύπριο συνάδελφό του Ζένιο του παρέχει ηθική και άλλη στήριξη, να περάσει, για παράδειγμα, το κοπάδι του στην "απ' εκεί μεριά μέχρι να ησυχάσουν τα πράγματα".

Ο Παντελής Μηχανικός δημοσιεύει την "Ωδή για ένα σκοτωμένο τουρκάκι", ένα χρόνο μετά την τουρκική εισβολή αν και το ποίημα είναι γραμμένο κοντά στις διακοινοτικές συγκρούσεις του 1963-1964 από τις οποίες είναι εμπνευσμένο. Δε θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί το εν λόγω ποίημα σώζει την τιμή όλων των Κυπρίων και κυρίως των πολιτικών εκείνης της περιόδου.

Ένα συσπασμένο πρόσωπο
κομμένο απάνω στον πόνο,
ανάγλυφη
ανήλικη μάσκα

κομμένη στην αιωνιότητα για να ρωτά
αν ο τόπος ήταν πράγματι πολύ στενός
μέσα στο πανηγύρι της άνοιξης
για να ρωτά
αν υπάρχουν εθνότητες ανάμεσα στους λαούς της μαργαρίτας
για να ρωτά
ποιας εθνικότητας είναι το πράσινο χορτάρι.

Η συγγραφέας παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας Μαρία Πυλιώτου, γράφει το 1979 το διήγημα "Ο Ναζίμ και το ψηλό κυπαρίσσι", όπου "η συγγραφέας", κατά το Φρέντυ Γερμανό, "σκύβει με στοργή πάνω από την προσφυγιά ενός μικρού Τούρκου, 8 ετών, ενώ σε 100 μέτρα απόσταση γυαλίζουν οι κάνες των τουρκικών πολυβόλων".¹²

Ο Πάνος Ιωαννίδης στο διήγημά του "Οι στολές", που διαδραματίζεται τις μέρες της τουρκικής εισβολής στην Κερύνεια, τοποθετεί τους ήρωες του, μια νεαρή Τουρκοκύπρια με τον πατέρα της και ένα πληγωμένο Ελληνοκύπριο στρατιώτη σε μια προσπάθεια αλληλοστήριξης και διαφυγής από τον κοινό κίνδυνο. Ο πατέρας, μπροστά στην απόπειρα βιασμού της κόρης του από Τούρκο αξιωματικό προσπαθεί να τη φυγαδέψει μαζί με το στρατιώτη δίνοντάς της τα ρούχα της πεθαμένης μάνας της ενώ στον ίδιο τα ρούχα του νεκρού γιου του (ο οποίος είχε σκοτωθεί το 1964 στις μάχες της Τηλλυρίας). Απαλείφονται έτσι από το μυαλό του πατέρα παλαιότερες μνήμες για να χωρέσει μέσα σε αυτό η νέα πραγματικότητα της αλληλεγγύης.

Στην αυτοβιογραφική νουβέλα, *Οι Συμμορίτες*, ο Λεύκιος Ζαφειρίου ανακαλεί μνήμες από τα παιγνίδια με τα τουρκάκια που μοιράζονται τη στέγη και τη σκληρότητα του ίδιου ορφανοτροφείου ενώ ο Ανδρέας Ονουφρίου, στο μυθιστόρημά του, *Η Γη που μας Γέννησε*, αναπαράγει την Αμμόχωστο την πιασμένη λες από τότε στα δίκτυα της τρέλας και της προδοσίας, με αναστοχαστική λεπτομέρεια.

Ο πρόσφυγας ποιητής Γιώργος Μολέσκης, επιστρέφει στο κατεχόμενο χωριό του στη Λύση είτε με "Αναμνήσεις από το πατρικό σπίτι",¹³ είτε για να συναντήσει ποιητικά τον ομοχώριό του μεγάλο διαλεκτικό μας ποιητή Παύλο Λιασίδη¹⁴, αλλά ακόμη και με "Ένα μαύρο φίδι",¹⁵ της μνήμης προφανώς...

Ο διαλεκτικός Παύλος Λιασίδης, κουβαλά στον προσφυγικό συνοικισμό Τσιακιλερού, όπου θα ζήσει μέχρι το θάνατό του, νοσταλγικές μνήμες ειρηνικής συμβίωσης με τους Τουρκοκυπρίους. Λέει για το "Βαρώσιν": (την Αμμόχωστο).

Κρίμας με τα τόσα κάλλη σου τζι εμαμυρογεριμιάσαν,
νεκατσιασμένοι Μάρτηες πιον πάνω σου ελουρκάσαν.
Πού εν' τα πορτοκκάλια σου, γοιον λίρες που κρέμμουνταν
τζι εκοτσινολούσιασιν οι κόφινιοι πόρκουνταν;
Σήμμερον εν θωρείς ψυσήν καλάθιν να γεμώσει,
μήτε Τουρκού με Γριστιανήν. Πότ' έννα ξημερώσει;

Ο Νέαρχος Γεωργιάδης στα διήγημά του "Η τελευταία επιθυμία του Μεμέτη", αναπαράγει, μέσα από την αφήγηση ενός ανήλικου Ελληνοκυπρίου, εθνικά στερεότυπα κατά των Τούρκων τα οποία στην πορεία ανατρέπονται με ένα βαθιά συγκινητικό τρόπο. Ο φίλος του, ένα τουρκάκι του οποίου η οικογένεια εξαναγκάζεται να μετακινηθεί σε άλλο χωριό εξαιτίας των γεγονότων επιστρέφει άρρωστος για να δει για τελευταία φορά τον Ελληνοκύπριο φίλο του λίγο πριν το θάνατό του. Το διήγημα αυτό διαβάστηκε μαζί με άλλα μπροστά στο τουρκοκυπριακό κοινό σε μια εκδήλωση της Ένωσης Λογοτεχνών Κύπρου λίγο μετά το άνοιγμα των οδοφραγμάτων το 2003. Στον πατέρα του παιδιού, που τυχαία ήταν παρόν, ξύπνησαν μνήμες μέσα από αυτό για το μικρό γιο του. Σηκώθηκε από τη θέση του και ασπάστηκε το συγγραφέα.

Το πεζογραφικό και θεατρικό έργο της Μαρίας Αβρααμίδου, γέμει από μνήμες χαμένων πατρίδων, αφού και η ίδια είναι πρόσφυγας. Στο

τελευταίο της εφηβικό μυθιστόρημα "Το σπίτι του Άγγλου Συνταγματάρχη" (2006), η συγγραφέας στέκεται κριτικά σε ενέργειες μελών της απελευθερωτικής οργάνωσης, που μεταξύ άλλων έφεραν σε αντιπαράθεση Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους, ενώ η Τουρκοκύπρια που εργάζεται στο σπίτι του Συνταγματάρχη συμπαρίσταται στους Ελληνοκύπριους γείτονές της.

Ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης μέσα από πολλά ονειρικά ποιήματα επιστρέφει συχνά στους τόπους της παιδικής ευτυχίας, σε μια πρόσμιξη με την πικρή πραγματικότητα της κατοχής:

Μιαν άλλη φορά πάλι τα κατάφερε
και μπήκε από σκισμή του ονείρου του στο σπίτι.
Βγαίνοντας στην αυλή του απ' την κάμαρα.
τη βρήκε την Τουρκάλα που έβγαζε νερό.¹⁶

Ο Θεοκλής Κουγιάλης στην εξομολογητική ποιητική του σύνθεση "Η δική μου Δευτέρα", ανακαλώντας τις πιο τρυφερές παιδικές μνήμες από τη ζωή του χωριού, δεν αφήνει εκτός τη γειτόνισσά του Παχιρέ: "Τώρα που όλα τα πήρε ο μαύρος άνεμος και το ρυθμικό μεταλλικό νανούρισμα από το αλακάτι του Σαλίχη έγινε ήχος σκληρός, η χανούμισσα Παχιρέ ζωντανεύει ξανά για να γεμίζει την καρδιά μου με μια δροσερή μενεξεδιά ανάμνηση". Ο Ανδρέας Παστελλάς, επιστρέφει στις μνήμες μιας πατρίδας με τους κήπους των γιασεμιών, σε μια χλωρίδα λυρική, που χάθηκε, λες κι αυτή με τη συμφορά του 1974.

Η Αλεξάνδρα Γαλανού, μιλώντας για το εγκαταλελειμμένο σπίτι στην Αμμόχωστο που τώρα ... πουλήθηκε χωρίς τίτλο ιδιοκτησίας, λέει πως: "... Σημαντικό είναι που πρόλαβες / κι αυτό το έγγραφο αφάιρεςες/ τα θραύσματα της μνήμης / που σφηνώθηκαν στον τοίχο / τα γέλια που αντιλαλούσαν / στην αυλή"...

Σε ό,τι αφορά τη λογοτεχνία των Τουρκοκυπρίων, που οι ίδιοι την καθορίζουν για πρώτη φορά σαν "τουρκοκυπριακή" μετά το 1980, από τα σχετικώς περιορισμένα στοιχεία που διαθέτουμε, θα μπορούσε να ειπωθεί πως και σε αυτήν ακολουθούνται παράλληλοι δρόμοι της μνήμης. Η περίοδος της εθνικιστικής ποίησης, με τα καθιερωμένα εθνικά στερεότυπα για τον εχθρό γκιαούρη, που άνθισε την περίοδο 1960-1974, έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί λίγο μετά την τουρκική εισβολή στο νησί. Συχνά το "Εμείς" είναι οι Κύπριοι ενώ οι "Άλλοι" είναι αυτοί που ήρθαν απ' έξω.

Ο σημαντικότερος Τουρκοκύπριος ποιητής Fikret Demirag στο ποίημά του "Η τραγωδία της ρίζας και της γης" βλέπει το βίαιο χωρισμό Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων:

"Όταν μια ρίζα ξεριζώνεται πονά,
το ίδιο και η γη όταν χωρίζεται απ' αυτήν.
Τότε μια τραγωδία οστών και σάρκας αρχινά.
.. Αυτών που φεύγουν σάζουν οι πληγές, κι αυτών που μένουν..."¹⁷

Σε ένα άλλο ποίημα το "Περπατώ με βήματα χορού", ο ποιητής κινείται σαν τις "άκριες δύο διασταυρωμένων ουρανίων τόξων" ανάμεσα σε χωριά του νότου και του βορρά, "Αγκόνα! Θέλετρα! Κάτω Πέτρα! Διόριος", όπου πιθανόν να είχε διδάξει ως δάσκαλος, λέγοντας:

Τα μυστικά της ζωής μου είναι τα χαμένα μου πνεύματα που
περιπλανιούνται τριγύρω.
Βρίσκομαι σε τόπο όπου η ελνοοσία της βαρβαρότητας απλώνεται,
πεθαίνω μα δεν μπορώ να γίνω το ίδιο σκληρός,
ό,τι κουβαλώ μαζί μου είναι η χαμένη μου μνήμη.
(Μετάφραση: Γιώργος Μολέσκης)

Η Νεσιέ Γιασίν με το γνωστό νεανικό της ποίημα "Ποιο μισό;" που μελοποιήθηκε από το Μάριο Τόκα και έγινε κάτι σαν εθνικός ύμνος στην Κύπρο, ρωτά εναγωνίως "ποιο από τα δυο κομμάτια πρέπει ν' αγαπώ;"

Ο Μεχμέτ Γιασίν στο επίσης νεανικό του ποίημα "Βγαίνοντας από το καταφύγιο", μετά από τόση καταστροφή δεν αναγνωρίζει τη χώρα του:

Είχαν αλλάξει οι ήχοι, τα χρώματα,
τα ονόματα των δρόμων και των χωριών.
Πώς θα βρούμε τώρα το σπίτι μας;¹⁸

Η Neriman Cahit, απευθυνόμενη στην Ελληνοκύπρια δασκάλα φίλη της Κλεοπάτρα, στο ομώνυμο ποίημα, της ζητά να της φέρει μια χούφτα χώμα από το νότο...¹⁹ Κι ακόμη "Φέρε μυρωδιές για το ψωμί της Μεσαριάς, φέρε κρασί από της Λεμεσού τους αμπελώνες..."

Ο Mehmet Kansu, ένας μεσόγειος Κύπριος, όπως ονομάζει τον εαυτό του, στο ποίημα του "Κυματίζει ο ωκεανός του φεγγαριού", δηλώνει την "κυπριότητα" του από τη γη μέχρι τον ουρανό, σε αντίθεση βέβαια με όσους επιμένουν να βλέπουν στην Κύπρο δύο λαούς. "Ανήκω σε αυτά τα χρώματα. Τα χρώματα τούτης της γης και ό,τι από αυτά / έχει ανεβεί στον ουρανό / γίνανε "εγώ". / Όμως, εγώ μένω εδώ"...

Ο Kutlu Adalı, που δολοφονήθηκε από τις Τουρκικές Μυστικές Υπηρεσίες, στο μεγαλόπνοο ποίημά του "Στις ακτές της Κερύνειας", γράφει με τη νοσταλγία, τις μνήμες και την πίκρα ενός Ελληνοκυπρίου: "Τα όνειρα είναι δυνατά / σαν το Κάστρο της Κερύνειας / έχουνε μάτι αετού / σαν του Αγίου Ιλαρίωνα. / Καθώς ο μόλος περιμένουν με ανοικτές αγκάλες / τον αγαπημένο... Άδειος ο Ζέφυρος και ο Παχύαμμος / κι η θάλασσα κακοφανισμένη στους μικρούς στις κόλπους. / Σταματημένος ο αγέρας του Μπέλλαπαίς!"²⁰

Ο Gurgens Korkmazel, στο νεανικό του ποίημα Δυαδικότητα λέει πως και οι γεύσεις έχουν αλλάξει μετά που "χώρισαν το νησί στα δυο / κι εμάς μαζί..."

Η γη καρπίζει μισά. / Το φωμί, οι ελιές με γεύση μισή... Τη ζωή μας ζούμε, στο μισό του μισού."²¹

Στο αφήγημα του Hizber Hikmetagal "Αναμνήσεις μιας άλλης εποχής" γράφει στον πρόλογο τα εξής: "Σήμερα χαίρομαι και νοσταλγώ την Κύπρο του '40 και του '50, μια εποχή που έζησα τις πιο ωραίες και ήσυχες μέρες της ζωής μου. Πάω να πιστέψω κιόλας ότι η ανάμνηση εκείνων των ημερών, καθώς περνούν τα χρόνια, μου παρατείνει τη ζωή..."²²

Ο Tamer Oncul βλέπει το τείχος που μοίρασε τη Λευκωσία στα δύο σα βρικόλακα, ρωτώντας τον πόσα ακόμη πλήθη ορέγεται (το τείχος μας) και συλλαμβάνει τη χώρα του ως ενιαία ιστορική και γεωγραφική ενότητα, αναζητώντας τα ίχνη της. "Πέρα από τη μνήμη που εχθρεύεται / ανάκατη με ίχνη δίχως νόημα" όπου, "μένουν μονάχα ρίζες από λειχήνες ξεραμένες / στους κίτρινους πετρόχτιστους τοίχους σου..."²³

Στο παιδικό της βιβλίο "Τα παιδιά του πράσινου νησιού" η Hanva Tekin (1963) περιγράφει τη φιλία δύο παιδιών, ενός Ελληνοκυπρίου και ενός Τουρκοκυπρίου, σε ένα μικρό χωριό, πριν από τις διακοινοτικές συγκρούσεις του 1963-64. Μέσα στις παιδικές εξερευνήσεις τους ο Τουρκοκύπριος πέφτει σε χαράδρα μιας σπηλιάς. Το άλλο παιδί σπεύδει σε βοήθεια μαζί με τους γονείς του. Η τουρκική εισβολή χωρίζει τους δύο φίλους οι οποίοι συναντώνται μετά το άνοιγμα των οδοφραγμάτων του 2002. Ο ένας, γιατρός σήμερα, ο άλλος μηχανικός ξαναζωντανεύουν τη φιλία τους, θυμούμενοι τα ωραία του παρελθόντος. Φαίνεται πως η ιστορία στηρίζεται πάνω σε πραγματικά γεγονότα.

Ο νεαρός Zenan Seltsuk,²⁴ στο ποίημά του "Αμμόχωστος",²⁵ λέει για την κατεστραμμένη πόλη πως "Με μια επιχείρηση είχαν εκτοπίσει οι ωοθήκες της, εννοώντας τους εκτοπισμένους Ελληνοκύπριους κατοίκους της. Και για να ψέξει αυτούς που την κατάντησαν έτσι συνεχίζει:

"Θρεμμένη με περιπτώματα της προδοσίας
εξαντλημένη, ταπεινωμένη, δεν ανταποκρίνεται
από δω και πέρα στους βιασμούς..."

Δεν ανταποκρίνεται αφού είναι μια πόλη νεκρή, μια πόλη φάντασμα. Όμως ο συγγραφέας βλέπει τη σημερινή, ταπεινωμένη πόλη συγκρίνοντάς την προφανώς με εκείνη την ανθούσα πόλη όπως την είδε μέσα από τις μνήμες των παλαιότερων.

Στο διήγημά της η νεαρή Τζεμάι Ολάντ Μουεζίν "Αγαπητέ βουβέ μάρτυρα"²⁶ χρησιμοποιώντας μνήμες και περιγραφές της γιαγιάς και των γονιών της επιστρέφει στο χωριό τους, το Πεντάκωμο, στις ελεύθερες περιοχές, 29 χρόνια μετά. Η ίδια δεν είχε γνωρίσει τον τόπο, εντούτοις αυτό δεν την εμποδίζει να κινείται και να νιώθει άνετα στο χώρο των αναμνήσεων και στους δρόμους του χωριού.

Κάτι παρόμοιο συμβαίνει με τον επίσης νεαρό Τουρκοκύπριο συγγραφέα Τζεχάν Οζγλίτζ, που με το διήγημα "Ένα χωριό..."²⁷ επιστρέφει μέσα από τις μνήμες του παππού και των γονιών, αλλά και κάποιων παλαιότερων θρύλων, στο χωριό του (ναι, το θεωρεί χωριό του), τα Πλατανίσκια, της επαρχίας Πάφου.

Κλείνοντας θα ήθελα να πω πως η εισήγηση αυτή μόνο δειγματοληπτικά και επί τροχάδην άγγιξε το μέγα κεφάλαιο της μνήμης στην Κυπριακή Λογοτεχνία. Έχω την εντύπωση πως χάρη στην πρόσφατη παραχώδη Ιστορία της η Κύπρος έχει κατακλυσθεί από μνήμες, συνήθως σκληρές, οι οποίες διασωζόμενες μέσα από τη λογοτεχνία της ίσως βοηθήσουν στη διηγετική αλήθεια, υπό την έννοια της μη λησμοσύνης. Ας μην ξεχνούμε πως, σύμφωνα με τον Άρη Φακίνο, "ο δημιουργός είναι αυτός που καταγράφει και δίνει αξία στην πραγματική μνήμη και όχι ο ιστορικός". Κι ακόμη, φαίνεται πως τελικά η λογοτεχνική μνήμη και οι φορείς της θα ξεπλύνουν κάποτε τις

ντροπές των πολιτικών που κατάντησαν την πατρίδα μισή και θα διασώσουν την αξιοπρέπεια του κυπριακού λαού.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Περ. Νέα Εποχή, τεύχος 296, σελ. 81

² ο.π.

³ *Kibris Rum Halk Edebiyati' nda Turkler Icin Yakilan - Agitlar, by: Mahmut Islamoglu & Servet Onur.*

⁴ Στο ίδιο, Τραγούδιον του Χασάν Πουλλή, υπό Χρ. Μ. Τζαπούρα, σελ. 24

⁵ Στο ίδιο, εισαγωγή, σελ. 12

⁶ Στο ίδιο, σελ. 13

⁷ Προσωπικά γνώρισα μια Τουρκοκύπρια καταγόμενη από το χωριό Λουρουτζίνα που μου είπε ότι ο πατέρας της έφτιαχνε τσατιστά στα ελληνικά.

⁸ Χρονικό, περιοδικό, εφημερίδα *Πολίτης*, τεύχος 26, σελ. 17

⁹ Λ. Παπαλεοντίου, Εικόνες Τουρκοκυπρίων και Τούρκων σε πεζογραφήματα Ελληνοκυπρίων, περ. *Νέα Εποχή*, τεύχος 284 (2005), σελ. 5

¹⁰ Διήγημα "Νοερή προειδοποίηση", από τη συλλογή διηγημάτων, *Εντελώς Φυσιολογικός*, 1984.

¹¹ Όπως σημείωμα 9, σελίδα 9

¹² Φρέντυ Γερμανός, Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, Αθήνα

¹³ Ποιήματα: Συλλογή, *Το Σπίτι κι ο χρόνος*

¹⁴ Γράμμα στον Παύλο Λιασίδη (Συλλογή *Μεγάλο που ήταν το Φεγγάρι*)

¹⁵ Ποιήματα, σελ. 11

¹⁶ Άρδανα (Συλλογή *Αμμόχωστος Βασιλεύουσα*)

¹⁷ Περ. Νέα Εποχή τευχ.216-217,1992,σελ.26.

¹⁸ Όπως πάνω σελ.28

¹⁹ Όπως πάνω, σελ. 46

²⁰ Όπως πάνω, σελ. 36

²¹ Όπως πάνω, σελ. 64

²² Όπως πάνω, σελ. 60

²³ *Ανεμόεσσα Κύπρος, Ανθολογία, 24 τ/κ ποιητές*, Εκδ. Αρστοτέλους, 2007, σελ. 100, 96

²⁴ Πήρε πέρσι (2007) το Α' Βραβείο Ποίησης στο Διαγωνισμό της Ένωσης Λογοτεχνών Κύπρου (ΕΛΚ) μεταξύ Ε/κ και Τ/κ νέων συγγραφέων.

²⁵ Όπως σημείωμα 23, σελίδα 112

²⁶ Όπως σημείωμα 24. Α' Βραβείο της ΕΛΚ για το διήγημα

²⁷ Όπως σημείωμα 24, Β' Βραβείο της ΕΛΚ για το διήγημα

ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΜΑΣ ΓΚΑΛΕΡΙ ΣΤΗΝ ΕΚΔΗΛΩΣΗ

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Η Εταιρεία Λογοτεχνών Λεμεσού «Βασίλης Μικηλίδης» και ο Δήμος Λεμεσού σας προσκαλούν σε ημερίδα με θέμα:

«Η Κυπριακή Λογοτεχνία μετά το 1974».

Εισηγητές: **Ερατοσθένης Καψωμένος**, Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων,
Θεοδόσης Πυλαρινός, αναπληρωτής Καθηγητής στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο, **Μίμης Σοφοκλέους**, Πανεπιστημιακός,
Ανδρέας Μακρίδης, φιλόλογος – μελετητής – συγγραφέας, **Ανδριανή Ηλιοφώτου**, Πρόεδρος Εθνικής Εταιρείας Λογοτεχνών Κύπρου,
Χρήστος Χατζήπαπας, Πρόεδρος Ένωσης Λογοτεχνών Κύπρου, **Παντελής Γεωργίου**, συγγραφέας.

Εγγραφή συνέδρων: 9:00 – 9: 30 π.μ. Έναρξη εργασιών: 9: 30 π.μ. Τέλος ημερίδας: 1. 30 μ.μ.

Σάββατο 13 Μαρτίου 2010, Δημοτικό Μέγαρο Λεμεσού.

Τηλέφωνα για δήλωση συμμετοχής: Γιώργο Πετούση 99649155 – Τάσο Αριστοτέλους 99437209

Την εκδήλωση στηρίζει και χρηματοδοτεί το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού – Πολιτιστικές Υπηρεσίες.
Θα δοθούν πιστοποιητικά προσέλευσης.

Γ' ΗΜΕΡΙΔΑ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ ΛΕΜΕΣΟΥ
«Βασίλης Μιχαηλίδης»
ΜΕ ΘΕΜΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 1974

ΟΡΓΑΝΩΤΕΣ:

- ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ ΛΕΜΕΣΟΥ «Βασίλης Μιχαηλίδης»
- ΔΗΜΟΣ ΛΕΜΕΣΟΥ

Δημοτικό Μέγαρο Λεμεσού
Σάββατο 13 Μαρτίου 2010

Υπό την αιγίδα του Δημάρχου Λεμεσού κ. Ανδρέα Χρίστου
και με τη στήριξη του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού – Πολιτιστικές Υπηρεσίες.

ΗΜΕΡΙΔΑ ΜΕ ΘΕΜΑ: Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 1974 - ΠΟΙΗΣΗ,
ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΕΓΑΡΟ ΛΕΜΕΣΟΥ, ΣΑΒΒΑΤΟ 13. 03. 2010.

9.00' - 9.30' π.μ. Εγγραφή Συνεδριών:
9:30' Έναρξη ημερίδας

Τιμητικό Προεδρείο: **Ανδρέας Παστελλάς, Έλλη Παιονίδου**

- Χαιρετισμός από το **Γιώργο Πετούση**, Πρόεδρο της Εταιρείας Λογοτεχνών Λεμεσού «Βασίλης Μιχαηλίδης»
- Χαιρετισμός από την **Ανδριανή Ηλιοφώτου**, Πρόεδρο της Εθνικής Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών Κύπρου.
- Χαιρετισμός από το **Χρήστο Χατζήπαπα**, Πρόεδρο της Ένωσης Λογοτεχνών Κύπρου
- Χαιρετισμός από τον **Παύλο Παρασκευά**, Προϊστάμενο των Πολιτιστικών Υπηρεσιών του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού.
- Χαιρετισμός και κήρυξη των εργασιών της ημερίδας από το Δήμαρχο Λεμεσού κύριο **Ανδρέα Χρίστου**.

10:00 – 11:50 **Πρώτη Συνεδρία**

Πρόεδρος: Χριστόφορος Κελίρης, Αντιπρόεδρος της Εταιρείας Λογοτεχνών Λεμεσού «Βασίλης Μιχαηλίδης».

Γραμματεία: Άνδρη Μελκί, λογοτέχνιδα - φιλόλογος

10:00 – 10:20

Ερατοσθένης Καψωμένος, Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων [Καθηγητής Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας και θεωρίας της Λογοτεχνίας]
Θέμα: «Το ιστορικό βίωμα στην Κυπριακή Λογοτεχνία».

10:20 – 10:40

Θεοδόσης Πυλαρινός, Αναπληρωτής καθηγητής στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο.
Θέμα: «Η Ελλαδική κριτική για τη σύγχρονη Κυπριακή Λογοτεχνία»

10:40- 11:00

Ανδρέας Μακρίδης, φιλόλογος, λογοτέχνης, ερευνητής.
Θέμα: «Ο υπερρεαλισμός στην ποίηση και την Πεζογραφία»

11:00 – 11:20

Συζήτηση.

11:20 – 11:50

Διάλειμμα.

11:50 - 13:20 **Δεύτερη Συνεδρία.**

Πρόεδρος: Άνδρη Χριστοφίδου - Αντωνιάδου, Εκπαιδευτικός - Λογοτέχνιδα.

Γραμματεία: Άνδρη Μελκί, λογοτέχνιδα - φιλόλογος

11:50 – 12:10

Μίμης Σοφοκλέους, Πανεπιστημιακός
Θέμα: «Λεμεσιανή Λογοτεχνία, Ποίηση και Πεζογραφία»

12:10 – 12:25

Ανδριανή Ηλιοφώτου, Πρόεδρος Εθνικής Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών Κύπρου
Θέμα: «Η ποιητική Δημιουργία του Κυριάκου Πλησή»

12:25 – 12:40

Χρήστος Χατζήπαπας, Πρόεδρος Ένωσης Λογοτεχνών Κύπρου
Θέμα: «Μνήμες στην Κυπριακή Λογοτεχνία»

12:40 – 12:55

Παντελής Γεωργίου, Λογοτέχνης.
Θέμα: «Υπήρξαν "καταραμένοι" Κύπριοι ποιητές;»
Αναφορά στον Ηλία Κωνσταντίνου.

12:55 – 13:15

Συζήτηση.

13:15 – 13:30

Συμπεράσματα και κλείσιμο της ημερίδας από τον Πρόεδρο της Εταιρείας Λογοτεχνών Λεμεσού.

Τηλέφωνα για δήλωση συμμετοχής: Γιώργος Πετούσης 99 649155
Τάσος Αριστοτέλους 99 437209

Ο Καθηγητής Θ. Πυλαρινός στο βήμα

Μέρος του ακροατηρίου στην εκδήλωση, ξεχωρίζουν στην πρώτη σειρά το ζεύγος Βάσου και Έλλης Βενιζέλου, στη δεύτερη σειρά ο Γιώργος Χατζηκωστής και η Μαρία Ιωαννίδ, και στην Τρίτη σειρά η Μόνα Σαββίδου-Θεοδουλου.

Ηλεκτρονική απόδοση κειμένων για την ιστοσελίδα της Εταιρείας Λογοτεχνών Λεμεσού
«Βασίλης Μιχαηλίδης»: Στέφανος Αντωνιάδης

Τελική επεξεργασία υλικού: Κρίστης χαράκης – Γιώργος Πετούσης

11 Οκτωβρίου, 2015